

30 agosto

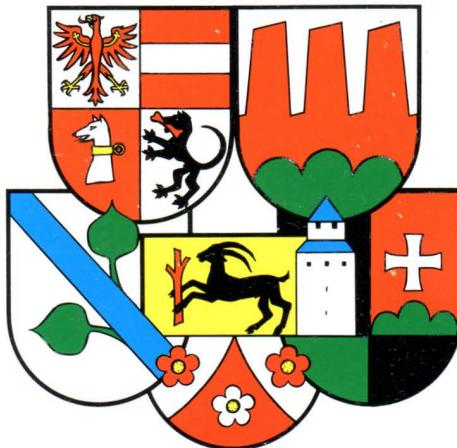
calendario ladino 1991

1889 1989

CASSA RAIFFEISEN VAL BADIA

Cun nos é dessigü döt plü scëmpl

PORTINES:	Corvara	Tel. 0471 / 836243
	Colfosch	Tel. 0471 / 836163
	Badia	Tel. 0471 / 839732
	La Val	Tel. 0471 / 843140
	San Martin	Tel. 0474 / 53102
	Al Plan de Mareo	Tel. 0474 / 51180
TELEX 401554 R BADIA		
TELEFAX 836295		

calënder
ladin 1991

*dè fora da Ert pur i Ladins
dla Val d'Badia y Marô*

Čiasa vedla a Misci da Lungiarü.

L'ann 1991

L'ann 1991 é n ann scëmpl cun 365 dis.

L'ann liturgich mët man cun la pröma domënia d'Advënt, ai 2.12.1990, y se finësc ai 30.11.1991.

I Giüdes scri l'ann 5752 y mët man ai 9.9.1991; l'Islam scri l'ann 1412 ai 13.7.1991.

L'aisciöda mët man ai 21.3. - 4.02 h,
l'isté mët man ai 21.6. - 22.19 h,
l'altonn mët man ai 23.9. - 13.48 h,
l'invêrn mët man ai 22.12. - 9.54 h.

Les festes dl'ann é pur la Dlijia y l'Stato: dötes les domënies, Nanü, Santa Guania-Bonia, S. Maria dal Ciüf, Gnissant, l'Imaculata y Nadé.

L'Assënza y les Antlês vëgn zelebrades t'Italia la domënia dô. S. Ujöp y S. Pire y S. Paul n'é nia plü festes de prezet t'Italia.

Capium é ai 13.2.; Pasca ai 31.3.; l'Assënza ai 12.5.; Pasca de mà ai 19. 5.; les Antlês ai 2.6.; SS. Cör de Gejù ai 9.6.

Les scûrëzes dl sorëdl y dla löna n'é degünes da odëi chilò da nos.

jené
iener

Jenè-iener

1 Mertesc

2 Mercui

3 Jöbia

4 Vëindres

5 Sabeda

6 Domënia

7 Lönesc

8 Mertesc

9 Mercui

10 Jöbia

11 Vëindres

12 Sabeda

13 Domënia

14 Lönesc

15 Mertesc

16 Mercui

17 Jöbia

18 Vëindres

19 Sabeda

20 Domënia

21 Lönesc

22 Mertesc

23 Mercui

24 Jöbia

25 Vëindres

26 Sabeda

27 Domënia

28 Lönesc

29 Mertesc

30 Mercui

31 Jöbia

NANÜ, S. Maria, uma de Dì - de prezet

Basilio, Gregöre l'Gran

Adele, Genofefa

1. dl mëis - Angela Cristina

1. dl mëis, Emilia

S. GUANIA (Bonia), Trëi Resc

Valentin, Raimund de Penafort

Severino

Julian

Gregöre X., Wilhelm

Paulin

Hilda

BATO DE GEJÜ, Ilario, Gottfried

Rainer

Romedio da Thaur, Arnold

Marcello

Antone l'Gran, patrônn d'Antermëia

Regina

Mario, Heinrich

2: dl'ann lit., Bostian y Fabian, patroni a Piculin

Meinrad, Agnes

Vinzenz, Walter

Heinrich, Seuse, Hartmut

Franzësch da Sales, Vera

Conversciun de S. Paul

Timoteo y Tito, Paula

3. dl'ann lit., Angela Merici

Tomësc d'Aquin, Manfred

Ujöp Freinademetz

Martina

Jan Bosco, Eusebio

Iener-jené

Iener é purdërt, dô la regula, l'plü dér mëis da d'invêr. Al dess inè ester, mo al n'é nia dagnora, l'mëis plü frëit, spezialmënter da Santa Guania èina San Bostian (20.1.). An dijô plü dadî, che s. Bostian porta l'ultimo gran frëit.

Iener é l'mëis dal frëit, mo nia l'mëis che fesc l'plü nëi.

Giovani dl'André da La Val dijô n iade: "I me recordi, ch'al é ste n ann, ch'al à novü jö düc i mëisc, ater co de iener nia."

Cun döt ch'al é n mëis frëit, éle impò n bel mëis. Al é d'amiré le nëi che glizernëia sciöche da miliuns de cristiài o de stëres sö pur chi cõi y sö pur chi lëgns y

sc'i jun jö dala gran ega, odunse chi aunic tan curìs de dlacia y de nëi, che refletëia n gröm de curusc y é vigni momënt atramënter, secundo che l'sorëdl bat lasura.

Y spo é jené l'gran mëis pur chi dl sport di schî, che é aldédaincö la gran moda. Pur tan tröpa jënt é la sajun da d'invêr la plü bela sajun y la sajun che porta l'pan sön mësa.

Inè da ji coi schî ôl ester mëte averda y respeté se instësc y san-bëgn inè i atri.

Pur jënt vedla n'él nia dér bel l'invêr. Ai mëssa tres ste daite y al é la sajun dles coies.

Dala Cunversciun de S. Paul mez l'invêr ia y mez ca.

Döt passa, inè l'plü gran frëit de jené.

Notizies:

Fòrà

Forà

1 Vëindres

2 Sabeda

3 Domënia

4 Lönesc

5 Mertesc

6 Mercui

7 Jöbia

8 Vëindres

9 Sabeda

10 Domënia

11 Lönesc

12 Mertesc

13 Mercui

14 Jöbia

15 Vëindres

16 Sabeda

17 Domënia

18 Lönesc

19 Mertesc

20 Mercui

21 Jöbia

22 Vëindres

23 Sabeda

24 Domënia

25 Lönesc

26 Mertesc

27 Mercui

28 Jöbia

1. dl mëis, Brighita

1. dl mëis, Prejëntazjun dl Signur, bened.
dles čiandères, Patrozinio a La Pli de Mareo

4. dl'ann lit., Blaje, bened. de s. Blaje

Rabano Mauro, Veronica, Gilbert

Ingenuin y Albuin, Agata

Paul Miki y soz., Dorotea

Richard

Iarone

Apollonia, Lambert

5. dl'ann lit., Scolastica, Wilhelm

S. Maria di Lourdes

Gregöre II., Benedeto

CAPIUN, Adolf - jaiun y astinëenza

Zirillo, Metodio, Valentin

Siegfried

Iuliana

1. de Carsëma (Invocabit),

1 fundadùs di Serviti

Angelico, Scimun

Bonifaz, Irmgard

Corona

Pire Damiani, German

Catedra de S. Pire

Policarp, Otto

2. de Carsëma (Remiscere)

Matti apost., Ida

Walburga

Metilde, Ulrich

Gabriel

Roman

Forà

Da Santa Maria de forà (2.2.)
élé l'tass che vögn l'pröm iade
fora de tana. Sc'al é frëit y da
vënt defora, spo vál indô zruch
zënza s'oje. Chël ô dî ch'al ñiara
forapert y aspetta de gni fora
defata.

Sc'al vögn fora in chël dé y al
é defora dër bun tëmp, spo rodel
n pez incërch y va indó ite, mo
col ñé ite dant. Chël ô dî, ch'al
ne vögn nia plü fora tan atira y
l'aisciöda lascia aspeté.

Purchël dessel ester in Santa
Maria de forà frëit y da vënt.

Forà é gonót l'méis, olà ch'al
toma plü nëi. Mo i dis vögn bele
plü lunç y l'sorëdl se mët inè a
scialdë de plü.

An pô propi datrai inè ste sön
val'banch a gode l'sorëdl bun
çialt.

Jënt vedla ciafa indô speranza
y ai disc: "Magari se l'unse indô

n iade scapurada". Mo pur de té
ries coies é pa merz o aurì ñiamó
plü da tumëi.

Forà cun so Carnescé é pa inè
l'méis di maë, di meç maë y dles
matades, mo al ne döra nia dí,
ch'al vögn la Carsëma, scebögn
che pur tröc ne i disc la Carsëma
plü nia.

Col guant da Carnescé van al-
dédaincö bögn döt l'ann püch o
tröp. Cun valga sort de guant
d'aldédaincö s'essun inè dodé
da ji da Carnescé plü dadî. Un
dijò ñinamai: "Cun de té guant
me dodassi iö da ji su a durmì".

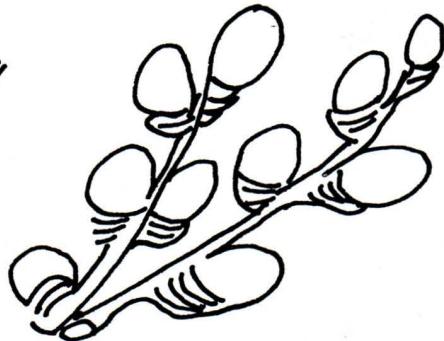
Sëgn él propi valgünes che
l'porta ñinamai in les Antlës.

Mo de forà él la nëi che ciafa
bele de té gran legremes, che ro-
gor jö da chi tëç y jö dai lëgns y
sc'al vögn inè bindicé na nëi, ara
arsësc mä snel. Ai ultimi dl méis
ia, sce l'tëmp é aladô, ciafun bele
de té pici ciüf ghëi dô val' tru.

Forà é prësc passé, al é cürt.

Notizes:

Merz

Merz

1 Vëindres

2 Sabeda

3 Domënia

4 Lönesc

5 Mertesc

6 Mercui

7 Jöbia

8 Vëindres

9 Sabeda

10 Domënia

11 Lönesc

12 Mertesc

13 Mercui

14 Jöbia

15 Vëindres

16 Sabeda

17 Domënia

18 Lönesc

19 Mertesc

20 Mercui

21 Jöbia

22 Vëindres

23 Sabeda

24 Domënia

25 Lönesc

26 Mertesc

27 Mercui

28 Jöbia

29 Vëindres

30 Sabeda

31 Domënia

1. dl mëis, Albin, Davide

1. dl mëis, Carlo, Agnes

3. de Carsëma (Oculi), Friedrich

Casimir

Dietmar

Fridolin

Perpetua y Felizita

Jan de Dì

Bruno, Franzisca

4. de Carsëma (Laetare), Milio, Gustav

Rosina, Ulrich

Beatrice

Iudita

Metilde

Clemens M. Hofbauer, Luisa

Herbert

5. de Carsëma (Iudica), Patrick, Gertrud

Zirillo, Eduard

S. Ujöp, om de s. Maria

Irmgard

Cristian, Axel

Lea, Elmar

Rebecca

DAL URI (Palmarum), Elia, Caterina

Anunziaziun dl Signur, edema santa

Lara, edema santa

Heimo, Edema santa

Santa, Guntram

Sanç, Helmut

Santa, Amando

PASCA DE RESSUREZIUN DE N. Signur GEJÜ CRIST

Merz

Cun l'mëis de merz él bele l'ann che crësc dassënn, i dis vëgn plü lunç, ch'an cunësc da n dé a l'ater.

Cun l'21. de merz mëtel spo man l'aisciöda. Sanbëgn che l'invêr n'ô nia ti la zede tan atira a l'aisciöda, purchël pôl pa ñiamó gni de beles gran novêres, spezialmënter da S. Ujöp fora y frëit inèce bel assà. Mo an soporta döt plü saurì, dea ch'an va dassënn cuntra l'aisciöda.

Plü sorts de ciüf spizura bele fora dla tera y te val' postè vëgnel bele vërt. L'sorëdl, can ch'al dà, à pa propi cotan de forza.

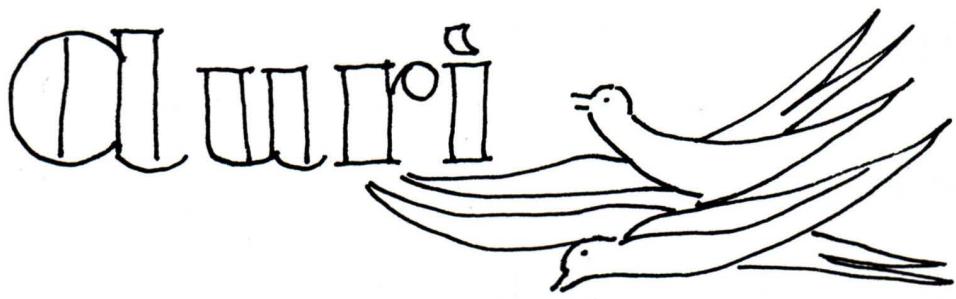
Furesti vëgnel mâ bel assà ñiamó de merz da ji coi schî lassö plü alalt y se lascé soredlé jö pur gni bì rosc tl müs. Chël ól ester, chël é l'sëgn chái é jüs coi schî, sc'ai n' â mâ ñiamó laprò na iama rota, che é inèce gonót n sëgn da ji coi schî.

L'aisciöda vëgn cun de gran vari adalerch. Valgünes sorts de vicì, che se n'ê jüs da d'altonn, vëgn indô zruch, sciöche les cassores y d'atri. L'ann passé ân odü a S. Martin ai 14. de merz les prômes vidunderes.

Y impò él pa prigurùs l'sorëdl de merz; al é da mëte averda.

Inultima se dâl spo la plü gran ligrëza cun la festa de Pasca.

Notizes:

Auri

1 Lönesc

2 Mertesc

3 Mercui

4 Jöbia

5 Vëindres

6 Sabeda

7 Domënia

8 Lönesc

9 Mertesc

10 Mercui

11 Jöbia

12 Vëindres

13 Sabeda

14 Domënia

15 Lönesc

16 Mertesc

17 Mercui

18 Jöbia

19 Vëindres

20 Sabeda

21 Domënia

22 Lönesc

23 Mertesc

24 Mercui

25 Jöbia

26 Vëindres

27 Sabeda

28 Domënia

29 Lönesc

30 Mertesc

de Pasca, Irene, Hugo

Franzësch de Paola

Richard

Isidor

1. dl mëis, Vinzenz Ferrer, Crescenzia

1. dl mëis, Wilhelm

BLANČIA, Jan Bat. de La Salle

Walter, Beata

Waltraud

Engelbert

Stanislau, Hemma, Rainer

Herta, Zeno

S. Čiascian y s. Vigile, patroni dla diozeja

da Pursenù-Balsan

3. de Pasca, de S. Čiascian y S. Vigile, Lidwina

Damian

Bernardeta

Rudolf

Santa, Alexander

Leo, Werner

Hilda

4. de Pasca, Conrad d. Parzham, Anselmo,

festa de S. Germano a S. Martin cun prozesiun sol

Caio

Iorz, Gerhard, Hermann

Fedele de Sigmaringen

Merch evang. Erwin, Hermann

Cleto

Pire Canisio, Zita

5. de Pasca, Pire Chanel, Hugo

Catarina da Siena, Roswita

Pio V.

Auri

Ite pur l'Land é merz che al-diss da ester süt. Chilò da nos pôl inèe ester l'aurì, madér nia l'méis de mà.

D'aurì

é l'tëmp dér da rì.
Can plöiel y graniëia,
spo dàl indô sorëdl,
spo soflel n dér vënt:
al é mefo sciöche la jent.

Cun se vistì mëssun pa bëgn
dér mëte averda. Da duman pêle
èi bel tëmp ch'al vëgn; fora de
chël vëgnel na dërta néora sura-
cà, lascia ji danfora n dér soflun

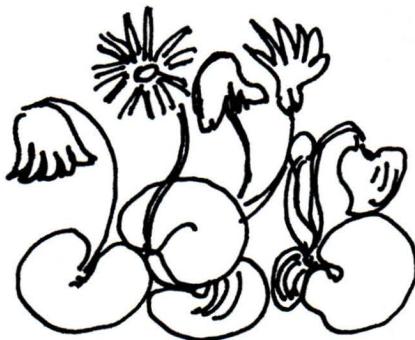
y jüta spo jö na graniada, mo ara ne döra mine dî ne, che l'plü bel sorëdl èiara dôcà pur se fa la mü-sa.

Inèe ales brojes él dér da mëte averda, purchël mâ nia massa adora ragagné te tera. I soni lascia mâ èiamó ste n pez te èianô. Da San Iorز (23.4.) ne dessel nia èiamó ester de gran erbes fora pur chi prà; ares é èiamó dér al prigo dales brojes.

Col vistimënt disc i doturs, che ara dess ester insciöö: da d'altonn dessun dì jì lisiers vistis y da d'aisciöda dì cun de bugn guancè.

Y impò sàl bel, l'aisciöda oramai trionfëia.

Notizies:

Mà

1 Mercui

- 2 Jöbia
3 Vëindres
4 Sabeda

5 Domënia

- 6 Lönesc
7 Mertesc
8 Mercui
9 Jöbia
10 Vëindres
11 Sabeda

12 Domënia

- 13 Lönesc
14 Martesc
15 Mercui
16 Jöbia
17 Vëindres
18 Sabeda

19 Domënia

- 20 Lönesc
21 Mertesc
22 Mercui
23 Jöbia
24 Vëindres
25 Sabeda

26 Domënia

- 27 Lönesc
28 Mertesc
29 Mercui
30 Jöbia
31 Vëindres

Ujöp laurant

- Atanasio, Sigmund
1. dl mëis, Filipo y Iaco apost.
1. dl mëis, Florian, Guido

6. de Pasca, Godehart, Iutta

- Antonia
Helga, Gisela
Friedrich
1. dé dles Crusc, Beato
2. dé dles Crusc, Gordian
3. dé dles Crusc; Iachin Tabernitz

ASSËNZA, Palsacrusc - Pancraz

- Servaz
Bonifaz
Sofia
Jan Nepomuk
Walter, Pasquale
Jan I.

PASCA DE MÀ (Pentecoste), Teofilo

- de Pasca de mà, Bernardin
Hermann Josef
Renate, Iulia
Berto, Bauer
Dagmar, Ester
Beda Vener., Gregöre. Maria M. de Pazzi

SS. TRINITÉ, Filippo Neri

- Agostin de Canterbury
German, Wilhelm
Maximin
Joanna, d'Arc, Ferdinand
Metilde

Mà

Al vögn dit che l'mëis de mà é l'plü bel mëis dl'ann y al é bëgn inèc oramai vöi.

I ti ciarun ai prà plëgns de flùs de vigni curù, mo plü co ater ési curìs dai ciüf ghëi dla salata de pré.

Sön val'tëmples él bel bröm de "Vergißmeinnicht" o de jalvà. Olá ch'al é prà plüdere mögri, vöigun tan de esparsetes beles cöcenes. Olá ch'al é n pü da parü vöigun chës beles cogheres gheles dla "Trollblume". Pur ladin n'unse nia cis chisc inoms y un o l'ater ch'an ô fa nüs, vögn inèc tuò sö dala jënt, mo valgugn d'atri nia cis, ciudi ch'ai é massa de morvëia.

Sön chësc monn él plü important, sc'an se capësc. Al é tan de jënt aldédainco che ne se capësc nët nia te so lingaz.

De mà é i dis bele dër lunè y can ch'al dà sorëdl, scialdel bele dassënn.

Les vidunderes de ciampalin jöra bele cun döta flötene incér ciampalin ia y chères blançes o rosses sotfora cianta sön parençinch o sön chi fertraç bele da duman adora, ch'al é n plajëi.

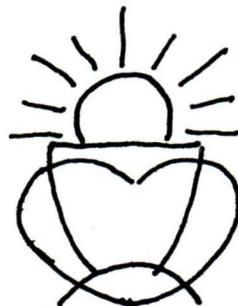
Da duman él fora pur chi bosc n cianté de vici de vigni sort, sciöche l'plü bel concert. La desfarëza é mà chëra, ch'an n'à chilò nia bria da païé. La natüra se da a nos tan tröpes cosses de-bann, madër ch'i savunse da les aprijé y da les tó.

Chilò da nos dijunse inèc: "De mà mai plöia assà". Vigni raïsc dess n'en ciafé n pazun.

Mà é inèc l'mëis dediché ala plü bela flu inanter döta la jënt, y chëra é santa Maria, ch'i orun perié y cherdé.

Notizies:

Jügn

Jügn

1 Sabeda	Iustina, Simeon - 1. dl mëis
2 Domënia	LES ANTLÉS - Marcellino Pire
3 Lönesc	Carlo Lwanga y soz.
4 Mertesc	Werner
5 Mercui	Bonifaz
6 Jöbia	Norbert, Bertrand
7 Véindres	1. dl mëis, SS. Cör de Gejù, Robert
8 Sabeda	S. Cör de Maria, Helga, Medardo
9 Domënia	SS. CÖR DE GEJÙ, Efrem de Siria
10 Lönesc	Heinrich da Balsan
11 Mertesc	Barnaba apost.
12 Mercui	Leo III.
13 Jöbia	Antone da Padua, patrôn da Piculin
14 Véindres	Meinrad
15 Sabeda	S. Vi, Lothar, Gebhard, Bernhard
16 Domënia	11. dl'ann lit., Benno, Gherino
17 Lönesc	Rainer
18 Mertesc	Felizio
19 Mercui	Romuald
20 Jöbia	Adalbert
21 Véindres	Luije, Gonzaga
22 Sabeda	Paulin, John Fisher, Thomas Morus
23 Domënia	12. dl'ann lit., Edelraud
24 Lönesc	S. Jan Bat., patrônn da S. Martin
25 Mertesc	Dorotea
26 Mercui	S. Vigile, patrônn d'Al Plan y da Colfosch
27 Jöbia	Hemma, Zirillo
28 Véindres	Ireneo
29 Sabeda	S. Pire y S. Paul apost.
30 Domënia	13. dl'ann lit., Otto,
I pröms martiri da Roma

Jügn

An se cunfortâ laota dan Nadé, che i dis metô indô man da ji sòpert. Punsede mo, ai 21. de jügn mëti indô man da ji jöpert.

Y spo dijô n iade un: "Mëtel impormó man l'isté. Jügn vëgn purdërt bele araté sciöche n mëis da d'isté. Plü dadî dajôn inçc: "te chinesc dé erba assà y te na nöt nëi assà."

Jügn è bëgn un di mëisc plü importanç chilò da nos pur chi che laora l'patüc dla natüra. De jügn mëtel man l'gran cialt; de jügn mëtel man pur tröc paurs de

nosta valada i laurs alaleria, col sié y fa fëgn.

Les prömes edemes de jügn él inèc tröc che va a bosch pur se fa ite chë lëgna ch'ai adora d'invêr da scialdé la stüa. De jügn él la flu jö ales basses che lasciâ dô, ciudi che l'erba madurësc, mo sö alalt, sö pur munt, mëtel man la plü bela flu cun tröc mile sorts de ciüf y tëmples intieres é curides dai ciüf dl tonn. An alda inèc bele ciampaneles di tiers fora pur les pastöres.

Spo mëtel man da gni i furesti adalerch a se gode l'bel de nosta natöra.

L'isté va tres plü insö.

Notizies:

Juli Messe

Iuli - Messè

1	Lönesc	Regina
2	Mertesc	Vijitaziun de S. Maria
3	Mercui	Tomêsc apost.
4	Jöbia	Ulrich, Elisabeta, Berta
5	Vëindres	1. dl mëis, Antone M. Zaccaria, Letizia
6	Sabeda	1. dl mëis, Maria Goretti
7	Domënia	14. dl'ann lit., Willibald
8	Lönesc	Killian, Adolf
9	Mertesc	Veronica
10	Mercui	Erich
11	Jöbia	Benedetto, Olga
12	Vëindres	Felix
13	Sabeda	Heinrich II., Cunigunda
14	Domënia	15. dl'ann lit., Camillo, Ulrich
15	Lönesc	Bonaventura, Bernhard
16	Mertesc	S. Maria dl Carmelo, Carmen
17	Mercui	Gabriele, Charlotte
18	Jöbia	Arnold
19	Vëindres	Bertold
20	Sabeda	Margareta
21	Domënia	16. dl'ann lit., Laurënz d. Brindisi
22	Lönesc	Maria Madalena, Verena
23	Mertesc	Brighida de Schweden
24	Mercui	Cristoforo, Cristine
25	Jöbia	Iaco apost. patrônn de Badia
26	Vëindres	Iachin y Anna, patroni d'La Crusc
27	Sabeda	Bertold, Natalia
28	Domënia	17 dl'ann lit., Beato, Benno
29	Lönesc	Marta, Ladislau
30	Mertesc	Pire Crisologo
31	Mercui	Nazio da Loyola

Juli-messé

Cun i dis våra bele indò jöpert, mo edemes alalungia ne cunësciun pa oramai nia čiamó.

Vigni dé de plü vëgnel i furesti te nostes valades. I orun i traté bëgn y cum na bela cherianza, sciöche nos oressun gni tratà can ch'i jun tl furesto.

L'turism ne dess nia deventé na industria, mo i dessun se cumpörté a na moda, ch'ai pôis se respeté nos y inèc nos s'aspetun da vëi chël comportamënt che mirita respet.

Mo impò aldissun da ester da tant da tignì na zerta distanza - chël àldel!

Iuli é inèc sanbëgn l'mëis dl gran laur pur i paurs tl sié y restelé. Al mëss pa gni lauré datrai da na scurité a l'altra y tan gonót

mëssel pa gni fat n spazamënt mat pur gauja ch'al manacia rî tëmp.

Chilò da nos él čiamó in gran pert la bela usanza dla benedisciun dl tëmp solena col Santiscimo les domënies.

I furesti n'à nia chësc y purchël damani datrai: “Ci é pa chësc?” Mo spo, sc'ai pô datrai čiaré pro an dër tëmporal, spo capësci, ci importanza che la benedisciun dl tëmp à.

De iuli vân inèc coi tiers tles munts y al é vëi che döt l'païsc é de iuli implì de vita, jö tla val cina sönsom les munts.

Iuli porta inèc l'gran čialt. A chi chinesc dé plü čialè de chësc mëis i dijun “dis da čian”.

Al alda da ester čialt sëgn, čiudì ch'al vëgn dit: “Ci che iuli ne cösc nia, ne pô agost nia apraté.”

Notizies:

Agost

Agost

1 Jöbia	Alfonjo, M. Liguori
2 Vëindres	1. dl mëis, Eusebio
3 Sabeda	1. dl mëis, Lidia, Benno
4 Domënia	18. dl'ann lit. Jan M. Vianney
5 Lönesc	Ded. dlijia S. Maria Maggiore, Oswald
6 Mertesc	Trasfiguraziun dl Signur
7 Mercui	Sisto, Caietan, Afra
8 jöbia	Demenico
9 Vëindres	Edith
10 Sabeda	Laurënz
11 Domënia	19. dl'ann lit., Clara d'Assisi, Susanna
12 Lönesc	Radegund
13 Mertesc	Ciascian, patrôn da S. Ciascian
14 Mercui	Maximilian Kolbe
15 Jöbia	S. MARIA DAL CIÜF - Assunziun de S. Maria al cil de prezet - patrozinio a La Ila
16 Vëindres	Stefo d'Ungaria, Teodoro
17 Sabeda	Iazinto
18 Domënia	20. dl'ann lit., Elena, Claudia
19 Lönesc	Jan Eudes
20 Mertesc	Bernhard, Ronald
21 Mercui	Pio X
22 Jöbia	S. Maria Regina
23 Vëindres	Rosa da Lima
24 Sabeda	Berto apost., Isolde
25 Domënia	21. dl'ann lit., Senese, patrônn da La Val
26 Lönesc	Gregöre
27 Mertesc	Monica
28 Mercui	Agostin
29 Jöbia	Martirio de S. Jan Bat., Sabina
30 Vëindres	Amadeo
31 Sabeda	Paulin, Raimund

Agost

Sëgn d'agost scé cunëscium pa dassënn, ch'ara va jöpert cun la sajun y impò élle l'mëis, olà ch'al é l'plü jënt te nüsc païsc. Feter vigni èiasa é plëna de furestì y pur les munts rodel de dërtes schires de turiscè, de jogn y de vedli y de vigni curù.

Inèc i paurs à sëgn da laur sön chi prà da munt. Plü dadî êl n gröm de sotûsc y tiradöms che laurà sö pur chi prà edemes ala lungia y al gnô pa inèc fat laurela cöcta, cianté y cighé, can ch'al gnô fat vëis.

Aldédaincö n'en vëigun bëgn mâm plü püç siân i prà da munt. Al vëgn dit, ch'an n'â nia dlaurela y ch'al ne porta nia plü.

An à pö scioldi assà da cumpré l'fëgn dapé dl stifl sö, plëgn de sorüces y rozes!!

Sc'an n'ess fat val'strades purmez, portassel prigo, ch'al ne gniss plü sié nia sö pur munt. Insciö pôi sëgn deperpo se l'mené a èiasa l'fëgn da munt col tractor y can ch'ai à ruvè de sié, ài inèc feter l'fëgn a èiasa.

Ne jissera nia, altamo te val' postè, da lascé vardé jó chi prà, che ne vëgn nia sià; al fajess bun al pré.

Ara é mefo dagnora inscio, che la natöra dess ji deburiada cun la cultura, spo él dërt pur un y pur l'ater.

Plü dadî mëssân pa inèc se spazé datrai sön munt pur gni a èiasa y sojoré la siara o l'orde; inèc indô n laur, che é jüi fora oramai dl döt aldédaincö.

Les sajuns se müda, l'laur vëgn atramënter y nos gnuin inèc atramënter.

Çi che resta, é Chël lassö!

Notizies:

Setëimber

Sëtember

1 Domënia

- 2 Lönesc
- 3 Mertesc
- 4 Mercui
- 5 Jöbia
- 6 Vëindres
- 7 Sabeda

8 Domënia

- 9 Lönesc
- 10 Mertesc
- 11 Mercui
- 12 Jöbia
- 13 Vëindres
- 14 Sabeda

15 Domënia

- 16 Lönesc
- 17 Mertesc
- 18 Mercui
- 19 Jöbia
- 20 Vëindres
- 21 Sabeda

22 Domënia

- 23 Lönesc
- 24 Mertesc
- 25 Mercui
- 26 Jöbia
- 27 Vëindres
- 28 Sabeda

29 Domënia

- 30 Lönesc

22. dl'ann lit., SS. Angeli custodi festa di jogn

- Ingrid
- Gregöre l'Gran
- Irmgard, Ida
- Maria Terejia, Roswita
- 1. dl mëis, Magno
- 1. dl mëis, Otto, Regina

23. dl'ann lit., NADÉ de S. MARIA

- Corbinian, Otmar, Pire Claver
- Ann. dla cunsagraziu dl dom da Pursenù y Balsan
- Felix
- Sant Inom de Maria, Rebecca
- Jan Crisostomo, Notburga
- Ejaltaziun dla s. Crusc

24. dl'ann lit., Maria Dolores. Dolores

- Cornelio y Ziprian
- Hildegard, Robert Bellarmin
- Lambert
- Gennaro, Teodoro
- André Kim, Eustachio
- Matteo apost.

25. dl'ann lit., Moriz y soz.

- Lino, Tecla
- Rupert y Virgil, Gerhard
- Klaus de Flüe
- Cosma y Damian
- Vinzenz de Paul
- Lioba, Wenzel

26. dl'ann lit., Michiel, Gabriel y Rafael

- larone

Setember

Sc'al é bel tēmp, vēigun bele de té gran ambries ite pur chi prà y dô chi côi.

Setember mët man cun n sant, che disc danfora l'tēmp. Al é sant Egidio, ch'an i disc inè l'Sant al Cerf. Čiamó aldédaincö dijun, che l'Sant al Cerf, sciöch' al é bel o burt, mostra sce l'altonn é bel o burt. An à podü osservé, ch'al l'à dër gonót stomada.

Da valgiün agn incà ân inè podü osservé, che l'méis de setember é čiamó un di plü bì mëisc. Dis y edemes alalungia cun n cil bel bröm, zenza n nio da doman čina da séra, bun čialt ia pur l'dé cun de beles sérès morjeles.

Jënt à čiamó n gröm de laur alaleria ti prà y ti čiamp y cun chël bel tēmp él inè čiamó schi-

res de furesti, plülere jënt atëmpada, che roda incérch, cajo ales basses y inè sö pur munt.

Sciode él madér che i dis vëgn tres plü cörè y chël cunësciu ségn de setember da n dé a l'ater.

La roda dl'ann se roda mefo, sciöche ara é ausada. Insciö éra inè cun nostra vita. Sc'i sun sta bugn da passé l'aisciöda, l'isté, spo rovunse tl'altonn y inè tl'invêr. Al n'é nia val da nü; ara é dagnora stada insciö y ara sarà inant insciö.

Guai, sc'an restass dagnora jogn... al foss veres zenza fin. Guai, sc'al foss dagnora aisciöda... al foss mâ flûs y mai frùc da tò ca.

Insciö é inè setember l'méis, che mët man da mostré i frùc, i frùc dl laur y i frùc dla vita.

Düè oreß mefo avëi de bugn frùc. "Ai frùc cunësciu l'lëgn"... stal scrit.

Notizies:

October

October

1 Mertesc	Terejia dl Bambin Gejù	◎
2 Mercui	SS. Angeli Custodi	
3 Jöbia	Udo	
4 Vëindres	1. dl mëis, Francësch d'Assisi	
5 Sabeda	1. dl mëis, Placido	
6 Domënia	Da ROSARE, Bruno	
7 Lönesc	S. Maria da Rosare	◎
8 Mertesc	Günter	
9 Mercui	Dionisio, Jan Leonardi	
10 Jöbia	Victor	
11 Vëindres	Bruno da Köln	
12 Sabeda	Maximilian, Edwin	
13 Domënia	28. dl'ann lit., Eduard	◎
14 Lönesc	Callisto	
15 Mertesc	Terejia d'Avila	
16 Mercui	Hedwig, Margarita,	
17 Jöbia	Nazio, Rudolf	
18 Vëindres	Lüca evang.	
19 Sabeda	Jan de Brebeuf, Paul dla Crusc	
20 Domënia	29. dl'ann lit., Segra de düc, Wendelin	
21 Lönesc	Ursula	
22 Mertesc	Cordula	
23 Mercui	Jan d. Capestrano, Severino	
24 Jöbia	Antone M. Claret	
25 Vëindres	Ludwig von Arnstein	
26 Sabeda	Albuin	
27 Domënia	30. dl'Ann lit., Wolfhard	
28 Lönesc	Scimun y Giüda Tad. apost.	
29 Mertesc	Narzisso	
30 Mercui	Alfonjo Rodriguez	
31 Jöbia	Wolfgang, Iutta	

Otober

“Ooh, mandli”, dijôl n iade un, “dô l’ober vëgnel pa l’mérz y chël é pa èiamó peso vël”.

Mo ara ne mëss pa nia dagnora ester tan stleta no. Tan gonót é inèc èiamó l’ober dër n bel mëis cun dis zënza n nio, madér ch’ai é vigni dé plü cürç y les nöts plü lunges y plü frëides.

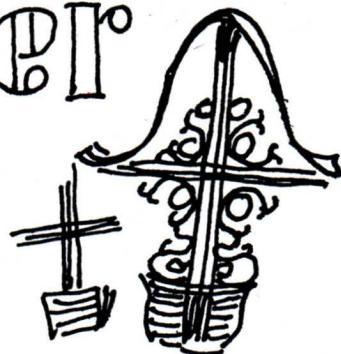
Alaleria vëgnel èiamó tut ite i ultimi frùç, chilò da nos i soni y ite pur l’Lond pom y üa, nusc y ciastëgnes.

Jö dles munts vëgnel i ultimi tiers cun gherlandes y tlunches. Sc’al é de bì dis, vëgnel èiamó vardé a pascentada. Sc’al à da fa jö la nëi, spo éra fora col bel; al vëgn frëit y mol y al é gran ora da scialdé la stüa.

Sciöche l’mëis de mà é tan da curûsc da düç chi ciüf, che incündia che la vita crësc, insciö é inèc l’ober intënt da tan de curûsc di lëgns da fëia y di lersc, mo al incündia l’ jì dla vita y nia l’gni. Les fëies toma jö y spo àn plu la ria löna. Ares toma jö ia pur tera pur fraidì y insciö i dé sostanza a d’atres plantes pur n n’atra sajun.

Notizies:

Novëmber

Novëmber

1 Vëindres

2 Sabeda

3 Domënia

4 Lönesc

5 Mertesc

6 Mercui

7 Jöbia

8 Vëindres

9 Sabeda

10 Domënia

11 Lönesc

12 Mertesc

13 Mercui

14 Jöbia

15 Vëindres

16 Sabeda

17 Domënia

18 Lönesc

19 Mertesc

20 Mercui

21 Jöbia

22 Vëindres

23 Sabeda

24 Domënia

25 Lönesc

26 Mertesc

27 Mercui

28 Jöbia

29 Vëindres

30 Sabeda

GNISSANT, de prezet, 1. dl mëis

Dé dles Animes, 1. dl mëis

31. dl'ann lit., Hubert, Ida

Carlo Borromeo

Emmerich

Linert, 2. patrôn de Badia

Engelbert, Carina

Gottfried

Dedic. Dlijia Lateran, Roland

32. dl'ann lit., Leo l'Gran, Iusto

Martin de Tours, patrônn da S. Martin

Iosafat

Stanislau Kostka

Alberich

Albert, Leopold, Marino

Margareta, Otmar

33. dl'ann lit., Florino, Gertrud

Dedic. Basiliches S. Pire y S. Paul

Elisabeta

dé de penitëenza

S. Maria da Ierusalem

Zezilia, patrona dla musiga

Culumban, Clemente I.

CRISTO RE, Flora

Caterina, patrona dla dlijia vedla da Corvara

Conrad, Gebhart, Ita

Modesto

Berta

Friedrich, Cristina

Andrè apost.

Novëmber

Chësc mëis mët bele man cun i dis, che fesc punsé ala vita che passa y ala scerieté dla vita, che mëss ji adincuntra ala mort.

Tla natüra n'él nia plü curûsc, gonót él edemes alalungia da nio y da plöia, da vënt y da frëit. An s'un sta plü ion daite. I laurs defora é scialdi faç, al plü al plü te bosch, sce l'tëmp l'cunsënt.

Jënt vedla n'à nia ion chësc mëis y i jogn pënsa bele ala nëi.

Al é l'mëis plü scür dl'ann, can ch'al n'é nia la nëi y al é inè l'mëis plü chit dl'ann. Tla natöra él chit. Degun vicel n'é plü da al-dì.

Plü co zënza odunse la jënt te cortina dan la fossa infurnida di parënè y amîsc y benefaturs. L'amur y l'orazium va sura la mort fo-ra.

Y insciö se finësc inè chësc mëis y i lascia lerch al'ultimo mëis dl'ann, che se porta indô de beles y gran ligrëzes.

Notizies:

Dezember

Dezember

1 Domënia

2 Lönesc

3 Mertesc

4 Mercui

5 Jöbia

6 Vëindres

7 Sabeda

8 Domënia

9 Lönesc

10 Mertesc

11 Mercui

12 Jöbia

13 Vëindres

14 Sabeda

15 Domënia

16 Lönesc

17 Mertesc

18 Mercui

19 Jöbia

20 Vëindres

21 Sabeda

22 Domënia

23 Lönesc

24 Mertesc

25 Mercui

26 Jöbia

27 Vëindres

28 Sabeda

29 Domënia

30 Lönesc

31 Mertesc

1. d'Advënt, Edmund

Luzio de Chur

Francësch Xaver

Berbura

Anno

1. dl'mëis, Micurà

1. dl mëis, Ambrojio

2. d'Advënt, S. MARIA IMACULATA

Liborio

Angelina

Damaso I.

Hartmann da Pursenù, Ioanna de Chantal

Lizia, patrona da Lungiarü

Jan dla Crusc

3. d'Advënt, Nina

Adelheid, Ivo Vittoria

Io landa, Lazaro

Filipo d. Ratzeburg

Pire de Arolsen

Eico

Richard

4. d'Advënt, Iutta

Ivo

Adamo y Eva, vëia de Nadé

NADÈ DE N. SIGNUR GEJÜ CRIST, prezet

Stefo, pröm martire

Jan evang. Fabiola

Mituns inozënc

SACRA FAMILIA, Tamara

Felix

Salvester

Dezember

Scębëgn che dezember é l'mëis dai dis plü cûrè, àn impò plü ligrëza y speranza. Al é pö l'Advënt che se dà indô speranza y forza y d'Avënt punsunse bele ales plü gran festes dé nosta reli-giun.

L'tëmp da Nadé i dà ligrëza a gragn y pici y düè se cunforta dô.

Sanbëgn oressun düìc avëi n Nadé blanch da nëi. L'frëit tignunse pa bëgn fora. Un pö aldédaincö da se vistì tan bun èialt y

ciases deplëgn y dlijies scialda-des. N'adorun apëna plü n man-tel da ji a dlijia, ciudì che l'auto é scialdé y la dlijia inè.

Ci che grif é, n'él tröc che ne sà gnanca plü ne, ciudì ch'an ne i adora nia plü.

Y sc'al nëi dassënn, i sàl inè bel a jënt; manco sce Nadé é zën-za nëi. An disc pö che la nëi é aldédaincö l'or blanch.

Nadé da trafëi,

Pasca da nëi.

Nadé da nëi,

Pasca da trafëi.

Notizies:

Marçés

IENÉ-IENER

ai 4. a Bornech - ai 25. a Tlüses.

FORÀ

al 1. a S. Laurënz - ai 15. a Badia
- ai 22. a Bornech - ai 23. a Tlüses

MERZ

ai 6. a Bornech - ai 21. a S. Lau-
rënz (marçé da Pasca).

AURÌ

ai 4. a Longega

MÀ

al 1. a Badia - ai 3. a Tlüses y Al
Plan - ai 10. a Bornech - ai 25. a
Pederoa.

JÜGN

ai 11. a S. Martin/Tor - ai 22. a
Al Plan - ai 26. a Bornech.

IULI

ai 22. a Bornech.

AGOST

ai 8. a Bornech.

SETËMBER

ai 12. a Bornech - ai 14. a Tlüses
- ai 21. a Al Plan - ai 23. a S.
Martin/Tor.

OTÖBER

ai 4. a Badia - ai 7. a S. Laurënz
- ai 24. a Pidrô - ai 26.27.28. a S.
Scimun - Bornech (marçé da S.
Scimun).

NOVËMBER

al 8. a S. Martin/Tor - ai 11. a S.
Laurënz - ai 16. a Bornech.

DEZEMBER

ai 5. a Bornech.

Notizies:

Prozescium dles Antlês a S. Martin de Tor.

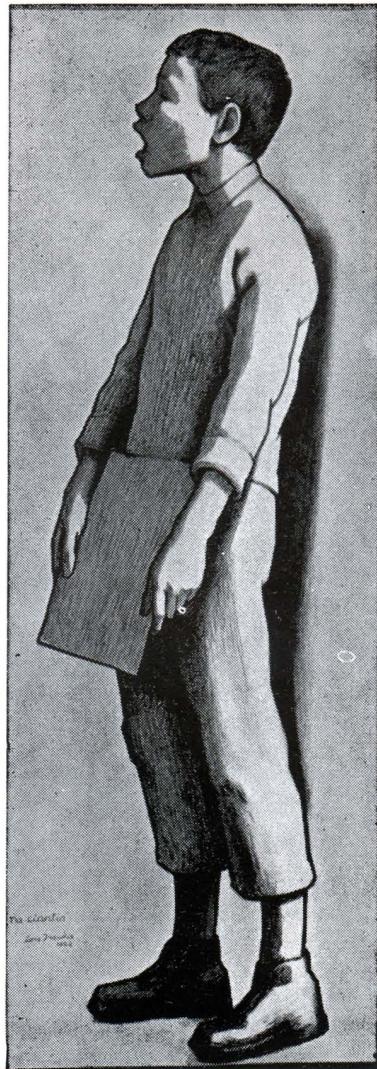
SALÜC LADINS

Bun dé y bun ann,
chësc é l'bunaodé!
De vigni bun ann
an dess ringrazié!
An dess incè perié
pur pici, pur gragn,
pur püri, pur sagn.
Orun spo aodé
furtüna assà,
sanité ai amarà,
a düc benedisciu
te vigni piz y ciantun,
te ciasa y majun.
Y spo ch'al n'ais nia fin
l'Calënder ladin.

30 agn alalungia mëna fora
l'Calënder ladin a düc i ladins
daimprò y dalunc chëstes bunes
aodanzes.

Ciamó extra döt l'bun ti aodunse
ai pici mituns y ales pices mitans,
ch'ai àis dagnora la buna
löna y de bugn geniturs, che ciara
de vëi pur l'corp, mo incè pur l'a-
nima, ch'ai àis na dërta y buna
educaziun.

Os, pici mituns y pices mitans,
al n'é pa nia dërt, sc'al se vëgn
dé dö döt cant. Tla vita mëssun
pa incè ester ausà ai sacrifici,
scenó ésun pa de püri cosci tla
vita, che porta gonót plü spinac
co flûs.

Aodé s'orunse, ch'i se lascëise
gorné y storje da pici. I pici légns
se lascia derzé y fa rudunè, i gran
légns se lascia mâ plü rumpe.

Recordesse, che l'pitè y l'rì è
sann pur la vita.

Döt l'bun orunse spo ti aodé ai
genturs; impröma de döt dér trö-
pa sanité, ch'ai adora indô vigni

dé, spo l'laur pur trà sö y mantignì la familia. Dér dassënn ti augurunse döt l'bun pur l'gran y rì laur dl'educaziun di mituns a devénté jént de caracter, jént che ô lauré y laora, jént che n'ô nia dagnora mâ fa döt cant dô so cé, mo che sà inè da respeté i atri, jént che sà inè da porté y soporté les crusc y i pëisc dla vita.

Purchël i dijunse inè ai geniturs: No i dede dô döt a üsc mituns, èiudì che ailò i ausëise al egoism y chël é l'pröm nemich dl'amur dl proscimo. Ausede i mituns inè a dì de no a se instësc. No se lascede tan imprescioné, sce n té müt o na té müta pita; al sona rì, mo al fesc dér gonót bun.

Cari geniturs, os ëis ciafë l'compit da Chëlbeldì da eduché üsc mituns y chi che se disc, che i mituns dess se eduché instësc, fesc n gran dann a döta la sozieté, no mâ a os. Y spo èiamó val': L plü gran dann i fajëis ai mituns, sc'i defenëis üsc mituns can ch'ai à l'tort y can ch'-ai fesc val' de mal!!

Dér n gran bun i aodunse spo ala jént jona, ch'ai àis la sanité, forza, coraje y buna orienté, spo ch'ai stais plü te familia y spo ch'ai sides plü "figli della luce" y manco "figli delle tenebre, della notte".

Plü dadì dijòn, che de nöt él mâ i lotri, i leri y i assassins che roda. Insciö dijòn plü dadì y tla Scritöra stal scrit, che la nöt é la nemica dl "uomo", y laprò él pa bëgn inè miné la "donna".

Les miùs aodanzes va spo al autorité civile y dla Dlijia. I s'augurun tan de benedisciun pur osc laur tan rì y tan zite.

Al é indô ste les eleziuns dl Comun y da d'altonn saràl les eleziuns dl Cunsëi de Cöra. I s'augurun, ch'i se recordëis bin-dicé indô, ch'i ne sëis nia ruvà ite te chisc Cunsëis mâ cun osta usc, mo cun la usc dla popolaziyun, purchël laurëis pur la popolaziyun, amisc y nemisc, y no mâ pur chi che se sta a müs o pur osc parenté! Chësc é dér important, inè pur osc bun inom.

Savëise, èi ch'i un l'plü ingert da l'autorité? L'plü ingert unse da l'autorité, da vigni autorité!!, la dictatur y la heghemonia (= un che comana alt y bas o mâ püç che comana alt y bas, èi ch'ai ô) y la demagogia.

Baiede mâ datrai cun jént y scutede inè sö ala jént scëmpla. Datrai él pa la jént scëmpla che sà da se dé n majer cunsëi, co val'porsona che ô mâ se fa la müsa! I scioldi tolunse inè dai plü scëmpli. La jént scëmpla sà gnót da dé n bun cunsëi, ô dé n bun cunsëi y la mina buna. Tan de cosses jiss damì, sc'al gniss plü scuté sö a dér tröc.

Nia purmal! Inè chësc é n cunsei de na porsona scëmpla, che é ste n iade autorité y à purchel cotan de esperiënza, mo n'é nia plü autorité y à insciö la possibilite de gni plü a contact cun les porsones plü scëmples! Al é mâ l'...

Mo sëgn ne podunse nia se desmëntié de i auguré döt l'bun, n gröm de benedisciun y la santé ala jënt amarada.

Ara é pa bëgn insciö che la jënt sana à 110 dejidêrs y l'pure n'à mâ un y chël é la santé, che é

üna dles plü gran richëzes pur la jënt. Purchël augurunse ai amarà la santé y de buna jënt assà che i dëida.

Y spo mefo ciámó n iade a düè i ladins y a chi che li l'Calënder n bun ann de furtüna, lingrëza y benedisciun.

Bel inultima spo aodunse al calënder ladin, che cumplësc i 30 agn, de ciaré inant a tröc d'atri agn.

Pur l'Calënder ladin
M.A.

I 3 "Dorfheiligen" nüs.
Di vedli n'èl mâ plü un in vita y chël à dè jö la patent.

Frena d'La Pli de Mareo.

30 agn Calënder ladin

Che s'ess pa punsé, che l'Calënder ladin gniss a vire 30 agn? Naota chël che dëida pro a scrì y fesc la firma de responsabilité, chël n'ess mai punsé, ch'al ruvass a 30 agn.

I me recordi avisa ciamó, ch'i se sun abinà adöm valgügn pur s'al baié fora de mëte man de scrì n calënder pur i ladins de nostra valada.

Nanter chisc valgügn êle: Dr. Franzl Vittur, siur Ujöp Pizzinini, cav. Franzl Pizzinini, Dr. Lejio Baldissera, l'maester Sepl Molling da La Val y l'maester Lois Pescollderungg.

Tla reuniu ai 26.12.1960 a Piculin él gnüü traté l'pröm iade l'problem dl Calënder ladin pur i ladins dla Val Badia.

Naóta ti dàn l'inom y chël é ste "Calënder ladin".

Chi che scrì, é gnüs perià de daidé pro cun articli de vigni sort.

L'un spo dé fora l'pröm iade pur l'ann 1962.

La responsabilité porta Ert pur i Ladins cun la firma dl presidënt secundo i statuè de EpL.

Cina al 1973 él gnü stampé dala stamparia "A. Weger" da Purßenù y spo dal 1974 inant dala stamparia "PRESEL" da Balsan, olà ch'al vëgn dütaurela ciámó stampé.

Savëise ci ch'i se punsân laota? I punsân inscio: Sëgn porvunse mefo n iade, spo sce ara ne và dl döt nia, pôn dagnora lascé.

L'sotescrit à atira ciafè aiüt da scriturs che daidâ ion: Siur Ujöp Pizzinini s'â lascé ite da scrì i articli di mëisc.

L'maester Lois Pescollde rungg metô adöm i dis, les festes y i sanè dl Calënder y al se dô jö

**Da manciampa: Lois Irsara, prof. Paulmichl Pire Comploy, prof. Hölzl,
Pepi Pitscheider, Ulrich Willeit, Dr. Fr. Vittur, Lois Rottonara,
Morlang A., Berto Crazzolara**

de fa döt avisa, ch'al damanâ èynamai i competènè dla liturgia a Roma.

De gran valur è spo la colaboraziun de Dr. Lejio Baldissera, che scriô storia bëgn fundada.

De gran valur è inè spo de bì articli de storia dl cav. Franzl Pizzinini, che à daidé de vigni vers, èina ch'al è vit.

Stories da rì y inè d'insegnamënt scriô feter vigni iade siur Ujöp Pizzinini, inè èiamó dedô ch'al jô in punsiun.

Tröpes poesies, oramai te vigni calënder è operes de Dr. Lejio Baldissera, y dl maester Pio Bal-

dissera, poesies saurides da capì, cun gran cuntegnü y adatades al sëntimënt y al caracter de nos ta jënt. An n'à nia bria da stomé, èi ch'ares podess significhé.

Sce l'aria è tléra, dijun, ch'al è de buna aria.

Poesies de valüta s'à inè mené datrai siur Luije Comploy.

Pur i mituns ciafunse bele da valgügn agn incà de beles stories da rì y d'insegnamënt dal maester Pire Comploy.

Y sëgn oressi mëte a record ann pur ann l'titl di articli plü importanç y plü lunç te 30 agn de calënder ladin.

1962: La Pli de Mareo, storia dl paìsc y dles dlrijes d'La Pli - in cürt - de A.M.

N quader de ringraziamënt - novela de Dr. Baldissera.

L'Nobile Janbattista Rinna, cavalir de Sarenbach - de Franzl Pizzinini.

L Grof y la ingleja-buna nöt, siur curat - de A.M.

Sciöche Iörgl à insigné du sciori a dì paternostri - la braia da noza - de siur Ujöp Pizzinini.

1963: Storia dl paìsc y dles dlrijes da La Val - de Sept Moling. Mort dl prof. Tita Alton - de Franzl Pizzinini.

Le bun famëi - de L. Baldissera.

Ladin da zacan - de Fr. Pizzinini.

La dlisia da Corvara - autur nia nominé.

1964: Ciastelbadia-Sonnenburg - storia de Sonnenburg - de siur Ujöp Pizzinini.

La Illa de Badia - storia dl paìsc y dla dlisia da La Illa - de Fr. Pizzinini.

Un che l'malan va a se dó - storia de Sept Moling.

L'mone Hans d'Alfarëi d'Antermëia de siur Merch Graffona-ra.

Cianté te nostra valada dan 90-100 agn - de Eusebio Pescollde-rungg.

1965: Na storia de nosc tëmp - Carolina Finazzer - de Dr. A. Baldissera.

N iade sön Boé de siur U. Pizzinini.

Ci ch'suzed de nöt - de Sept Moling.

La val dles 100 y üina funtanes - descriziu d'en iade de siur U. Pizzinini.

Lois Kostner - Vijo Moler - de Fr. Pizzinini.

Usanzes tla Val Badia - de Fr. Pizzinini.

Luminùs de munt - storia de A.M.

1966: San Linert de Badia-storia dl paìsc y dles dlrijes de Badia - de Fr. Pizzinini.

Le tru al cör-storia plü lungia de A.M.

Les munts blançes - de Sept Moling.

Berba Micurà, maester y mone - de Fr. Pizzinini.

L'ultima mëssa - de siur U. Pizzinini.

Al à metü pëinch - de siur U. Pizzinini.

L'feur da Rumpelbach - de Sept Moling.

L'Grof telefonëia - de A.M.

Cronich-l'pröm cerf tles mans de Nando de Flöss.

1967: La "Gran Naziun" tl seminar da Pursenù - Les ciampanes da Pasca - de siur U. Pizzinini.

S. Ciascian - storia dl paìsc y dla dlisia - de Fr. Pizzinini. Sön Mezcol-benedisciun o maledisciun dl 4. Comandamënt - storia suzedüda - cuntada da siur U. Pizzinini.

Les gran ciampanes dl decanat de Marou y Gherdëna - autur nia nominé.

Les ciampanes - de Pio Baldissera.

La vita tla Val Badia al tèmp di ciasti (X-IX secol) - de Fr. Pizzinini.

L'Grof taca - de A.M.

Cal é pa l'plü gaert - la salvaria - n bel cunsëi - stories de Sepl Moling.

1968: Mort de Tita Alton - de Dr. A. Baldissera.

Testamènè y èrpejuns de Dr. A. Baldissera.

I cognoms tla Val Badia - de Fr. Pizzinini.

Mena troghera - de siur U. Pizzinini.

L'amur é plü sterch dla mort - de siur U. Pizzinini.

Na uma che i va dô a Chèlbeldi da La Crusc de siur U. Pizzinini.

L'Groffesc da cramer - de A.M.

Ala i à tut la braia - de siur U. Pizzinini.

La Val Badia - de Angel Dapunt.

1969: L'aisciöda-poesia de Dr. Lois Ellecosta.

S. Martinde Tor-storia dl païsc in cürt y dles dlrijies - de A.M.

L'fa pan - de siur Luije Comploi.

Patria - de siur U. Pizzinini.

La gran strada dles Dolomites 1909-1969 - autur nia nominé.

I 40 agn dla müjiga da S. Ciascian-autur nia nominé.

Co ch'ala pô ji a la vaghé massa-autur nia nominé.

La capela da Tintal de Alvijio Comploi.

Dui soldàs sciöche toca - de Sepl Moling.

Trëi iadi Nadé - storia plü lunga de A.M.

L'artist Franz Tavella - de siur U. Pizzinini.

1970: La möria de Milan dl'ann 1630 - de Dr. A. Baldissera.

L'païsc da Rina - storia dl païsc y dla dlrijia in cürt - de siur Luije Comploi.

L'Grof sön munt de A.M.

La ćiasa dandaia - de Dr. Lois Trebo.

Stories y legendes - autur nia nominé.

Gran Ciasa da La Illa-Ciastel Colz - de Fr. Pizzinini.

La tera: forma, dimensiuns, movimèn - de A. Daverda.

1971: L'païsc d'Antermëia-storia dl païsc y dla dlrijia - de siur Luije Comploi.

L'ultimo secol dl Cunvënt de Sonnenburg, Signoria dla Val Badia - de Dr. A. Baldissera.

Les erbes de medejina de nostes valades, acunsiades y racomanades dal vedl dutur Vittur.

L'artist Tone Daprè - de Fr. Pizzinini.

L'Uniun di Stüdafüìc - de Fr. Pizzinini.

Les Madovines de Tomêsc da Pares - de P. Baldissera.

1972: L'4. comandamënt - storia suzedüida tla pröma gran vera y cuntada da Dr. A. Baldissera.

I cors de dlrijia dla Val Badia - de siur L. Comploi.

N pü de storia di païsc dla Val Badia y Marô-autur nia nominé.

Rajonada en la festa de Cateriana Lanz - de Dr. Lois Trebo.

La Cüra d'animes da La Ila - de Fr. Pizzinini.

La scodada-autur nia nominé.
L'Grof y la Grofa - de A.M.

1973: Döes umes, storia plü lungia de A.M.

La Ila tl'Urbar de Ciastelbadia dl 1296 - de Fr. Pizzinini.

I ladins y südürè - de Dr. Lois Trebo.

Perdica de siur Robert Miribung in la mëssa novela a La Val.

Dates y problems por i paurs dla Val Badia y Mareo - de Tone Feichter.

La scora mët man-poesia de siur L. Comploi.

L'movimënt di furesti tla Val Badia - de A. Daverda.

Cumpedada dla jënt 1971 - de A. Daverda.

Berba Giuvani Rubatscher, orglist da La Val - de Dr. Pio Sottara.

1974: La patruna de Sotfrapes, storia dl dòvera de A.M. Rimes pur l'primiziant siur Franzl Aia-rei - de Pio Baldissera.

La prozesciun de Jéonn - de siur Merch Graffonara.

Laur y ativitës dla jënt de nostra val - de Fr. Pizzinini.

Maridé n paür? - de Pio Baldissera.

Ci ch'al pô suzede an professer despinsiré - de Sepl Moling.

Un da scioldi - de Sepl Moling.

1975: Storia de Lungiarü - storia dl païsc y dla dlijia - de siur Franzl Sottara.

Festa de 100 agn dla dlijia nöia da La Val - de Sepl Moling. Dr. Lejio Baldissera - de A.M.

L'artist Ujöp Craffonara de Fr. Pizzinini.

Le slosser d'La Munt y sües profezies - de siur Merch Graffonara.

P. Ujöp Freinademetz, gran misionar ladin tla China - de siur Ujöp Pizzinini.

1976: Cürtä storia dla colomisaziun dla Val Badia - de Fr. Pizzinini Ciases vedles da La Ila - de Fr. Pizzinini.

Colfosch, storia dl païsc y dla dlijia - de Angela Castlunger.

La Cöra dles animes tla Val Badia encër le 1347 - de siur Merch Graffonara.

1977: La Ila tëmp dla pröma vera mondiala 1915-1918 - de Fr. Pizzinini.

Tone Rudiferia da Castalta de Badia, maester da muradù - de Fr. Pizzinini.

Poesies pur la mëssa noela de siur Pepi Chizzali da s. Martin - de P. Baldissera.

Dui prisc - döes mosöres - storia de M.A.

La lege söi lüsc da paür - de Dr. Berto Videsott.

Le loter dai čiavai-pice teater de siur Iaco Ploner.

1978: Na storia spaventosa dl 16. secol - de Fr. Pizzinini.

Storia dl'ert tla Val Badia - de M.A.

Iubileo de 80 agn Stüdafüch da Colfosch - autur nia nominé.

50 agn de müjiga da S. Ciascian - autur nia nominé.

I corëè - de M.A.

Spassetta-pice teater de siur Iaco Ploner - Ensciö pôra sozeder - spassetta por na noza - de siur Iaco Ploner.

N dër iagher - de M.A.

L'Col dl'Arjila - de Pire Comploï.

Tone Mirió - de P. Comploï.

L'maester Sepl Moling + - de M.A.

4 generaziuns:
la laa, la uma da Gherjenara,
süa fia y la fia de süa fia.

L'artist Franz Mersa + - de M.A.

1979: L'tru y la strada dla Val Badia - de Fr. Pizzinini.

I monesc de dlijia dla Cüra d'animes da La Ila - de Fr. Pizzinini.

La festa de S. Florian - de Fr. Pizzinini.

Uniu de s. Zezilia di cors de dlijia dla Val Badia - de Fr. Pizzinini.

Incherschemun, storia de M.A.

Stories y striuns - de Fr. Pizzinini.

Longega, storia dla viginanza - de siur Merch Graffonara.

Les dlijies cun süi altà tla Val Badia - de siur Merch Graffonara.

Antone Clara y sües ciampanes - autur nia nominé.

1980: Viginanza, storia de M.A.

Maester-diretur Friedrich Pizzinini 90 agn - de Fr. Pizzinini.

Lois Pescollderungg + de M.A.

Curtines di soldàs de vera - de Fr. Pizzinini.

Blasums tla dlijia y te calonia d'La Pli de Mareo - de siur Merch Graffonara.

Les ciampanes co sonerà da festa da Nadé tl monn - de siur Merch Graffonara.

1981: Onorëia l'pere y la uma - Peter Siegmair da Valdaura - de M.A.

La dlijia dla Cüra da La Ila restaurada da nü - de Fr. Pizzinini.

80 agn dô la mort de Tita Alton - de Fr. Pizzinini.

Lëgn dles generaziuns dla familia Campidell-Agreiter - de Fr. Pizzinini.

L'Grof y la sciora - de A.M.

L'decanat de Marou - de siur M. Graffonara.

Storia de vera y de prijonia - de Maria Tolpeit. (La Val)

Mesüres vedles - de Pire Comploi.

Massaries da paur - de M.A.

1982: L'Gorf y Gora - storia de Iaco Ploner.

Ciantia dai iagri de Jepele Frontull. Siur Amando Alfreider - de siur L. Comploi.

Eduché al'ert - de M.A.

Le gran alté tla dlisia da La Pli de Mareo - de siur M. Graffonara.

Sant Antone - 750 agn - de Dr. Tone Gasser.

Sant Antone da Piculin - de P. Baldissera.

Cënt agn cor de dlisia a La Val - de siur L. Comploi.

L'organisazion di Stüdafich da La Ilà - de Fr. Pizzinini.

Siur Pire da Miscì da Lungiarü - de Pire Comploi.

1983: Dlungia tru, storia de A.M.

Nosc santinom - de siur M. Graffonara.

I proi dla Val Badia - de siur M. Graffonara.

L'altëza sura l'mér di païsc ladin dles Dolomites - de M.A.

La pröma y l'ultima Comuniun - de siur L. Comploi.

Cav. Franzl Pizzinini + - de M.A.

Da La Ilà y altró: ci ch'al é suzedü ti témpos passà dalunc y daimprò - de Fr. Pizzinini.

Recordanza de méda Colombina - de M. Tolpeit-La Val.

Üsanzes da zacan - de Clara Willeit d'Laronz-La Pli.

Vì tl scrin - de siur L. Comploi.

Tratan Madovines - de siur L. Comploi.

Cuntrasè d'aldé daincö - poesia de P. Baldissera.

1984: Coltoronn - storia de A.M.

La èiasota - de P. Comploi.

L'serpënt ascognü - de siur L. Comploi.

Pelegrinagio di ladins tla Tera Santa - de M. Tolpeit.

Ci se conta pa i libri vedli tles calonies de siur M. Graffonara.

I Rinchwein da Turnarötsch da Rina - de siur L. Comploi.

Nadé - poesia de M.A.

1985: Sonn de èiampanes - storia de M.A.

L'ploan y degan sign. Janmattì Declara - de siur M. Graffonara.

Proi dal sanch ladin badiot nasciüs defora decà - de siur M. Graffonara.

Corvara incö y zacan - de Lejio Lezuo.

Ci à pa nostra val messé s'un ste fora? - de siur M. Graffonara.

N iagher scrì - de Rudi Ellecosta.

I misionars söl monn dla dلاcia - de siur L. Comploi.

1809-1974 - 165 agn dô les veres dla liberazion dl Tirol dl ann 1809 sön Bergisel - de M.A.

1986: L'lian che va inant - storia de M.A.

I 12 païsc dla Val Badia - de siur M. Graffonara.

La resposta de Dì - de siur L. Comploï.

Ciamò él tëmp - storia dal vöi - de siur L. Comploï.

Sign. Janmattì Declara ea dotor? - de siur M. Graffonara.

L'Cunvënt de Sonnenburg - de siur L. Comploï.

Rübezahl - val'da rì - stories de P. Comploï.

1987: Nosta diozeja - de siur M. Graffonara.

La Pli, Welsberg y la möria - de siur M. Graffonara.

S. Maria y süa veneraziun te nosta valada - de siur M. Graffonara.

Sëra tla munt de Fanes - poesia de P. Baldissera.

I bagns tla Val Badia - de M.A.

Ai restla sot Pütia - de P. Baldissera.

Rübezahl - de P. Comploï.

Al é na grazia podëi vire sëgnita de P.J. Schwingshackl - de siur L. Comploï.

Les püres anime se lascia adintëne - de siur L. Comploï.

Nosta valada y nostes monies de cunvënt - de siur M. Graffonara.

Ciampanes da Maduines - storia de M.A.

Ghighl y Gogl - Ai disc - stories de M.A.

1988: Vijins - storia de M.A.

Üsanzes da noza - de Dr. Lois Trebo.

Sconé la natöra - de Dr. Lois Trebo.

Nosc bel païsc - de Dr. Lois Trebo.

Les scores tla Val Badia - de Lejio Lezuo.

I famëis dles anime - de siur M. Graffonara.

Siur Ujöp Pizzinini + - de M.A.

Josef Mayr Nusser, n martire de nüsc païsc - de siur L. Comploï.

L'vesco y l'vagabunt - Storia da Nadé - stories de siur L. Comploï.

Recordanzes - de Rudi de Colac.

Ladins che ne sà nia plüi l'ladin - de P. Comploï.

L'Ercole da Hannover - de P. Comploï.

1989: Na man à fat mé - storia de M.A.

Papa Giovanni Battista Montini - biografia de siur L. Comploï.

I sà purèiudì ch'i möri-P.Joh. Steinmair - de siur L. Comploï.

Brach y l'Bracun - de Dr. Lois Trebo.

Stories de tiers - de H.C.

Storia d'en jonn de nosta valada - du mituns vedli-stories de Rudi de Colac.

Storia de S. Genofefa - de P. Comploï.

Paul Troger y l'dom da Pursetnù - de siur L. Comploï.

Nlüch striné - malan y la sarturressa - na storia n pü extra - l'bot - Ara ne i é nia garatada - S'la rì é na medejina - stories de siur L. Comploï.

L'capeziner y l'vicel - l'malan y süi trëi ciavëis d'or - L' stivà plëgn de vin - l'pros pech - les trëi scincundes - L'tru dla malan - stories de P. Comploi.

Munts ladines - chertes da carté - lëgns - nëi - stüa - scincundes - festes - Marmolada - poesies de P. Baldissera. Chi dla roda de Pütia - de M.A.

1990: 30 agn Ert pur i Ladins - de M.A. Pera Plata - storia de M.A.

100 agn Cassa Raiffeisen tla Val Badia - de Dr. Lois Trebo.

Lascede demez les üsanze di atri - de Dr. Lois Trebo.

I proi de nostra valada - de siur M. Graffonara.

Le ciampalin d'La Pli - de siur M. Graffonara.

Scores o Pies Uniuns dan da 200 agn te nostra valda - de siur M. Graffonara.

Mons. Josef Muttschlechner - biografia de siur L. Comploi.

Les salighes de Munt d'Adagn - de M.A.

L'ütl dl sport - de siur L. Comploi.

L'vicel dl papa - l'paur y la bisca - a mesanöt - stories de siur L. Comploi.

La dlisia nöia da La Val - de siur L. Comploi.

I musicontri da Brema - de P. Comploi.

L'gial sön ciampalin - ch'ara te déides inant - N n'ater vëiga cun mi edli - de siur L. Comploi.

L'Casper dala Posta - Patüc nia da crëi - Val'd'ater - l'vicel d'or - stories de P. Comploi.

Sciöche la festa da Nadé é devëntada - Na storia da Nadé - stories de siur L. Comploi.

1991: N pü de storia de 30 agn dl Calënder ladin - de M.A. Luminiüs tla nöt - storia de M.A.

Söl iade a ciasa - cuntada da Pepi Pitscheider.

L'perié tol demez l'spavënt - Chëlbeldì ne l'à nia orü - Les prozesciuns - de siur L. Comploi.

Cunfrunt - de M.A.

L'ejam treinnal - de M.A.

Storia dla valada - de siur L. Comploi.

Dui strolighi - L'punt y i rati - L'pér de ciatalà falc - Dui avaruns - stories de P. Comploi.

P. Hubert Posjena + - de Dr. Lois Trebo.

Le miscianare Franz Morlang - de Dr. Lois Trebo.

Jan Batista Runcher - de Dr. Lois Trebo

Plü cultura te nüsc païsc - de Dr. Lois Trebo.

Ciantia de Col de Lana - de Sepl Flöss

Cultura, Tradiziun y turism - de Dr. Lois Trebo

Àste bele rit assà - de siur L. Comploi.

Da dötes chëstes cosses vëigun, ch'al é gnüi traté te 30 agn oramai düè i ciamp de vita dla jënt de nostra valada y inè de val' vals vijines.

Fam. Dapunt - Sotsas da La Illa

See un à lit chisc calëndri, spo mëssel dì, ch'al é gnü scrit dl'alta Val Badia tan co de chisc da cajö, magari nia te vigni calënder anfat, secundo ch'al gnô mené adalerch i articli.

Pro i scriç che é gnüs nominà pur i calëndri ladins èina sëgn, n'él nia èiamó laprò i articli di mëisc, les bunes aodanzes di "salüè ladins", les sentënzes y les pices stories da rì, i avenimënè dles croniche, les regules dl tëmp, i marcià y cotan na gran schira dles stories dl Grof da Runch y d'atres stories pur l'aurela cöpta y poesies scrites da de plü auturs.

Laota ch'i metôn man, ne s'es-sun mai punsé de ruvè a 30 agn de vita dl Calënder ladin, y no mât chël, mo al é gnü vign'ann plü gros, da mëte man cun 70 pages y ruvè a 270, spo inant da n'en lascé stampé i pröms agn 300 al'ann pur ruvè a 1200. L'ann passé n'unse albü massa püè y i n'essun èiamó adoré oramai 100.

Al é gnü lamenté, magari mât da dër püè! che les ilustraziuns ne passenëia nia pro i scriç. Chilò éra da dì insciö: sc'i orezzun mât mëte ilustraziuns che va adöm cun les stories, spo foss l'calënder ladin dër öt y gonót dër da stufé da lì.

Laprò él da dì, che les ilustraziuns é inè stòria y dij gonót dér tröp y nosta jënt les à dér ion.

Chi che à n iade instëss porvé de scri n calënder y scuta n pü pro ala usc dla jënt, sà, che na stòria é plü lòcra y plü saurida da lì, sc'ara vëgn bindicé destacada da ilustraziuns, inè sc'ares n'alda nët nia pro l'cuntegnü dles stories.

Imprüma de döt él jënt che à ion chëstes ilustraziuns. Chël cunëscium mâ al gran gröm ch'ai n'en porta adalerch y spo mëssun dì, che vigni fotografia, spezialmënter les vedles, é pur se na stòria.

Sc'ares gniss metüdes invalgo dutes adöm, spo ne fossel nia plü n calënder, mo n album y döt l'calënder purdess süa saù.

Bele inè les döes perts scrites dles plates dl calënder i dà la saù da calënder. Sc'al n'é nia chël, spo somëiel plülera n liber y al ne vëgn bele nia plü cumpré tan ion, dea che libri él pö da gni stüfs.

De chësta idea é la maiù pert di atri calëndri, che vëgn stampà te nüsc païsc. Al é chësc inè scialdi nosc caratter.

Al é inè dér rì da mëte ite datrai na fotografia avisa olà che l'autur d'en scrit la oress; dér rì él chël pur gauja de n' urëi nia lascé toè öè nanterite y spo pur gauja dla grandëza y insciö inant.

Giuvani de Sepl dijô n iade: "Ara va ert da fa saurì".

Can che ara vëgn da impaginé n té calënder, mëssun pa inè avëi l'meter sön mësa y ara toca pa da mosoré tan tröp, che döt se stâis ite apresciapich saurì.

De dërtes loçes ne n'é mefo belles, no pro i dënz dla boëia, no pro i dënz dl restel, y tl calënder él les loçes che costa tan co i dënz.

N n'atra cossa é l'lingaz. Ci che l'sotescrit scri, é scialdi l'dialect da S. Martin-La Val, ciudì ch'al é plülera amesa la valada y insciö plü saurì da capì pur chi da lassö y inè pur i maroi.

Articli che vëgn da d'atri lasci te chël lingaz, ch'ai i mëna. Mudé jö vëgnel mefo magari la grafia, secundo ch'i sun ausé da la scri tl calënder.

Chël é pa bëgn n pü de problem! Plan, plan, zënza tan sforzé, junse pa bëgn a üna.

Zënza nominé inoms, mëssi dì, che al é gnü dit al sotescrit, ch'ai se fesc cotan plü saurì da lì l'ladin dl calënder ladin co chël de d'atri libri ladins. Sc'ai fesc mâ chël pur crazé la sela, ne sài nia, mo vëi éle!

Y sëgn oressi adoré chësta occasiun pur dì dilan fort de cör a düc i colaboradüs dl calënder ladin, che che dëida cun scri, cun fotografies, cun inseraç, che che cumpra y insciö inant.

Dér, dér n gran dilan vâle spo ala Provinzia pur i cuntribuç, che se vëgn dà vign'ann danü indô. I savun düc canè che zënza chisc cuntribuç stessera chita la ferata dla cultura ladina.

I punsun mâ a chi agn dla dicator y inèc a chères provinzies che á inèc ladins y ne dà nia chères possibilitês pur la cultura ladinica.

Mo cun chësc dilan oressi mëte laprò l’“prëi tan bel” de daidé y fa inant.

Sanbëgn mëssunse nos ladins se porvë imprüma de döt instësc y no aspeté che les colombes apratades se jori tla boëcia.

“Deidete instëss, spo te dëida Chëlbeldì y i atri”, disc l’proverb.

Sanbëgn, ch’an mëss inèc spo punsé inant.

“Trënt’agn de Calënder ladin, n’oress nia dì pur vël la fin!”

I n’ess nia ingert, sce zacai ti dess la man al sotescrit pur fa ji inant l’calënder, ciudi che l’sotescrit é te chi agn, ch’al pô vigni momënt tomé ia.

I n’oress nët nia, ch’al restass n’öt, y scioche Reimmichl à scrit so calënder pur döt Tirol - inèc pur nos ladins y vël é bele dadi mort, mo l’Volkskalender de Reimmichl é dötaurela chël, coi medemi sëntimënè, cun la medema structura, cìnamai col medemo guant y é tres ciamó taché col medemo amur al cœur di tiroletri, insciö oress mefo inèc l’sotescrit, che l’Calënder ladin restass chël apresciapüch.

Ciudi pa? Ciudi ch’an à udü, ch’al vëgn tres plü aprijé dala jënt de nostra valada, tan ch’i sun sforzà de aumenté l’numer dles copies pur l’ann 1991, Nsëgn che la maiù pert dla jënt l’à ion.

A chi che al ne i scüsa nia, chi ne mëss mefo nia l’cumpré y nia l’li, spo éra fora!

L’sotescrit arata, che l’Calënder ladin aldiss da ji inant cun la medema forma, la medema mentalité. Da se agiorné y se formé y da fa progres él dagora dërt, purchël pôn pa bëgn impò mantignì la fundamënta, che é stada buna da tignì sö pur trënt’agn y oress l’tignì sö inant, zënza ghiré o damané y mai, mo bel mai cun orëi sforzé. La dictatur é dlunch falada, fora de dlisia y inèc te dlisia, fora dl Comun y inèc te Comun, fora dl Calënder y inèc tl Calënder. Olà che la aziun é massa grana, é la reazion ciamò maiù. Ara va pa bëgn da pié la sorücia da ji incér l’mür ia, zënza salté nanter l’mür fora y se spaché l’cèé.

Fa n calënder n’é degun bun laur. Al é n rì laur y sce jënt ess na idea, tan de laur ch’al dà spo dijessi: “Ma..n de mat, lascia spo!”

O savëise, co che ara é spo? A udëi spo la creazitùn dan dai edli, dijò Chëlbeldì: “Al é döt bun”

Insciö apresciapüch èra inèc cun chël che se dà jö pur l’Calënder ladin. Ater co ch’al mëss inèc gonót dì: “Al n’é nia döt bun!”

Mo impò vâra bun, purchël mâ inant!

La maiù pert de chi che li l’calënder ladin, é dër cunténè impara y al n’é de chi che damana bele d’isté, can ch’al vëgn fora la pratiga ladina.

Al n'é spo inèste de chi che m'à dit "Reimmichl ladin" y chël m'à soné bun.

In realté mëssi dì, ch'i m'à tut bele dal mëteman insö l'ejëmpl dal Volkskalender de Reimmichl.

Reimmichl â purdërt inom Sebastian Rieger y à ciafè l'inom de Reimmichl, ciudi ch'al fajô inè raimli pur de vigni sort de ocajiuns.

L'calënder de Reimmichl é cunesciü da döt l'Tirol y ècinamai fora pur Beyern y jö pur Carëntia.

Reimmichl é nasciü a St. Veit (Defreggen, Osttirol) ai 28.5.1867 sciöche fi d'en paur. Al é devënté prou y studiâ y cunesciò nosta jënt cina ite insom l'cör. Purchël scriöl a na moda, che düè l'capì y l'â ion.

N gran sciché da Desproch â dit n iade: "I arati, che Reimmichl àis insigné plü religiun ala jënt dl Tirol co i professeri de teologia y laprò n gröm de proi."

Te vigni românn, te vigni storia y te vigni poesia metôl ite insegnamènc pur gragn y pici y insignà insciö la dogmatica, la moral y la Bibia.

Ci ch'i sà, l'ai chi dl radio inè perié de baié n iade tl radio de sùia vita y attività denant ch'al möres. Ailò l'âl fata dér cörta y à impò albü bindebò dì, ciudi ch'al cocognâ.

Mo cun la pëna scriöl flot. Feter vigni iade, can ch'i röi a Ab-

sam, vai a Hl. Kreuz sot Absam a ciafè la fossa de Reimmichl, che é te curtina apert de sorëdl dla dlisia.

Dl 1952, n ann denant ch'al möres, è jüs dui ladins a l'ciafè y al à albü dér ion, ch'al è inè i ladins che l'cunesciô. Chisc dui ladins è Sepl Sorà, l'Ciablun da Piculin, y l'secretêr de Comun da laota Richard Videsott da Piculin.

Reimmichl ti â lascé tène sö na buna picia marëna, mo chisc dui ladins ne s'infidânia da mangé, ciudi ch'ai savô y cunesciô, che Reimmichl â la meseria.

Savëise, èi che Reimmichl ti â dit: "mangede mâ! Sc'i ess mâ lascé mête sö val'da i ciaré, spo essi metü sö fotografies".

Spo àl dé ca na riöda y chi dui ladins â pa bëgn salpü, èi ch'ai à da fa.

Tl Calënder ladin m'ai tut l'ejëmpl de Reimmichl y i podun instësc constaté, ch'al tira y vëgn cumpré vign'ann de plü.

L'cheder söl querl dl calënder é gnü baraté jö valgëgn iadi, mo spo ài aldi da jënt, ch'al dess dagnora resté la pitöra de na familia che é bel adöm te stüa a s'la cunté, a li y a perié secundo l'ejëmpl di antenaç.

Purchërl, calënder ladin, mâ inant.

M.A.

La familia dl Ross da Pastrogn 1912

Les gran families n'ê a chi têmps nia val' da nü. Da 5 fina 10 mituns nasciôle inlaota bëgn oramai te vigni familia. Pur l'plü n'en nasciôle un a l'ann. Sanbëgn che nia düc ne chersciô sö. Tröc viadûs muri bele da nasce y sce-nó defata dô.

Chësc retrat, che mostra chilò chisc 12 mituns che stlüj ite so pere y süa uma, é nasciüs düc inanter l'ann 1896 y l'1910 y al n'ê mort degüign iannter ite. Bele chësc fat ê val' dër dainré y che

an podess l'cunscidré sciöche "RECORD".

Mo la maiù curiosité y la plö gran morvöia é chëla che chësta jënt à arjunt deboriada cina aldédaincö 1, 127 agn de vita, cumpe-dâ 1989.

La porsona plü jona de chësta familia é morta cun 57 agn y la eté media de chësta familia é aldédaincö de 82 agn porom. 4 dles mitans vir ciamó aldédaincö, la plö jona à 79 agn, deboria-da àles 325 agn.

Ćiantia de Col de Lana

de Septl Flöss

*Sid vedl o stort
o jonn gaert,
ji junse düć
a pié le Lumbert;
al é gnü ri,
ó desfá Fodom,
arobé Ampëz
y mez chësc monn!*

*Cun döt al poch
ól gni le Talian
spo incé da nos
cun na gran fan.
Sc'al ó cuché
te nüsc confins,
arál da fa
cun nos Ladins!*

*Lascéle splundrè
cun sū canuns,
val bot incé nos,
val colp ti dunś!
Y sce dé y nöt
al spöda füch
dal sënn ch'al á,
al se fej pa püch.*

*It sön chël col
stál a gni mat,
gnô sön duicater
con les grifes da iat.
Minâ de messëi
se früzé la sì,
mo gnü él tòsc
spo plü sauri!*

*Bel döt Fodom
de Lumberc bolësc,
ai vëgn döt spësc
y mai se finësc.
Mo nos te chi büsc
fajun bel plan,
bi düc ascognüs
col stlop a man!*

*Y can ch'ëi é prësc
düc sön som,
spo "punf" che döt
cogura jö te Fodom.
Ensciö fajunse
tan dî ch'ai vëgn
sid dé o nöt,
da nëi o tarëgn!*

*Can ch'ëi é stüf,
spo poi s'an ji
cun döt so poch
jö por Ćiauri!
Sc'ai á da score
chilò n debit,
l'unse bëgn paié
cun döt al fit!*

*Sc'ai ó robé,
ch'ëi vad altró;
de chël che é nost
n'ài val da se tó.
Te nosc paisc
sunse nos patrunz;
ai Lumberc
negun ti n'en duns!*

Col de Lana - Schützenlied

I Schützen da La Val.

L'iade da gni a ñiasa dô la vera

(scrit da Pepi Pitscheider da Ruac)

Ai 6. de mà dl 1945 dales 11 de nöt unse metü man de pié da Oberschlesien zruch. N'en nia dalunc da Breslau (Schönau). Sëgn n'él nia plü Schlesien, mo düt é pro Polen. Dailò êl jënt dër catolisc. Chël ê mä da udëi, dea ch'al ê dlunch crusè y sanè sö pur les ñiases ti païsc, ulà ch'passân.

Bel da sëra unse messé se visti l'bel guant. Sot la braia da soldà âvi na braia in zivil, ch'i â ciafë da n n'ater soldà bele denant. Al l'â tuta te n armé te na ñiasa, ch'al ê ste. Düè durmin tles ñiases ötes, che la jënt â lascé cun düt l'patüc. Al ê tudësc, mo ai â bele messé s'un ji dan dui mëisch, purci ch'al ê dlungia la front cun i rusci y chisc gnê vigni dé plü daimprò. Iö â taché sö la braia da gnidé sön n parëi. Dô can ch'i e bele pià ia, me recur-dâi, ch'i â lascé l'tacuin dala munada te gofa. Al ê püç scioldi laite, mo al ê n bel tacuin mez turonn de coran, che berba Carlo dl Mone m'â fat.

Bel n dé denant êl dan nostra ñiasa, ulà ch'i abitân, sön strada, na ligna de ñiavai chiè doppel-spannig, sciöch'an disc, pro ñiars. Ai ê sta düta nöt y düt l'dé. Ia pur tera âvi ñiamó cotan de furmënt y avëna, ch'ai ne mangiâ nia plö. Ai n'arà pa gnaca ciafë

ega. Chisc ê óc da ji cuntra la front, mo ai sarà pa bëgn inè gnüs zruch, chël n'un nia udü. In chëla sëra ên jüs düta nöt zënza s'archité. L'dé dô inè düt l'dé.

Inurchëltan danmisdé ên ruvà t'en païsc, dailò êl dlungia strada n ëla che gnê sö da nos cun n brac de botses. Ala tignì fora na botsa, ch'ëla urô se dé. ala ê im-pêr me ia 3-4 metri dalunc.

Iö sun pié ia pur ji a pié dô chësta botsa, mo te chël n'él bele inè d'atri che jë ia. Dailò me fõi n pü archité, i atri ê dlungia, spo dijôla: "A chël che é gnü l'prüm i dài la botsa". Spo sunsi mä ju inant a la pié dô, spo les atres ti âla pa bëgn dé ai atri. Al ê ega de vita laite. L'un daverta y se n'un buiü na boëcia porom deper-po ch'i jén inant y l'un lasciada ji inant tla cumpagnia a chi che n'â nia ciafë, can ch'ai â udü düè i sułdàs che gnê zruch, spo se tumôi che i rusci ciafess l'ega de vita y purchël s'la dëi a nos.

D'atri ê jüs jö dales ñiases, ê jüs te na ñianô, spo lasciâi gni fora l'ega de vita fora dles bots, s'un buiü y ne stlüjô nia la spina, spo gnêla fora ia pur funz. Al n'ê jü ite d'atri dô, y chi â messé më-te ite brëies da pesté lassura, ch'al ê na spana alt de ega de vita ia pur ñianô.

S'én inè n pü archità a palsé. Can che jén indô inant, êl dlungia strada na té gran bot, sciöche chëles dal craut ch'i avun, mo chësta ê n meter lergia y 2 metri lungia, metüda dl lunch ia pur tera y laite êl n té jonn fodom de nosta cumpagnia ponü ciòch y durmì. I atri urô bëgn l'fa gni cun nos, che i rusci ne l'abinass nia, mo ai ne fô nia bugn da l'descedé ne, spo ne sâi nia plü èi ch'ai à fat.

Nos ên jüs inant düt l'dé y indô de nöt. La strada gnê tres plü plëna de sułdàs y jënt, auti y panzeri. Düt gnê zruch.

Al ê de té pici jogn, ai arà albü 15-16 agn. Ai â l'quant dla Wehrmacht y portâ n ciol de spulëtes dla Maschingewehr incér les sciabiles ia y implö l'ruchsoch.

Dô mesanöt metôn man de durmì tratan ch'i jén; vigni tan ti caciân n pè a chël che ê dant o ch'an n'en ciafà, o petân t'en auto chit y te n paracarro, spo se descedâñ indô n pü.

Plü tert êl auti chiè te strada, che ne pudô nia plü inant, spo petân laite tratan ch'i jén y durmìn. Al sarà ste incér les döes da duman. I â dit a Tone da Oies, ch'al ê dlungia me: "Jun ia a se sënté sot chël lëgn dlungia strada (al ê n pëc ia dlungia strada), sceño chilò se fajunse èiamó mé".

Al é gnü cun me, al ê n pic pü èrt dlungia strada sot chësc pëc. Nos se sun sëntà sot chësc lëgn, un dlungia l'ater, spo inurchëltan me sunsi descedé, al dê su-rendl. I à ciaré ia a Tone.

Al durmì èiamó inè sënté, ava-sa sciöch's ên sëntà jö. I l'à cherdé y sun indô pià ia. Al ê tres la strada plëna de soldàs.

Ingalin danmisdé gnêl un da Lungiarü, che ê dagnara ste pronos, cun na roda da ji, che n ufezier ti â dé. Al ê stüf da ji impara, ch'ala jê sòpert, spo âl damané, sc'i la urô y iö â dit de scé. Al me l'à dada. Atira me butâla bëgn, mo ala jê ert. Ala jê indô daplan y jöpert, spo ài abiné n té gran panzer. La strada ê trëi metri lergia y chësc s'adurâ dütä la strada. Iö urô i ji dant, mo i ne pudônia. Ingalin êl na óta a man dërta, spo l'panzer da fa la óta jël im-prüma fora dërt a man ciampa y dlungia a man dërta êl gnü tan de lerch, che na porsona pudô ia inanter l'panzer y l'miür, che ê dlungia. Chësc ê zirca 1,5 m alt y iö stlüti dlungia ia. Can ch'i ruvâ ia dant, s'ujôl ca pur fa la óta y pëtâ ca cul cingolo dl panzer tl têt dla roda ia dedô, mo i sun ste bun d'i dé n colp söl pedal y ji inant. Sc'i ê na spana plü zruch, me piâl y me fraciâ purmez al miür y me menâ sot. Chël che menâ l'panzer ne m'â nia udü. Can ch'i sun ste passé ia, ài ciaré zruch, spo êl n sułdà che ê sënté lassura, che me manaciâ ca cul dëit, sciöhe da dì: mët averda.

Iö jê inant y m'â purdü i cumpagns. I jê zënza savëi, olà ch'i jê. Ingalin fôi ruvë ite pur na citè. Dailò êl taliagn in zivil che rudá, sułdàs y d'atra jënt. I taliagn ê sta ti logheri. I â aldì, ch'ai baiâ

talian, spo âi baié impara. Ai dijô: Chisc cechi é düt partisaneri y ai vëgn cuntra os.

Iö ne m'â fat nia tan dinfora. Dailò êl incè ciampó Arcangel de Pescol y Paul dla Iana n più ia delà, spo êl gnü ca da me dñes jones tudëscs y urô me cumpré jö la roda. Ales me dê 100 march. Ales dijô: Ai t'la tol pa inmpò mâ.

I â dit: I s'la dà bëgn, sc'i me dëis n toch de pan. Spo m'âles respognü: N'un n'un nia.

Tratan che i atri se n'ê jüs (dedô âvi aldi, ch'ai é jüs a se mudé), mo iö ne fô nia ste da tan da dé ia la roda y sciuré l'quant da suldà. I ê massa jõnn y i ne punsâ nia, ch'ala pudess ji sciöch'chi taliagn â dit. I ess pö albü la braia in zivil y n sbeter de lana da ciasa y na ciampëja oramai blançia sotie.

I fô jü inant cun la roda. Dô cin menüè m'âi bele tignì sö. Ai â stlupeté dan da me, dea ch'i ne fô nia atira ste chit. Can ch'ai m'â dé sëgn da ste chit, ài bëgn archité, mo ai â mâ ciaré sc'i â ermes y munizium, y m'â lascé ji. Dô valgûgn menüè êl d'atri che m'â archité, incè cechi in zivil. Chisc urô la roda. Iö stê chit, mo sön la roda cun na giama pur pert dla roda. I dijô: I l'adori da ji a ciasa.

Ai ê trëi, spo un à tut jö la Maschinipistole jö dla sciabla, à fat ji i atri dui 3 metri dainciarà da me. Al à ôt sö la Sicherung dla Maschinipistole y m'la musurâ ca dant a me, spo âi metü man da trumuré tan dassënn, ch'm'â fat ados.

I udô la cana che musurâ bel ca te me y i me punsâ: Al pô incè ti sciampé n bot. Spo sunsi gnü jö de roda y ti l'à dada. I ne sà nia ci curù ch'i â ciafé o ci ch'al é ste, ch'al n'à nia stlupete. Spo m'âi lascé ji. A chi ti êl pa bel anfat da cupé valgûgn. Mo i â na santa cun na reliquia de siur Ujöp da Oies te gofa, che siur degan Rubatscher s'â dé a diüè canè de-nant ch'i jissun sot. Al sarà bëgn ste êl, che à paré.

I ne sun nai jü lunc, ch'ai m'â indô pié sö y m'â fat ji t'en vilin. Dailò êl tröc suldâs. I messân mâ ste chiè te chël vilin. Da sëra s'âi metü sö 6 y 6 indô l'ater, s'â fat senté ia pur tera y inscio messân durmì. Iö ê fora sön na pert dla ligna, spo pudôi n più destrâ fora les giames dlungia l'ater jö da durmì. Sc'an les ujô massa info-ra, gnöi a te cacé di pîsc. Al ê ste valgûgn suldâs dla Wehrmacht plü jogn co iö dailò dlungia me da sëra. Ai arà albü 15-16 agn, mo ai baiâ incè ceco, mo l' dé dô ne fôi nia plö; ai ê sta bogn d'i sciampé de nöt.

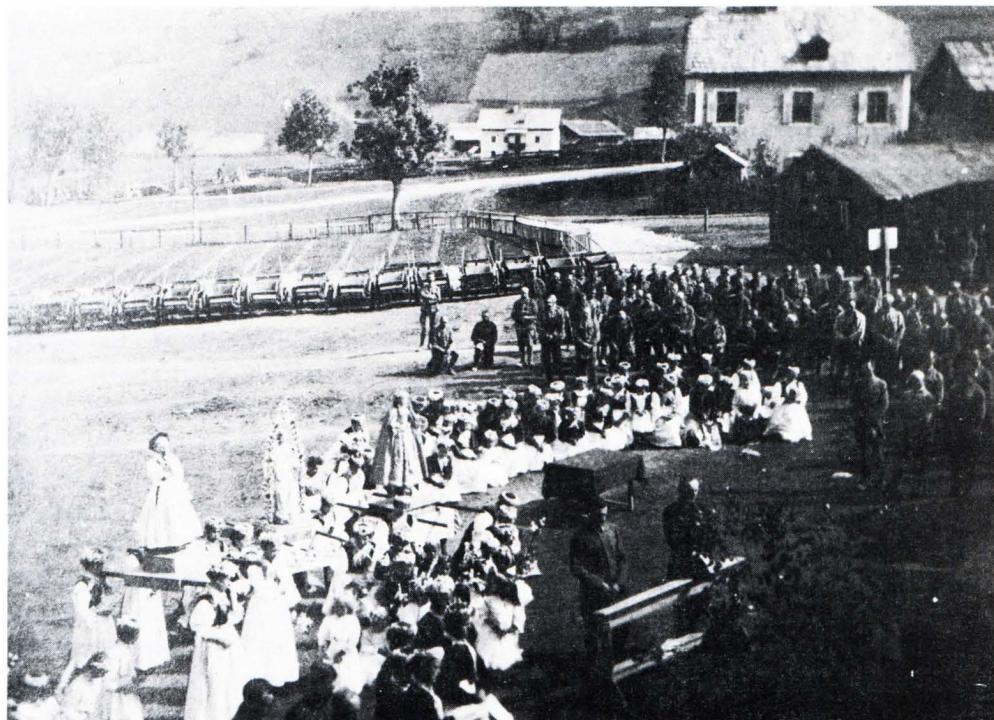
Damisdé êl gnü ite te vilin n camion di tudësc cun suldâs las-sura y valgûnes chistes y dui ru-sci. Ai â fat gni jö i suldâs y s'â fat mostré dal ciafér, sciöche l'auto funzionâ y â tut ca les chistes che ê lassura davertes sö. Laite fôl bossi de cunerves che i tudësc s'â tut cun ëi da fa l'iade, les â metü fora y â dé sëgn ch'i dôn ji a s'en tó. Iö sun atira salté ia a me n tó 2 bossi y dô êl incè

gnü tröc d'atri. Can ch'i gnê ca zruch, udôi ch'al gnê ca dui cechi in zivil cul stlop (guardies) dlun saltân. Iö m'un sun trat inanter i atri ite y sun jü plü in ia. Ailò êl na frabica y n grüm de saurun dlungia y dailò m'ai ascugnü i dui bossi sot l'saurun. Ai atri êl ste chisc dui dal stlop che ti â tut düt ëi ch'ai â ciafë sön chël auto y â metü ca dlungia nos sön n ñiar, che ê dailò. Ci ch'ai dijô, ne capì nia, ch'ai baiâ ceco, mo al orô dì: sce valgïgn s'en tulô, gnêi stluptâ. Ai ti dê striches ai usfiziers, che ê dailò dlungia y ti spudâ tla müsa. Ai tulô l'stlop y ti l'caciâ ia ti custëis cùn la cana

tan dassënn ch'ai ê bogn, ch'i cu-stëis messâ bëgn se rumpì o ch'ai ti fajô ite n büsc.

Dô n pez fôi gnü pro da ji a me-tó chi dui bossi y i à davert sö. T'un êl ñiajô y tl'ater ñêr. Chi m'ai naota mangé. Ingalin àvi lascé gni ite ega, spo pudôn inè ji a bëire.

Al ê dialò dui tudësc in zivil, êl y ñela. Ci ch'ai â fat, ne sài nia. Ingalin ài aldì valgïgn boè, spo udôi, che chisc cechi â cupé êl bel dan da ñela y ñela ê tan desperada, che ñela jê ia dlungia chisc dui y ti fajô sö i püngs y pitâ y scraiá, spo la sburlài n pü demez, mo ñela ne s'un jê nia plü.

Les Antlês - tomp de vera 1914 - Al Plan.

N pü dô ài scraié fora, che chi dl'Austria dô se mëte adüüm, ch'ai i menâ a ciasa, spo sunsi atira jü pro chi. Ai s'à metü da na pert t'en n'ater vilin (dagnara cun guardies incëria). Da sëra s'ài fat ji te na gran scola (dea ch'al pluiò), che è dailò dlungia a durmì, un dlungia l'ater sciöch'èn impè y spo sënta jö ia pur funz y pudòn durmì. Söles finestres êl brëies imbrunçades sö.

L'dé dô s'ài metü sö 6 y 6 sciöche na compagnia y n'ufezier à comané "Stillstand", mo pur cecco. Dütè à peté adüüm i cialzà, sciöche al n'en foss ste un su, tan metô dütè averda. Al n'en sarà ste zirca mile. Spo ài fat dì dan interprete ch'i messân ciamó ji a na controle, spo pudòn ji a ciasa (deperpo êl düt mintì. Insciö i abinâi düt plü saurì tl logher). Spo s'ài mené plü in ia y s'à fat senté jö y un à dit: sëgn messëis dé jö düt ci ch'i ëis, pattic da mangé, cherches geografiches, bussoles, britules, ores, zigarecè. Dailò un capì, ch'ai s'à mintì dant. En sön porta d'en gran logher. Naota él ste düt che à scarzé sö l'Soldbuch che vignun messâ avëi dagnara te tascia a man ciampa dl samarre. Al è düt de té pici toc de papier ia pur tera, sciöch' ch'al foss gnü ingiaré.

Iö à tl pice ruchsoch na cunserva ch'i messân dagnara avëi pro nos. Chësta pudô impormó gni mangiada can ch'i ên 3 dis zënza mangé. Chësta m'ài naota mangé. I â mât na bela gran cherta

orafica che l'Sepl d'Altin m'à dé. Te chëla ài scarzé fora l'èiamo toch daulà ch'i è t'Italia y l'à fata sö y ti l'à dada. I â inè na picera bussola tan grana che n'aundla. Chëla m'ài metü sop la sutrata dla ciuria da suldà ite. Dailò dlungia êl n suldà che à tröc zigarecè, spo i âl partì fora a chi che n'urô. A me me n'avel inè dé valgûgn pacli. Chi ài n pü fracé y metü dô i cialzà jö; la britula inè; l'ora êl bele valgûgn dis che ne jê nia plü. Al è na ora de gofa che l'pere m'à dé. Ala â la cassa d'arjënt. Chëla ne savôi co fa de m'ascogne, spo ài mât messé ti la dé.

I â n toch de fazurel da muçé y l'à cujì sö da fa na gofa dait dala braia da dessot y dailò àvi metü chël toch de cherta orafica che m'à dër ughè dô da gni a ciasa.

Dô n pér de ores s'ài mené daita da na antina de fér da fièiuns y cëria fôl 3 sis de ferrat da fièiuns 3 metri altes.

Ai s'à metü ite te stales y baraches, dailò êl stran ia pur tera da se pone. Vignun â messé se chirì fora n post pur durmì, spo ài dit: sëgn sëis tl logher N. 33 a Brünn (Brno). Pudëis scrì a ciasa un n iade al mëis y de nöt ne pudëis nia ji fora de baraca, gnanca sc'i ëis da ji ala sela.

Spo s'ài fat ji a té l'manaj. Un ciafè n quertl dla gaveta de jopa da soni y n toch de pan zirca tan gran che dui semli y mez sciöche an ciafa chilò. L'pan è blanch y bun. Da marëna êl gnü n tudësch

che fajo l'Dolmetscher pro i rusci a chirì fora valgùgn jogn da ji a ciarié brëies y al m'â inè tut me. Spo suns' jüs sön plaza y sentà sön èciars che rusci menâ cun èciavai, y jüs fora pur cité a tò brëies y menades ite tl logher.

Dailò ài tres n pü èciaré sciöch'ala stê incérch cun les guardies y les strades, mo in chël dé ne gnéi nia pro da sciampé.

Sun indô jüs ite tl logher, desciarié y dedô jüs te baraca. L'dé dô unse messé ji a se lascé vijité pur chirì fora lauranti.

En düè sön plaza bludri, metüs sö a ligna. Spo êl èles rusces vistides da sułdà, mo ales â la gulnera. Chëstes amarsciâ vigni sułdà dô dì ch'al ê gran y sterch. Sce un ê plü megher, êl na categoria plü bassa. Iö fô gnü amarscé N. III söl frunt cun raisplais da tinta violet, che ê èciamó tan rì da lavé jö (dô trëi dis che i atri m'â indô pié, ne fôi nia èciamó ste bun d'l lavé jö). Dô s'ai fat vistì y ji n pü plö in ia, ch'ai se taiâ jö i èciavéis bel pro. Sciöch'ai s'â metüs sö, fôi iö uramai pro i ultimi. Dailò sun sta sentà ia pur plaza düt l'danmisdé. Deperpo ch'ai gnê tusurà, s'un jêi indô te baraca.

En èciamó 8 o 10, spo êl gnü misdé y al ê gnü a dì, ch'ai jê a mangé y che nos messân gni domisdé. Spo urôn ji a tò l'manaj y dailò s'ai dit, ch'il'ciasfân l'dé dô, dea ch'i l'âvun ciasfê inier (pro i tudësc ciasfân bëgn püch y stlet, mo val'se dêi vigni dé). Spo sunsi

jü a me lavé, m'â sturté ia bel, i â sciuré la braia da sułdà sot l'stran ite, ulà ch'i durmì. I me punsâ: sëgn mëssi purvé de sciampé atira, sc'i sun naota de-fora ch'i rodi. I â na èciameja da sułdà oramai blançia y n sbeter ros da manies da èciasa, la braia grija in zivil y m'â metüs sö la ciuria da sułdà söl cé, la peza da mans y na té picera jafa y l'piete te gofa y sun jü fora pur plaza n pü a èciaré. Dailò êl na ligna de èciavai aficià arjignada da ji fora. I Fuhrmonn ê ungareji, düè sënta söl banch dl èciar cun la Loatstrick tla man. Iö sun jü ia purmez a un (al arâ albü cér 35 agn) y l'à damané pur tudësch: brauchen sie nicht einen Mitfahrer? Al à dit: ja, y m'â dé la Loatstrick da tignì y se n'ê jü (Chilò êl valgùgn d'atri che laurâ pur me). Chisc ê düè vistìs da sułdà, col guant ros. I èciavai ê tres chiè.

Ingalin vëgnel ca purmez a me dui rusci dlun brunturàn. Iö ne capì nia èi ch'ai dijô, mo i ti â mostré cun les mans ch'i menâ i èciavai (pur furtüna fôi su sön èciar. I atri ê inèc mâ un pur èciar), spo se n'ësi jüs y defata dô vëgnel chël che ê denant sön èciar y la colona é piada ia. In düt êl 14 èciars, pro vignun dui èciavai. Dô da me n'êl trëi y söl ultimo èciar dui rusci de guardia cul stlop. Chi ê pa sentà sö, can ch'i ên jüs da antina fora.

Jêi fora pur cité. Iö èciará bëgn tres, sc'i foss gnü pro da sciampé, mo ala ne jê nia. Dô n pez êsi

i prüms óc dla gran strada
a man dërta y jüs jö pur n té urt,
óc ia a man dërta, dô 25 metri
zirca óc jö a man ciampa y s'ê
architâ. I prüms ê jö dan na ciasa
y ai ciariâ pan. L'èiar, ulà che iö
ê, fô bel söl ciantun. Iö sté sön
ciar senté (spo él ste Chëlbeldì
che à mené demez les guardies).
Ai é gnüs ca pro vigni ciaval y ti
tlocurâ söl col cun la man y jê
tres inant. Can ch'ai â passé jö
l'cantun, spo sunsi gnü jö de ciar.
Tl cantun fôl na trognara da fôia.
Iö tol ca la ciuria da suldà y la
toçì sot chëla trognora ite (cun la
bussola laite, ch'i m'â desmentié
de me tó fora). Chël che ê pro
me, me damanâ ci ch'i fajô. Iö â
dit pur tudësch: Sëgn m'un vai a
ciasa. Prëi, ne dijede nia.

Chi dui rusci ruvâ prësc jö dai
prüms ciavai, mo i ne fô nia ciamò
sigü de m'un ji. Sc'ai ciarâ
sö, m'udôi y pudô saurì me stlupeté.
I sun ste n pii chit dailò,
spo ài sinti sciöch'al foss ste val-
gügn che m'à dit: Vâ. I sun spo
jü zruch y ruvâ te cité mo dl ater
vers, ch'i ên gnüs jö. Iâ bele ciaré
inè l'dé denant, de ci vers ch'i
messâ ji.

Can ch'i sun ste sö te strada
de cité, messâi ji y fa sciöch'i ess
albü nû, purciudì ch'al ê dlunch
guardies. I n'à udü de vistis in
zivil zënza ciapel, mo tosorâ jö
pro. Spo ti jël purmez dui cul
stlop y s'i fajô ji cun ëi. D'atri
n'él, che ciarâ incérch, ulà ch'ai
messâ ji y gnê inè pià.

Iö sun ste bun de traversé fora
düta la cité. Ala ê zirca tan grana
che Balsan can ch'al ê dan da me
na cuntrada che fajô cantun, spo
ujöi ia, sciöch'i ess diüt nû, mo
tres verscio süd y spo a man dër-
ta. Insciö ruvâi tres plö dalunc
dai logheri. I ê ruvâ ciamô ch'al
dê surëdl fora de cité y ite pur n
pré, spo sunsi jü inant cina ch'al
é gnü scür. Dailò ne m'infidâi nia
plö da ji inant, purciudì ch'aldî
tres stlupetân nia dalunc da me
y i me tumô inè da salté te val-
'mines. Spo me sunsi ponü dlun-
gia na trognora, che ê dailò. I m'à
stupé l'müs cun la peza da mans
ch'i â te gofa. I m'ê descedé ch'al
é ciamô stères.

Can ch'al ê gnü dé, udôi, ch'al
ê dailò dlungia me n té pice mûr
zirca 1.5 metri alt y s. Antone ite
te na niscia tl mûr y n têt lassura.
I me fô injëndlé jö y à perié, ch'
al me dëides ji a ciasa, spo sunsi
pié ia dlun pitân. N pii plü tert
m'âi intenü avisa ulà ch'al ê süd,
spo sunsi jü inant verscio süd. Dô
valgünes ores ruvâi purmez an
païsc y messâ passé fora, scenò
messâi fa dër na gran óta.

Te pré êl bele na gran erba y
de bì ciüf, spo m'âi cuiü n bel
straus de ciüf y l'purtâ tla man,
sciöche da ti porté a valgügn.

Al dê surëdl y al ê dër bel
tëmp. Bel dan l'païsc ài incunté
n paür cun na sapa sön la sciabla,
che jê forá sôla campagna a lau-
ré. Can ch'i ê passé dlungia âl
dit "dobre den" y iö inè. Iâ capì,

ch'al urô dì bun dé y s'un despasa ia.

Ingalin êla gniüda da atraversé l'païsc. I me punsâ: chilò n'él nia guardies, y spo êl bele plü de n dé n mez ch'i n'â plü mangé y i minâ de ciafé val'ite tl païsc. Can ch'i sun ruvé zica ite a mez l'païsc, êl dui jogn vistis in zivil cun n stlop da èciacia porom söla scialbla. Ai stê sön na pert de strada. Iö messá ti passé dlungia ia. I ne m'â fat nia dinfora y sun jü dlungia ia zënza m'archité yá dit "dobre den" y ai â inèc respognü dobre den. Iö jê mâ inant. Can ch'i ê 10-12 m plö inant, scraiâ dô mo iö ne m'ujô nia zruch y jê mâ inant bel normal. N pü dô un â sciuré, mo i ne ciarâ ciamó nia zruch. I cunesciô bëgn ch'ai fajô pur me. Spo n pü dô aldi bëgn, che un saltâ dô y scraiâ. Dailò me sunsi ôt bel calmo. Al ê uramai dlungia me y urô udëi i documénç.

I ti à lascé udëi na cherta ch'i â te tascia, ch'i â ciafé da ji ala vijita a Burnech, zënza n'avì nia (sc'i ess albü na cherta d'identité, essi fat sauri). Spo àl dit ch'i messâ ji cun êl. Ai m'â mené fora dl païsc ite te na gran èciasa. Daitte da porta êl n ufezier col quant ros. Imprüma baiâl tudësch. Iö ti â respognü ch'i ê talian. Ailò ài messé ti n minti dant valgünes y al â juvé. Al â damané, da ulâ ch'i gnê. Iö á dit ch'i ê ste dlungia Posen te na fabrich dal gume a lauré (chël âvi aldi dijân da n suldà ciama ch'en dailò ch'i pas-

sân datrai dlungia chësta fabrich ia. Al tol ca na cherta orafica y ciara n pü lassura, spo dijel: Pur-çi àste pa chësta cherta?

I ti à respognü: chësta ài ciafé ch'ai m'â fat ji ala vijita y m'â fat ji cui suldàs, mo spo ti sunsi sciampé y spo m'âi mené fora te chësta fabrich a lauré.

Spo m'âl damané, pur-çi ch'i â l'cognom tudësch Pitscheider. Ailò ài respognü: chësc él ste i tudësc che à writ, pur talian él Pezedi.

Spo dijôl: scri mo sö chilò sön papier to inom y tüa adress sciöch'al é. Al m'â dé papier y rai-splais y m'â fat scri. Iö à writ: Pezedi Giuseppe-Badia-Pedrat-sches-Kreis Bruneck). Spo àl damané, sc'i â na britula y iö à dit de scé. Al à dit ch'i messâ la mëte sön mësa. Ailò n'ele bele tröpes. Spo m'âl fat ji plö in ite te na gran ciama. Dailò êl brandes de lëgn y incér 20 suldàs punüs, na guardia sön üsc, les finestres imbrunçades pro cun brëies. Al m'â fat pone sön na té branda.

Dailò ài tres dit paternostri, denant âvi minti zënza ch'i ess punsé denant èi ch'i messâ dì. Al m'ê gnü fora scicöh'i l'ess salpü adamënt.

Dô n pez s'âi fat ji fora dûc y s'â dé na jopa y n tô de pan. Chëla jê bëgn bun dô 2 dis ch'i n'â nia mangé.

Dedô s'âi indô fat ji te chëla ciama a s'pone. Dô zirca n n'ora êl gnü un a me fa ji fora da

chël ufezier. I atri ài mené de mez, dessigü indô tl logher.

Chël ufezier dijô: Iö sun ste 3 agn dô la prüma gran vera t'Italia prijunier. Spo âl dit: Chirete fora tüa britula.

Al ê de té beles britules sön mësa, mo iö m'à tut la mia. Spo m'âl dé n papír cun n scrit lassura, mo iö ne savô nia, ñi ch'al urô di, dea ch'al ê scrit pur ceco y ruscio. Spo dijôl ch'i pûdô ji. Al m'à dé n crafun da me tó cun me y n'à fat gni un cun me y sun pià ia. Pur furtüna ne jên nia plü zruch. Can ch'i ên fora dl païsc, chësc che m'acumpagnâ, m'à fat sëgn sön strada, olà ch'i messâ ji y m'à dé na zetula (scioldi de papîr), spo dijôl ch'i dô ji y senté sólo ferata. Al baiâ tudësch, spo m'âl saludé y se n'ê jü.

I sun bëgn n pez jü de chël vers, ch'al m'à dit, mo can ch'i ne l'ânia plü udü, sunsi jü d'en n'ater vers, cuntra süd-ovest. Dea ch'ai s'â minti dant pur se cundüje tl logher, ne ti cherdôi ñiamó nia y i ne savô nia ñi ch'al ê scrit sön chël papîr, ch'al m'à dé, mo i l'tignô impô te gofa.

I ê jü inant ñina ch'al ê gnü scûr. I ê ruvè ite amez n gran pré de traföi bele mez meter alt. I â trat ia erba da mëte sotite y n püch suraia, la peza da mans söl müs y â durmì.

I me fô bele descedé ch'al ê ñiamó stères. Al ê n pü frëit ch'i trumurâ. Spo âl tosc metù man d'albé y sun pié ia. Al ê düt da plan, mo fora insom, ch'i udô, êl

na munt da nëi y cun chëla pudôi me orienté.

Da misdê ia fôi ruvè pro na ferata ñiariada sö de brëies y plëna de taliagn sëntâ lassura. Ala jê plütosc cuntra süd y dër plan, spo sunsi inè iö salté sö. Al ê èrt y ñela jê püch plü debota che da ji apè. Bel uramai dlungia me êl n jonn talian, che i atri taliagn i dê striches. I n'â damané un, purèiudì ch'ai ti dê, spo m'âl dit, che chësc ê prijonier pro ëi y spo él jü pro i tudësc volontar a lauré, purchël i dêi plü da mangé y purchël ti âvi ciafè l'sënn. Dailò âvi capì, ch'i ne pudô nia dì, olà ch'i fô ste.

La ferata ne fô nia jüda lunc. Chisc taliagn s'ê architâ. N pü plü in ia êl inè tudësc, düc in zivil, mo al ê suidâs. Iö fô jü ia da d'ëi. Pro me n'âvi nia d'ater co l'guant, spo êl ste un, bele n pü vedl, circa 35-38 agn, che m'â scinché na cûtra y n ciol dla braia, ch'al n'â dui, da m'la taché incëria da la purté y n bosse da ji a me tò n pü d'ega. I l'â lascé ia pur tera dlungia la cûtra y l'ciol y fô jü n pü plü in ia a me lavé, ch'al ê n rü dailò. Can ch'i gnê zruch, n'âl nia plü l'bosse y l'ciol. Iö à n pü ñiaré incërch y â udü, che un â chësc bosse y na pera ia pur tera y la gavetta lassura y füch sotite ch'al sicaldâ soni. Iö à alzé jö la gavetta y l'â metüda ia pur tera y ti ñiarâ a chësc. Spo âi udü, ch'al â inç mi ciol taché cëria dlungia n n'ater ciol.

Fam. "Medo dal Jagher" - Kastlunger.

Iö ti l'destachi y me l'toli cul bosse y m'un vade. Al n'à mâ dit nia y m'à lascé ji. Sc'al m'ess dé valgügn toc, essi bel pudü l'avëi. Al ê n suldà vedl y iö n té müt dlungia. Sëgn àvi na cûtra da me curì da durmì.

L'dé dô sunsi indô pié ia su bel adora. Ingalin fôi dlungia dër na gran ega. I me punsâ ch'al foss dër n gran lêch. Al ê la Donau y i fô dlungia Viena. Al sarà ste zirca les 8 da duman. I fô bele jü valgünes ores. Dailò êle tröc taliagn chiè sëntâ. Ai arâ pa durmì ailò. Iö ti fô jü purmez y á baié talian cun valgügn. Un, bele n pü vedl, â damané, sc'i â val'da

mangé. I â dit ch'i n'à nia, spo m'âl dé na bela gran ciola. Iö m'la mangiada sciöche val'dër de bun (y denant n'urôi mai la mangé), spo ési pià ia y iö inè impara.

Sëgn gnêla da passé la Donau. Dailò êl l'ega che se despartësc. L'prüm punt ê mazé jö, mo messân ji jö dlungia l'ega y dailò êl n grüm de barches tacades adüüm y brëies lassura y dailò pudôn passé ia. Dedô messân ji sö te strada y dailò êl l'ater punt. Chël ê bëgn l'dër punt.

Ia insom chësc punt êl i rusci che s'à abiné dük adüüm y s'à mené fora pur Viena y de chël vers che ala é plü strënta, zirca dl vers

süd-ovest. Al è les ciases de chëla cuntrada dütés spacades dales bombes. La strada è bëgn romenada fora, l'material è söles perts de strada. Ala ne foss gnanca jüda saurì da sciampé sura fora zënza ch'ai ess udü. Un albü cina zirca les 2 domisdé da passé fora la cité.

En tres jüs. Dô s'ài fat ji dô na strada che jê bëgn verscio süd. Ai s'â fat archité a palsé dlungia strada. Ai mangiâ pan y salami, mo a nos ne se dêi nia. I ne pudôn gnanca ji a bëire. Sc'ai n'udô un che jê a bëire invalgô dlungia strada, spo ti dêi striches cun la scuriada o cul stlop. Ai â de té piceres scuriades zirca mez meter lunges pro d'ëi y ai jê cun la roda.

Insciö sunsi jüs inant trëi dis zënza mangé y zënza bëire (chëla ciola tignô tres ciamó). Can che chi taliagn â udü, sciöch'ala jê, spo ne se dêi plü nia. Al n'ê che â inèe n sach de soni ch'ai se tirâ dô sön té pici ciars da trà a man (an vëiga pa inè da Burnech fora de té ciars; ai é zirca n meter lunç. Ai i â ciarià sö plëgns; dui tirâ y dui sburlâ. Insciö jêla inant düt l'dé. Al è dër cialt, mo almanco iö n'â nia da sburlé.

Da sëra, n pü denant ch'al gnê scûr, se fajôl ji düc adüm fora dlungia strada y sciöch' ên adüm, messân se senté jô y pudôn durmì. Al è bel tämp.

L'dé dô da duman se fajôl indó pié düc adüm y jén tres dl vers cuntra süd. Fora sön urt de stra-

da êl vigni tant n ciaval mort che n'ê nia plü ste bun d'la tignì fora.

Dailò êl inèe passé n fligher sura nos fora dër bas y dër das-sënn dlun stloptàn. Düc s'ê petà jô y spo indô jüs inant.

Ingalin domisdé ia sun ruvà ch'al è n lêch zirca 10 metri sot a strada. Les guardies ê da l'atra pert. En jüs jô valgûgn a bëire. Iö me fô peté jô pur bëire cula boëia y te chël n'êl ste un sön strada ch'â scraié: attenti al tifo. Te chël momënt m'êl tomé ite, che sc'an bëir ega ch'al è n tier mort laite, pôn ciafè l'marac. Iö azicâ prësc l'ega cula boëia, mo i fô ciamó ste bun de luvé sö y m'un ji zruch cun na gran sëi.

Chësc lêch ê sot a strada. N pü èrt da ji jô êl inèe y al pudô bëgn ester val'ciaval mort bruduré ite. Sc'ai tumâ ia pur strada, spo gnëi brudurà fora y magari jô te chël lêch.

Dea che les guardies ê da l'atra pert y n'â nia udü, scenó s'es-sun inè ciafè striches.

N talian s'â baudié pro n té ruscio, purci ch'ai fajô insciö cun nos, sun pö taliagn, un cumbatü tl'Africa. Chësc ruscio à dit: io in Africa, y ti â dé dla scuriada, spo àl pa bëgn scuté l'talian. Chisc ê düc sta fora dai tudësc ti logheri, mo chi rusci ne cunesciô degügn.

Da sëra unse indô archité y durmì dlungia strada, l'dé dô pià ia da duman y insciö tres inant zënza mangé y zënza bëire.

L'terzo dé domisdé ia ên ruvà che la strada se despartì. La tofla

a man ciampa mostrâ Ungarn y nos un messé ji da chëla pert. Spo ài bele metü man de punsé a ti sciampé, mo i ne gnê nia pro. Da sëra (chësc é l'terzo dé) sài fat ji fora de strada. Dlungia êl n'ciamp de soni bele na spana alc. Dailò n'êl plü degügn che metô averda ai rusci. Ai à trat fora les visces y al gnê sö la sumëenza; ai à trat fora düt. Dlungia êl na sì y chëla é gnuïda trata jö y tuta da fa lëgna da apraté chesta sumënza di soni.

Dô s'ài fat ste punüs düc adüüm. Dailò dlungia êl n'tët ch'ai metô i ciars sotite. De nöt àl metü man de pluvëi. Iö m'un fò sciampé ia sot chël têt ite a durmì. Dô n'êl inè gnü ia d'atri.

Da duman sunsi bele luvé sö n'pü adora a spiculé. I udô ch'al n'ê che jê n'pü jö sot a strada (nos ên sura strada). Al è ega y ai jê jö a se lavé. Iö m'â inè tut la cûtra brudurada sö, tacada adüüm cul ciol, m'â metü la peza da mans sólo sciabla y sun jü jö da chël'ega y me lavé. I atri gnê sö zruch valch y iö me lasciâ dlaurela.

Sot a strada êl zirca 10 metri de pré y spo na rampa n'pü ërta de 7-8 metri y spo l'ega zirca 3 metri lergia y inè n'pü sot. En ciamò 8 o 10 dailò, spo êl gnü n'ruscio a se paré sö. Iö fò tres l'ultimo. Al è gnü oramai jö dal ega y s'à fat ji sö. Iö jê sö dô bel plan y deperpo m'assuiâi l'müs.

Can che iö fò sö amesa la rampa, al è sönsom y jê suraite a paré i atri. I è bele arjigné. I à ciaré

suraite, i me sun ôt y à pié l'sbunf dlun saltân jöpert, i à peté n salt sura ega ia zënza aziché l'ega y jü ia dlà sö (indô Chëlbeldi n'à nia lascé ciaré zruch la guardia). Atira dessura êl lëgns da chersces, plö in ia na ciasa, mo indô degügn, spo jêi mâ n'pü dan lëgn a l'ater bel plan, sciöch'al ne foss nia ater, mo i ne ciarâ nia ia da strada.

Vigni tan stlupetâi curaia, ulà ch'ai ê düc, mo i ne savô nia, sc'ai l'fajô pur me o pur d'atri. Al ne foss pa nia ste lunc da stlupeté ca, sc' al s'ess intenü, ch'i ti è sciampé. Spo me sunsi archité dô n'lëgn y can ch'ai é jüs inant, ài metü man de cõi chersces. Ales é madüdes. I me n'â mangé cotantes, mo dër tröpes ne m'infidái nia da n'en mangé, dea ch'al è bele trëi dis ch'i n'â nia plö mangé. La sëra denant àvi mangé n'pügn de sorch che n'talian m'â dé. De chi soni dla sumëenza, che è bele cursciüs sö, n'âvi nia mangé, inè purchël ch'i ne sinti nia plü la fan.

Al è indô dër bel tämp y in chël dé fôl Pasca de Mâ. Sëgn gnêla mâ indô da pié ia su, mo i messâ ji n'pü dl'ater vers, purci che l'dé denant ên jüs n'pü dainciarà dala Italia 4 o 5 ores. I è jü sura n'gran col ia y jö verscio ovest y fô ruvë t'en gran païsc. Dailò n'êl un sön tri vistì da festa. I l'à damané ci post ch'al è dailò. Al à dit: Sun a Wienerneustadt.

Chësc fajô festa da Pasca de Mâ.

Al foss bëgn ste da palsé n pü dô n té iade de 3 dis cun nia da mangé y dër püch da bëire y ji dütl'dé. Ai ê bëgn sta dër tichisc, dea ch'al ê inç ste tan çialt. Mo al ê da ji inant purciudì ch'ala gnê tres plü zitia. Atira êl tan de sułdâs da pié, ch'al ê dagnara plü saurì da ti sciampé. (I me recordi ciámó ch'al ê n té pice sułdà jonn cul guant dala Wermacht senté dlungia me che se descusciâ 3 soni tan gragn che na nusc y s'i mangiâ crüs. Iö n'â nia, mo i ne m'â nia infidé da ti n damané un. Ala é impò jüda).

Ailò fôi jü inant dl vers cuntra süd-ovest. Chëla cherta orafica ch'i â ciámó ascugntida, ugâ bëgn da ciaré vigni tan, de ci vers ch'messâ ji.

I ê jü a Neunkirchen y ite pur Mürztal. L'dé dô fôi ruvè pro la ferata, che jê dl dër vers pur me. I fô jü sö y â ciámó ciafè lerch da me senté, mo ala n'ê nia jüda lunc. Defata un messé gni jö y ji apè. Al n'ê gnü jö tröc. Al ê tudësch y taliagn. Sön chëla ferata fôl un da chëles perts, inçé dlungia nos tl porte. Al â ciámó n prosc dla Hackenkreuz söl samare, spo êl jü ia n talian y ti l'â trat jö y l'â sciuré ia pur funz y á pesté lassura. Chësc tudësch ciará madér düt spurdü y n'â dit nia. Magari ne savôl nia, che la vera êruvada y purdüda.

Jên düc sön strada adüm, valch n pü despartis. Iö ê su y n'â degügn de cunesciüs. Sun ruvâ sön n punt y dailò êl n ruscio de

guardia. Düc passâ ia zënza ch'al i tigniss sö, mo iö ê su despartì dai atri y al m'â tignì sön y damané documènè. Dailò ài tut fora chëla cherta che chël ufezier m'â dé, can ch'ai m'â lascé ji dô ch'ai m'â pié, dô ch'i ê sciampé dal logher da Brunn.

La guardia â lit chësta cherta y me l'à indô dada, spo dijôl: tabach. Iö â ciügné de no; i minâ ch'al n'uress. Spo àl tut n toch de papìr fora de gofa y n pü de tabach fora de n n'atra gofa; l'à metü tl papìr y me l'à dé y m'â lascé ji inant. Iö ti â fat n sëgn da l'ringrazié y saludé y fô jü inant.

Söla sëra fòn indô ruvâ pro la ferata. Al e na ferata chita dailò söla staziun. Iö á damané, ulà ch'ala jê chësta ferata a un dailò. Al à dit de ci vers ch'ala jê y pur me jêla dërt, spo sunsi jü sö t'en vagun da tiers, che è davert. Ia pur funz êl stran. Iö me sun punü jö ia pur funz, m'â stupé jö cula cûtra y â naota durmì. Ingalin de nöt aldi, ch'ala ê piada ia. Iö durmì bel pizifico.

Spo dô n pez ne fajôla plü degüna vera, mo i durmì mâ inant. Dô n pez me sunsi descedé. La fera-ta ê bele dì chita y al ê inç frëit. I sun gnü fora. Al ê zirca les 2 o les 3 da duman.

Dailò êl cotan de jënt ch'aspetá. Iö rudâ mâ ia y ca pur me scialdé n pü. La cûtra àvi jö pur les sciabes sciöch'na mantelina (I á aldi dües èles che dijô: al é bëgn traurig, sciöch'al é vistì), mo iö ne me dudâ nia.

Söla duman êla indô jüda n
toch, mo spo êl tosc ste da ji apè.
I sun spo jü ñina söla sëra, al sarà
ste zirca les 5. I ê ruvè t'en paìsc.
Al ê n fistì ailò y sun jü ia a bëire
y me lavé i pìsc.

I m'â lavé n pè, spo tratan udôi
n pü plü in ia camions y sułdàs
che jutâ ite penzinn cun canistri
y dlungia êl tröc taliagn. Iö m'â
bel snel visti l'çialzà, l'ater pè ne
m'âi gnanca plü lavé, y sun jü ati-
ra ia da chi. Dailò êl n talian che
cumpedâ tané che pudô senté. Iö
l'â damané sc'i pudô senté sö,
ch'i ê stanch y stëntâ da ji. Al â
atira damané, da ulà ch'i ê y m'â
lascé senté sö.

Al dijô: al n'ê inè un dales tües
perts t'auto, al é un da Maran.

Iö â dit ch'i ê dla provinzia da
Balsan (chël ê ste de massa).

I auti ê tosc pià ia. Che menâ
êl ingleji. Ai ê jüs zirca n n'ora y
mesa, spo ên ruvà a Klagenfurt.
Dailò êl bele da sëra, bele fluri
l'surëdl da n pez.

Ai â archité y s'â fat gni fora.
Spo ài porté fora a düè n bosse
purom de lat in polver cul café
bele laite da se fa l'cafè l'dé dô.
Al ê inè n té pice pachl de galeta
da mangé laprò.

Dailò messân aspeté al dé dô
da duman, ch'al gnê la feraça che
je t'Italia.

Chisc taliagn ê düè sta priju-
niers fora dai tudësc. Dailò n'él
ste un che á dit, che denant che
ruvè a Udine, se sciurâi jö dla
ferata nos dui dla provinzia da
Balsan.

I m'â fat gni chël da Maran cun
me y â dit, ch'al dô ste pro me.
Al ne capì nia cis bel l'italian. I ti
l'â dit, sciöch,ai dijô chisc ta-
liagn.

En jüs n pü da na pert fora y
s'avun chirì n post da durmì. Al
ê brëies avertes sö dô na té bara-
ca y dailò stêñ dô chëstes ite.
Chësc cumpagn ê jü sö tl paìsc a
se perié soni y al n'â ciafè n ñia-
pel. S'i àvun ñiamó cöt y mangé,
spo s'un ponüs dô chësta baraca.

Da duman sunsi bele luvà adora-
ra y s'un fat café cun chi polveri
ch'avun ciafè la sëra denant. Al
ê gnü dër bun. Dô gusté ài dit a
chësc ch'ê pro me: s'lasciun mâ
dlaurela da senté söla ferata, can
che ala vëgn; plü sigü él vaguns
da tiers. Spo s'un junse sön chëla
ütia da arferé che é dô vigni va-
gun y ne jun nia jö t'Italia.

Dô n pez êl gnü la ferata. Al ê
vaguns dai tiers y insciö sunsi jüs
sö te chëla ütia, sciöch'âvun bele
baié. Söla cherta ch'i â pro me,
âvi bele udü, ch'i pudôn mâ ji
ñina Villach, scenó ruvâns t'Ita-
lia y i taliagn che ê rì, messân
schivé.

Villach à n pü na gran stazium
dla ferata y inè la ultima dan
l'cunfin cun l'Italia. Dailò savôi
che la ferata, inè sce ala n'architâ
nia dl düt, mo n pü plü plan vâla.
Spo s'âvun baié sciöch'i fajòn.

Iö jê dant y l'ater messâ fa dô
sciöch'iö. Al ê inè plü jonn, mo
dl medemo ann. I â cunesciü,
ch'al é n pü pëigher.

Dô n n'ora zirca udôn scrit söna tofla Villach, spo êl da gni jö. La ferata â metü man da ji n pü plü. Iö sun jü jö söl'ultimo scalin y me tignì tla mantia y â metü man de salté ci ch'i ê bun y ingalin ài lascé ia la mantia y salté inant a pêr dla ferata y inscio bel plan m'architâi.

L'ater messâ fa l'medemo. S'à-vun bele baié denant sciöch'i fajôn. Tratan la ferata jê tres plü plan y al fajô inè plö sauri.

Can ch'i ên trami dui jö, sun jüs atira demez dala ferata. Al ê les atres scînes ötes y pudô bel atraversé ia. En bele 15 metri dainciarà y ala jê čiamó bel plan, spo êl un che scraiâ ca da nos: ma dove andate? Iö á čiaré zruch y â udü ch'al ê impè sön üsc de vagun (l'üsc ê davert). Iö ti à respognü: Ormai siamo a casa y deperpo jên inant.

Ai ne pudô nia gni jö y salté dô, magari tratan la ferata s'un jê. N pü dô ài indô čiaré ia, spo êla chita, mo nos ên bele cotan dainciarà. Èn inè jüs n pü debota. Al ê les 11 danmisdé.

Can ch'i sun sta fora dl païsc, sun feter atira oć a man ciampa sö pur na picera strada y pur da sëra ên t'en païsc, ch'ai i dijó Kreuzberg (mo söla cherta êl Bleiberg). En jüs 45 km. Dailò suns'sta a durmì. Àvun urté n maester de scola y chël s'à fat ji pro n paur dlungia. Pro chësc paur un ciafë dà cëna y da durmì te majun. Chel maester s'à purté ia da chël paur na cherta topo-

grafica de diüt l'Gaital y se l'à dada. Al s'à inè dit, ch'i ne dôn nia cis ji sön strada, ch' al ê prigo, ch'ai se piess; àvun ciafë n pü de lat y pan da cëna y dô s'âl lascé ji te majun a durmì. Al é ste na bela jona che s'à cuncé sö n let tl fëgn cun linzós da fëgn y can ch'i ê punüs, s'âla čiamó curì jö y s'à metü fëgn suraia. In chëla sëra àvun durmì sciöche sciori, ater che chël ch'ê dlungia me, s'crazâ düta nöt. Al ê pa mâ gnü da plaies, ulâ ch'al crazâ (al fô té pici tiers, che â plü fan denöt).

Da duman sun lovà y ai s'à fat ji a gusté. Ai s'à dé pulëinta d'orde y lat. Se l'âvun mangiada düta, dër tröpa n'un n'êl nia pur furtüna; dô un dit giulan y sun pià ia.

N'én nia jüs lunc, ch'i â ciafë mé de vënter y ne fô nia plü bun de ji. Al m'ê gnü inmënt de tuèi i dëiç jö pur l'col, spo êl ste na muscedada y n pü de pulëinta é gnüda sö, spo êla indô jüda.

L'ater n'â cunesciü nia, mo iö â bele l'magun ausé a ne mangé feter nia. Mo i ê impò bun de ji tres. Mé ai pisc ne ciafâi nëine.

Da passé fora chësta valada, messântres ji fora de strada; ailò êl ingleji y ai ê inzânn dër ziti, pià düc y purchël jêla tröp plü plan. Zënza t'en pêr de dis essun passé l'cunfin. Insciö uns'älbü uramai n edema. Chël mi cumpagn urô mangé val'vigni dé. Spo danmisdé ên ruvà pro n paur y dailò ên jüs a urëi se cumpré val' da mangé. Can ch'i ên dait a porta, fôl na té gran pücia sön n

banch te porte; ala ê bëgn zirca 30 cm grana y 6-7 cm grossa. Spo un damané sc'ai s'la dê. La patruna â dit de no, spo un dit, ch'i ti la païân y dailò se n'âla dé n' toch. Te chël êl gnü l'patrun. Chël ê inè impurmò gnü zruch dala vera sciöch' àvun capì. Spo àl dit ala patruna, ch'ala messâ ciámó se dé val'da mangé laprò. Spo s'ala dé n gote dal cuertl, zirca 1/2 kg de cioce majiné sô. Nos àvun paié cun march. Al ê la paga ch'i àvon ciafé pro i sulfâs. March ti dên tagn ch'ai se damanâ, purcì zenza ne savòn ñi fa impara. Spo dijòl l'patrun: i à lires talianes, sc'urëis baraté. Iö ti à dé march pur 1500 Lires. Lafora n'àvun nia adoré scioldi, purcì che da cumpré ne ciafan nia. Al s'â spo mustré l'tru y nos ê jüs inant.

L'dé dô da maisdê ên indô ruvà pro n paur y én jüs te ciasa. La patrona cujô cajinci t'ega. Àvun perié sc'ala se n'ess dé valch, spo s'ala dé n cajincel purrom. Ai ê bëgn bì gragn, zirca tan gragn che 4 o 5 cajenci sciöch - i fajun chilò da nos. Ai ê bëgn bì turogns cun ciote y erba laite.

Nos jên tres inant. Èn prësc ite insom la valada. Al ê n dé danmisdé dô les 8 ia y ala gnê da passé la ultima munt denant de ruvé a Sillian.

Èn pià sô pur l'ultimo lüch da paur ch'i udôn; dô gnêl bosch. Defata ch'i ên pià sô pur l'bosch, êl n pü ia delà da nos n ruchsoch dô n ciüch. Chël che ê pro me va

ia y se l'tol y vëgn ca da me. I â dit ch'al dô l'lascé dailò y ch'al ê de un che ê jü a bosch y al l'adurâ da mangé da marëna, spo m'âl respognü: àl pô bëgn ji a ciasa a marëna, nos n'un nia. al ê n toch de tutra de furnel laite, sciöche al gnê fat inlaota inè chilò da nos. Ala s'â bëgn ughè.

Can ch'i ên oramai sönsom, àl metü man de pluvëi, spo un messé s'archité y ste adasosta. Un fat n füch y stén sot n gran lëgn. I lëgns ê dër grosc y dër spësc, plëgns de rames.

Al pluiô tres de plü y do n pez àl metü man de nuvëi. Al s'â bagné la lëgna y destudé l'füch, spo un mâ messé aspeté èina ch'al à lascé. Al ê inè gnü n pü plü lumiñùs.

Nos sun pià sôpert, i lëgns ê tan da rames ch'i messân mâ se cufé jö da pudëi passé tresfora, ai ê tan spësc, che l'surëdl n'â mai pudü sluminè ite y purchël ne cunesciôn nia, da ñi pert ch'ai ê plü sciûrs pur pudëi savëi da ñi pert ch'al ê nord. Jên meso sôpert y can ch'en sô insom, n'âl ia plö cis da lëgns, mo al ê na spana de nîi frësca. Al ê n col feter sciöche Gardenacia da ciaré chilò sô, mo nia tan èrt. Sëgn messân ji da l'atra pert jö. Dailò êl tan èrt sciöche da gni sot titia de Col d'Anví jö a gni jö dërt y cun chëla nîi êl dër rì da gni jö, lunc zirca sciöche da gni jö pur val de Valacia jö de Gardenacia y inè tan èrt.

Can ch'i sun sta jö dapè dl maiù ërt, êl indô da lëgns y n pü plü in ia êl na èiajara da munt. Sun jüs ia dan üsc a se senté sön banch, che ê dailò. Sun naota trat fora i ñialzà y stricuré fora i scufuns. Ai ê sciöch i essun tut fora d'ega. S'i un indô vistì y un mangé de chëla tutra de furnel. Iö â tosc albü ruvè, mo l'ater ê pëigher y i messâ dagnara pié ia ingalin, can ch'i architân, scenó n'êl mai arjigné da gni. I ê bele jü n toch, spo ài èiaré zruch sc'al gnê y i ne l'udô nia, spo sunsi salté zruch debota, spo udôi ch'al jô ia yjö dl'ater vers, uramai zruch, ater ch'al jê jöpert impè de sö. I l'à cherdé, spo él bëgn dé óta y sun jü inant. Al ne savô nia cis da se orienté.

Söla sëra ên ruvâ jö tl païsc y dailò sunsi sta a durmì. L'inom dl païsc ne me recordi nia plü. Tla èiasa ch'en jüs ite, s'âi dé da mangé y spo ài damané, da ulà ch'en da èiasa. Can ch'i â dit, ch'i ê de Badia, spo âla metü man de baié badiot la patruna. Ala ê da La Val, spo m'ala damané, sc'ala pudô me dé na lëtera da ti porté jö dal Mornà da Pidrô. Can ch'i sun jüs a durmì, l'ala scrita y l'dé dô me l'ala dada. Can ch'i sun ruvé a èiasa, dijòl l'pere che chël ch'ala â maridé, ch'ê laprò, ê n müt d'un de Sovalgiarëi de Badia. Al savó da dì sciöch al èiarâ fora y ala stimenâ, mo al ne baiâ nia badiot. Al s'la riô n pü datrai can ch'i baiâ; magari capile.

L'dé dô gnêla da passé l'cunfin cun l'Austria y l'Italia. A Sillian unse traversé ia y spo unse tres tignì a man dërta. Sön strada ne s'infidânia da ji y insciö messân ji sö alta ite.

Söla sëra ên daite dal cunfin pro n paür y dailò sun sta a durmì. Chi dailò n'en cunesciô tröc de chi che ê sta pro nos in Schlesien, mo gnü n'êl èiamó degügn.

L'dé dô inant a man dërta y dalunc da strada. Dammisdé ia àvun passé fora n bosch y can ch'i sun sta ia insom, fôl l'pré che ruvâ sö y dailò êl na sëmena ia pur chësc pré. Al ê dër ërt. Al ê inc n tru da èiaval che ujö sòperte y spo ia a manciampa. L'tru ruvâ sö tl bosch dessura. Ia delà dal pré, nia dalunc, êl indô bosch.

Iö dijò: Sëgn junse ia dërt pur chësta sëmena. Mi cumpagn dijò: No, jun sòperte. Iö vadi sö dô chësc tru.

I ne sà nia sc'al ne s'infidânia ia pur chëla sëmena. Al ê bëgn na para n pü ërta. Al ê jü sòperte, iö sun jü ia dërt pur chëla sëmena. Can ch'i sun ste ite pur l'bosch, êl n tru indô lassö jö. Sciöch'al musurâ, ruvâl zirca sö te chël tru, ulà che l'ater ê jü sö. Dailò ài aspeté zirca n cher'd'ora, spo l'âi cherdé. I â sciuré, mo al ne respognô nia, spo ài èiamó aspeté n püch, mo al ne gnê nia. Spo me punsâi: Al ê bëgn dait al cunfin.

Sëgn él bëgn bun de s'un ji a èiasa. En sura Innichen. Spo m'un sunsi jü. Dër dassënn ne

Auto t'ega tla vera d'Abissinia.

m'infidâi gnanca da scraié, purci che plö injö êl guardies y ai ess inè pudü aldi y ji a chirì. Vigni tant aldin stlopetàn n bot da stlop, y sciöche jënt s'â dit, piâi sö düc chi ch'ai udô passân.

I sun mâ jü inant altafora cina jö Valdaura. Dailò ài passé la strada y l'ega can ch'i â urté l'punt. I ê jü ia y sö da l'atra pert. In chëla sëra fôi ruvé sö dala ultima ciasa de Surafurçia.

Sëgn ch'i ê su, pudoi indô ji debota y n'à gnanca bria de m'ar-chité tan gonót a mangé. I ê jü te chëla ciasa a perié sc'i pudô ste a durmì. Al ê na té mëda. Can ch'i â dit, da olà ch'i ê, spo âla metü man de baié ladin. Ala m'à dé da cëna y m'à mené sö alt te na ciamena y à dit, ch'i pudô ji

t'let. Al ê dër n bun let da ste dër sauri y bel cuncé sö. Al parô inè dër bel nët. I me sun atira indurmedi, mo chësta bela nöt n'à nia duré dì. Ingalin ên tagn te chël let, ch'i messâ tres crazé.

Can ch'al é gnü dé sunsi luvé. Sura üsc êl na corona, sciöch'al é tles ciases vedles y lassura êl n grüm de scatures de fulminanti bel arcuncià sö. I ti n'à tut na scatura. I â ciamó zigareç pro me y vigni tant me tulôi dlaurela de m'la impié tratan ch'i jê. Purchël m'ugâ i fulminanti.

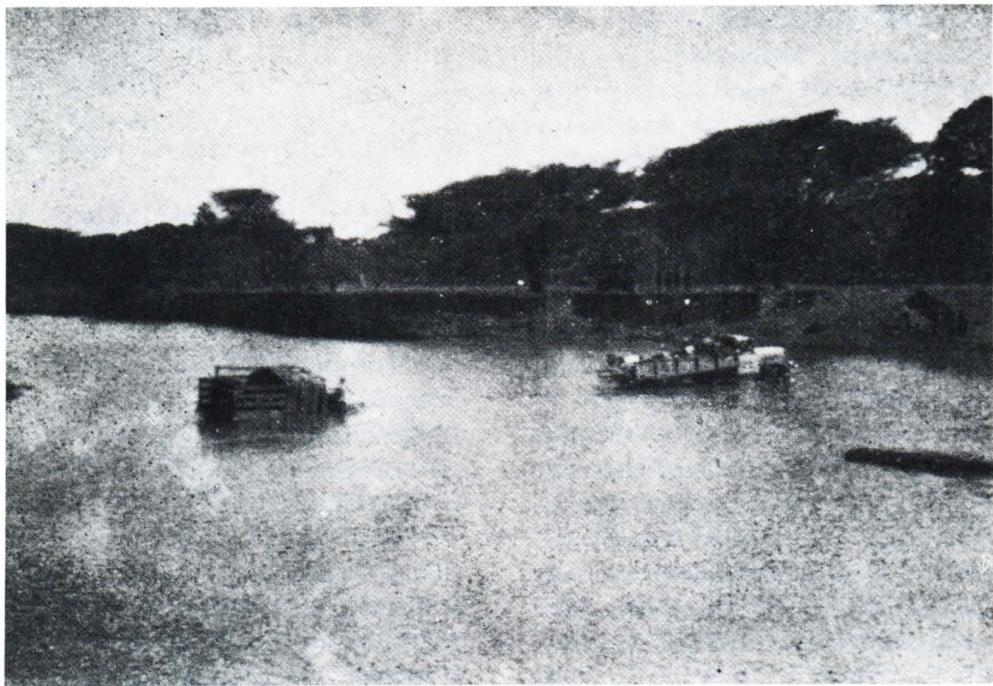
Chëla mëda ê bele luvada y ala m'à dé da gusté, spo dijôla: dales 6 passel sö la prozesciun da Welsberg che va ia La Pli, spo pôste jà impara. Mo iö n'urô nia speté tan dì. Al ê les 5 da duman (essi

pö aspeté!), spo àla dit: vâ mâ chilò sö n pü a man ciampa. Iö â dit gitulan y sun pié sö. Al gnê tres plö ërt, spo sunsi jü n pü a man ciampa. Ingalin êl nëi tan düra y ërt, ch'i ne m'infidâ nia plö da ji inant. I â na maza y fajô büsc da pesté ite, ruvè fora sura San Laurënz. I ê bele jü zirca trëi ores, spo sunsi ôt düt a man dërta, düt cuntra ovest. La munt gnê tres plö bassa. Can ch'i â pudü passé ia, êl da pastüra y bel tarëgn.

Defata ia delà dal jùt êl un che ciavâ fora saurun. Can ch'i ê dlungia, àl dit "bun dé". Al ê n marou da La Pli. Fossi pö gnu ca cun la prozesciun, insciö fôi ruvè ite pur Piz da Peres. I ne foss

gnanca ste bun de passé ca curaite. Chël marou m'à dit, ch'i ne pudô passé jö Al Plan ite y plö in ite él na siëia, dailò pôste ia y spo vâste sö dërt (dô Rit sö). Can che t'es sönsom, éste sura La Val.

Iö sun jü sciöch'al à dit. Can ch'i gnê dô Rit sö, spo gnèi tan muri chi tiers, ch'i â cumpré te chël bun let ia Surafurcia, ch'i m'ê senté sön n ciüch y mi piâ y i sciurâ fora vis dô Rit jö (ai mëss ciamó ester ailò, mo sëgn saràl pa bëgn bindebò de bôs; al ê na raza insciö grisc cun na strisciura scüra fora pur l'spiné. Chilò àldun datrai djòn "bruna alpina"). I sun tosc ste sö insom, scemia ch'al ê ste dër ërt, spo pudoi pié

Vera d'Abissinia.

Soldàs da Balsan tla vera d'Abissinia.
Pire Maier da Lungiarü in pè, daman dërta l'secundo.

jöpert. Plö injö êl na sì bindebo alta, chëla n'âvi gnanca aziché da salté surafora, spo jö pur n'ciamp d'orde che spizurâ bele y inscio sunsi ste te püch tämp jö da punt, ulà che l'tru pëia sön Furnacia.

Ailò sön chël punt n'incuntâi un vistì cul guant da suldà american. I l'à despassé ia zënza ti dì nia, mo i ti à ciamó ciaré dô, dea ch'i cunesciô ch'al ê n pü spau. Te chël m'âl ciamó ciaré ca y dailò l'ai cunesciü y l'à cherdé.

Al ne m'â nëine cunesciü (o ch'al n'urô nia se lascé cunësce). Spo unse baié n pü. Al è ste ascugnü tratan la vera y al è ciamó n pü spau. Spo s'unse despartì. Plü incà ê chël che folâ l'drap. Al jê

jö Pidrô a marçé ai 28. de mà (inlaota ê l'marçé da Pidrô ai 28, sëgn éle ai 26. de mà).

Al me cunesciô, dea ch'i jê jö da d'ël a lascé fulé l'drap da èisa dan la vera. Spo dijôl ch'i dô ji impara jö Pidrô, mo i ne m'infidâ nia da ji jö, ch'i me tumô tres ch'ai me piass. Spo fôi jü sön Arçiera. Dailô foi stort pro. Al è mi tot y la tota y n pü fan àvi inè. Ala ti savô bëgn dër de moryöia can ch'ai m'â udü, dea ch'al n'ê ciamó gnu zruch degüign da lafora ite. La tota m'â spo fat n pösl da marëna. Ala me n'â fat na té picera scudela y almanco na spaña alt laite. I m'l'à mangé düt. Al è jü jö sciöche a mëte jö pur crigna. Spo damanâla, sc'i n'uro

čiamó. I â dit ch'i n'â assà, mo mangé n'essi bëgn čiamó na té scudela, spo àvi dit giulan y fô gnü a čiasa.

Zënza me savôl lunc da gni d'Arèiara ca, mo in chël iade m'âl salpü sciöch'n cher' d'ora. Can ch'i ruvâ a čiasa, n'èle bele duí da S. Čiascian sot čiasa che gnê a damané sc'i savô val' di sü che ê inè lafora.

Chël dal drap ê atira jü jö a ti la cunté söl marçé ch'al ê passé ite un da Ruac.

L'pere gnê inè dër dassënn da Badia sö, ch'al â inè aldi lajö. Dea ch'al n'ê čiamó gnü degügn tan dalunc, ti savôla n pü de murvöia y n pü jönn fôi inè, i n'â nia čiamó 19 agn.

L'dé dô êl la prozesciun che jê sö La Crusc cun Chëlbeldì da La Crusc. I ê inè jü sö y ala ê stada tan cûrta sciöche na picera mesóra. I ê gnü tan bun da ji ch'i ne me stançîa nia plö, lisier fôi inè, mé ai pîsc n'âvi nëine mai ciafê. Avun ciafê de bogn čialzà bì lissiers che jê bun dô l'pè. Valch n'êl che assuiâ dër ti pîsc y chi ciafâ tosc plaia y n'ê nia plö bogn de ji.

L'edema dô jêi a vardé les biseses y insciö pudôi palsé. L'prüm dé m'âvi tut cun me 4 püces y val'laprò. Da misdé àvi bele düt ruvé. insciö m'un tulô vigni dé de plö, čina ch'i sun ruvé a diesc y can ch'i m'un tulô 10, mangiâi inè la ultima da misdé.

Spo me punsâi: al sarà bëgn mi, n'en mangé nia deplö, mo pa-

sciü ne gnêi mai, y denant jêla n dé indô l'ater zënza mangé.

Düt avisa sciöche i inoms di païsc ê, ulà ch'i passá, ne me recordi nia plö. Al é bele plö de 43 agn passa.

Chël me recordi saurì, ch'al ê tan de čiases sö pur Schlesien, ch'al ê n clavir, ulà ch'i stén a durmì y da sëra pudôi n pü suné.

In Pasca s'âvun baié iö y Carlo dla maestra de ne ji nia fora cun i atri y âvun dit ch'ên püri, spo danmisdé ên jüs ia da chi dala čiasadaflich a s'impresté na gran čialdira o fana, sciöch'an disc zirca. Ala ê dër alta y cun n cuertl. Un metüi ite t'ega les čiamëies y i sbetri, èez ch'â lerch laite, fat fîch sotite y cöt čina ch'al n'ê plö degüna ega laite. Dijôn: sëgn saràl bëgn inè cöt l'unghezifer. S'âvun metüi l' guant ad assuié y iö â taché fora l'sbeter da suldà sön n bachët defora da vider, atira sot finestra. Da sëra me l'ai tut ite. Spo m'âi intenü ch'al n'ê nia l'mi, dea ch'al ti mançîa butuns. I ti â čiaré plö avisa, spo fôl plëgn de piedli. Dailò ài capì, ch'al ê ste chi dla čiamena dessura sö alt, che â ar-junt jö cun n fertrat y s'â tut sö mi sbeter nët y â taché jö l'so. Iö fô jü sö y ti l'â sciuré ite ulà ch'ai durmì. Ai ê dailò, mo degügn n'à dit nia. Ai â davagné n sbeter y iö n'â purdü un. Val' de té se recordun saurì. Pro nos êl inè l'Tie-rarzt d'Altin. Chël savô tudësch y nos jogn n'en savôn degun.

N dé êl ste Matì da Colmesan d'Antermëia ch'â damané a Sepl d'Altin: Co dijun pa pur tudësch: i uress Urlaub.

Sepl ti â dit: dì mâ, bite, butter genua. (En a Pursenù inlaota). Al à fat inscio y s'à sanbëgn ciafé na bela gran müsa. I atri ê defora ch'ai s'la riô. Dui fredësc da Colmesan é ruvà a ñiasa in chël che iö sun ruvé, un dan mesanöt y l'ater dô mesanöt. Trami dui ësi inè sta fora in Schlesien, mo nia tla medema cumpagnia. In chël dé che iö sun gnü, gnêl inè da sëra Giarone dl Mone y Pepi da Oies. Chi s'à bëgn infidé da senté söl auto.

L'edema dô âi bëgn metü man de gni a ñiasa un indô l'ater.

Fora in Schlesien ciafan almanco soni. Al n'ê tles ñianôs, ulà ch'en y ti ñiamp êl müdli zirca n meter lerè jö dapè y spizà sö sciöche n zigher mo lunç ñina 50 metri, alè zirca 80 cm y suraia êl na spana de tera. Insciö stêi bogn ñina da d'aisciüda. De chi soni n'en mangiân assà, mo n'âvun nia sé da i saré, mo ai ê impò bogn. Pan ciafan n té camis da se spartì de 6. Al sarà ste zirca sciöche n craftun. Da duman ciafan n bun café. Ai l'â t'en carnì y chësc metoi te na gran ñialdira cun ega laite y l'cujô ñina che l'ega ciafan n pü de curù. Duc êl inè dër püch. Pan da mangé laprò n'âvun nia dea ch'i l'ciafan da sëra y tan püch, ch'i n'en nia bogn de s'un sparagné al dé dô. Dales 2 ia ciafan na bona jopa da soni

o da craut, da sëra inè o datrai tee impè dla jopa, purchël la tirân inant cun chi soni. Fora pur chi prà metoi sö canuns de lëgn cuntra i rusci, mâ pur sëgn, mo ai ê bëgn gnüs tan daimprô, ch'ai à cunesciü avisa ci ch'al ê.

Can ch'un pudüji ulà ch'i urôn, êl ste trö peso che denant. Dailò ên sciöche bisces zënza famëi. Chësc tëmp ê ste l'peso. Ñiamó dedô a ñiasa me descedai t'en colp ch'i â somié ch'ai me piâ y urô me stlopeté, sciöche ala ê stada in chël iade, ch'i à bele cunté y ch'ai m'â tut l'coraje.

Chi che ê sta te vera, messâ de setëmber ji a Balsan a s'anunzié dai americanî. Dô 3 dis ài pudü gni a ñiasa.

Defata dô messâ chi dl 26 y 27 ji ala vijita pro i taliagn pur gni cherdà pro i suldàs taliagn, mo forza de tantes sunsi gnü lëde y siur curat Rubatscher m'â fat ji a imparé da suné l'orghe y da ñianté, imprüma a Gries y spo a Pursenù.

Al foss inè dailò da cunté diversces cosses - magari n n'ater iade.

Injunta dla redaziun dl Calënder. Al é interessant da aldì plü avisa da na porsona, ci che ara à fat y co che ara à fat da sciampé a ñiasa laota dl 45 dô che la vera

ê stada fora, da aldì inè, tan tröpes ch'ai messâ s'un ste fora y sciöche ai gnô tichinà y tan al prigo ch'ai ê pur edemes y mëisc alalungia.

Al n'en sarà ste tröc d'atri, che n'à ñiamó messé n'en ste fora de plüi, magari pur agn alalungia tla prijonia y inultima magari messëi murì dalcun da èiasa.

Un che â fat la vera dl'Africa, spo la gran vera, la prijonia y ê ste in düt 12 agn, pôn dì, soldà y che urô se fa dé la cherta d'identité, can ch'al ê finalmënter ruvé a èiasa, ê gnü damané ñi profescium ch'al â, â dit: soldà!

La jënt jona d'aldé daincö ne dess nia cuiné chisc che à massé

n'en ste fora tantes y magari ñiamó dì: "Sc'i urôs pa ester tan maè". I ne savun nët nia ñi che à da gni y spo fossel pa impormó da ûdëi, sc'an foss aldédaincö plüi scicà y plüi bogn da soporté döt cant.

I aldiun pö y i udun ñinamai tla telivijiun, ñi spavënè ch'al suzed te chisc païsc, olà ch'al é inè aldédaincö ñiamó tres vera.

Al é bel debann ti dé la colpa a d'atri o i sciuré peres ai atrí. De döt l'mal che suzed, sunsi düc la colpa cun nüsc malfaè. Al é döt la cunseguënça dl mal tl monn y gauja de chël sunsi düc püch o tröp.

M.A.

Fam. Finazer da Bioch - S. Martin.

Chi dai crëp fesc prô sön Pütia da salvè jënt.

U'PISE.

Luminüs tla nöt

*(Storia dal vëi fora dla vita de plü porsones,
metüda adöm da M.A.)*

Berba Straco y Mëda Trinele

Os ne i ëis nia cunesciü, os, Berba Straco y mëda Trinele... no, noo, os ne i ëis nia cunesciü.

Un o l'ater magari pô ñiamó se recordé ch'al rodâ incérch Berba Straco. Al ê n cosce dër de morvëia, n "Unicum" essun dit pur latin y n "Unicum" ê inè Mëda Trinele.

Berba Straco ê da ñiasa nia da lunc da Mëda Trinele. La umer de Berba Straco ê gñüda dër vedla y n'â döta süa vita nia tut medejines y can che ara â metü man de n'en té, spo êra morta y Berba Straco ê resté su te süa picia ñiasa che parô n albicoch.

Berba Straco ê inè gñü dër vedl, mo medejines âl tut da pice insö vigni dé, tan tröpes, che an

ne les ess nia albü lerch te chël gran tablé da munt sön Larcenëi.

Can ch'al â lascé da té tables, spo êl mort.

Ci laurâl pa? Dér ion n'âl mai lauré y n'ater laur n'êl nia. Mo vire urôl impò, purchël tulôl pô tan de medejines y chères costâ pô y inscio messâl mâ fa val.

So laur ê fa cestuns, cêstes, drâs, granares y datrai fajôl inè l'roder.

I cestuns ch'al fajô, ne butâ mine nêt nia. N iade n'êl un che i dijô: "Ah mo, tü cestuns ne büta nêt nia".

Sön chéra i âl atira respognü: "Iö uress savëi, ci cestun che büta sön tüa goba frada".

Spo dôl mefo ca na riöda y döt ê bun. Cun döt ch'al ne laurâ nêt nia ion, da laur âl mâ impò bel

Iarone dl Poidl cun sü amîsc.

assà, Berba Straco. Al â inèc tres da laur y al davagnâ mâ bel assà, tan ch'al â da vire, da se vistì, da se païé l'assigurazion y la cassa de maratia.

Laota êl gnü sö da païé döt chësc patüc y al ê astüt y se dijô: "Ah, i pâi mâ, can ch'i sun vedl adori la punsiun".

Döta söa vita âl baudié Berba Straco. Can âl mé chilò, spo ailò, spo indlunch. Al ê mefo tres val' che falâ.

Insciö êl ste jënt che ti á metü chël inom Berba Straco, bele laota ch'al ê dër jonn. Al ê çinamai süa uma che dijô: Ah pu, al ê mefo n té püre straco", y chësc inom

ti ê resté pur döta la vita y no mâ tl païsc ailo, mo sönsom la val çina jö dapè y pur l'atra val sö y çinamai fora pur Puster sö.

Ai l'cunesciô lunc y lerch, ciudì ch'al rodâ jö vals intieres a cöie rames de brüsces da nodles, ch'al adorâ pur sü cestuns y sües cëstes y granares y pur sü drâs.

Bindièé l'udôn gnon coraia da Falzes y da Loaten jö cun n bel gran gröm de rames söl spiné.

Üna na cossa âl na buna, che tan tröc d'atri n'à nia: al liô dër tröp. Te süa picia stüa âl n parëi plëgn de libri, düc bi arcuncià ia y numerà. Cun chi libri âl n'avarì-

zia mata y al ne foss mai ste bunda n'impresté ia un o l'ater. Al n'à dér de vedli, facia de coran, che sluminá mâ dal blot ch'ai ê gnüs adorà, mo al n'à inèce de nüs y ñinamai dér de nüs.

Zëenza âl pa propi n pü l'avarizia, mo da cumpré libri no, ailò ne sconâl degun taquin. Laprò mëssun dì ch'al liô de plëgn düè i libri ch'al cumprâ y no mâ un n iade, mo datrai inèce plü gonôt.

Al é vëi, cun i libri âl l'avarizia. Dér, dér dainré n iade âl impresté ia n liber.

Iö sun bëgn tan ti agn ch'i à cunesciü Berba Straco. Inèce iö urô n iade m'impresté n liber. Savëise, ñi ch'al m'à dit: "No, no, gnanca pur idea ne. Sc'an impresta n liber an paür, spo l'ciasun zruch paz y da unt. Sc'an impresta n liber an prou, ne l'ciasun gnanca plü zruch ne."

Al é insciö Berba Straco y jënt l'â impò ion.

Berba Straco è na gran persona, tl müs dér stlaurì, col nêts da variöl y la berba da imparadù (Kaiserbart). Al â de gran sciabiles lerges y an l'udô tres cun la maza. La maza s'âl instëss ziplé adöm fora de na rama de barantli. Olà ch'al la piâ ite, êl na bela intorta, che somia oramai l' cé de na bisca.

Can ch'al se portâ rames de nodlâ a ñiasa pur fa granares, drâs o cestuns, les liâl adöm, fi-ñiâ la maza nanterfora y pudô insciö les porté söla sciabla.

Dea ch'al á sciabiles tan lerges y n té gran spiné, i dijô i tudësc de Puster "die Stadeltür".

Dal pere âl erpé n té pice lüch cun ñiasa y majun y na té ria grüzena da na vaëcia y n pér de ñioures y val'biscos. Sanbëgn ch'al tignì inèce iarines. Cun i tiers y cun la ñiasa âl dér na gran ligrëra y al i rincurâ sciöch'al alda. La ñiasa âl bela nëta defora y daite.

Al è inèce ste maridé, mo süa fomena è morta col pice da parturi. Dedô n'en n'urôl plü savëi nia de maridaies y al è spo ste südöta süa vita, sanbëgn dô ch'al è mort süa uma.

Ala ñiasa i dijôn Suratiac, a desfarënzia dla ñiasa diesc minüc plü injö, ch'an ti dijô Sottiac, olà ch'al abitâ Mëda Trinele.

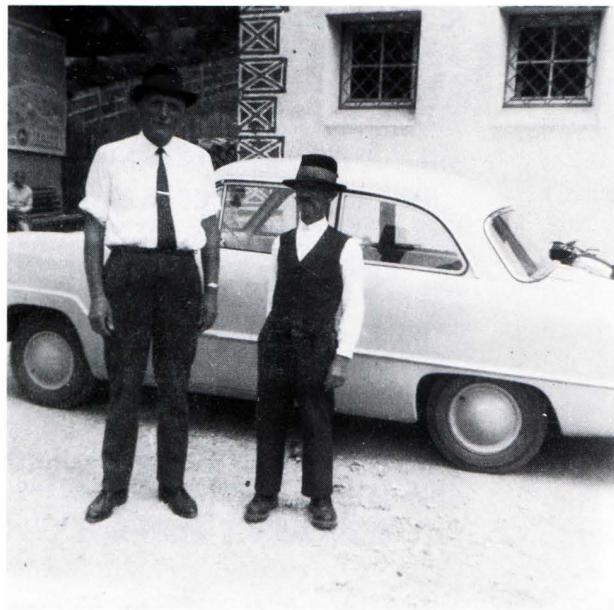
Nanter chëstes döes ñiases êle n gran tiac y defora na gran trata dl paür de Pedemunt. Döta la tëmpla storjô bel deslanch ia y sö cuntra la munt y se fini jö dapè cun la strada y l'ega.

Sûredl âi mâ bel assâ, inèce d'invêr.

Suratiac y Sottiac è liâ cun n bel tru da ñiaval, che jô spo inant ñina sö tl païsc.

Dô chël tru passâl mâ bindicé jënt sö y jö. La maiù pert êl jënt che gnô o jô al auto dala posta, che se fermâ defora da Sottiac jö y fora, olà ch'al è na ustaria dlungia strada.

Ci n'êl pa spo cun la Trinele de Sottiac. Düè i dijô Mëda Trinele. Ara è bele scialdi ite pur i agn y jënt la cunesciö tres pur la mede-

N gran y n pice:
Pire Finazer
y pice Milio,
dui vijins.

ma, tan ch'ai dijô: "Mëda Trinele, i ne gnëis gnanca plü vedlane".

Spo s'la riôra pu mâ n pü y minà: "Se'an sà n pü da vire dërt, våra mefo. I sun bëgn cuntënta".

Ara ê inèe sora te süa picia èiasa de Sottiac. Ara ê inèe stada maridada, mo n'à nia albü la furtüna d'avëi mituns. So om ê ste cargà y ê tomé te vera y insciö se tirára mefo inant l'vire cun cujì y ji a daidé fora families, spezialmënter olà che la uma ê püra y da ste jö. Ara savô tan da daidé te vigni laur y düc l'à ion.

Da valgûgn agn incà ára inèe vérâ la punsiun y cun l'été che ara â, n'êra pö gnanca cis buna da lauré tan co denant y purchël ne jöra nia plü tan fora pur les families a daidé. Mâ sc'al ê invalgô dër debujëgn, n'êra nia buna da dì de no.

Te chë picia stala che tacá pro la èiasa, âra döes èioures y valgûnes iarines y insciö âra tres val'da se tripé.

De statüra ê mëda Trinele plüllere picera y mëgra, mo ara jô dagnora bel rudunta y flinca, y ci che ti fajô l'anvidia a valgûnes patrones, ê ch'ara ê dagnora bela nëta, inèe col vistimënt.

Chësta ê Mëda Trinele. Dér ion l'à inèe i mituns, che la saludâ bel y i jô dô, èudì che ara á tres inèe val'papes da partì fora.

D'invêr ne i udôn nia tröp alaleria Berba Straco y Mëda Trinele, mo d'aisciöda, can che l'sorëdl metô man da dé deplü y da scialdë deplü, spo se chirì un cun l'atra.

Sö sot la èiasa de Suratiac, olà che l'tru fajô na té óta, êl n Crist y sot l'Crist n banch. Chël ê l'post, olà ch'an i udô dër gonót

y ciamó plü les sëres d'isté, sc'al ê bel tëmp.

Datrai s'la spazirâi inè jö y fora da chë ustaria, olà che l'auto dla posta stô chit.

Chë ustaria â inom "Funtana". Plü dadì êl inè ste n bagn ailò y dlungia èiasa gnôl fora dér de buna ega da bëire y inè da vari maraties, êl tröc che urò se tò da dì.

Sanbëgn che la maiù pert n'ênia cunténè da bëire mâ de chë ega de funtana. Ai jô spo ite t'ustaria a bëire no mâ ega de Funtana, mo èinamai ega de vita o de chël bun vin, che l'usti savò pa tan da laldé sö.

No mâ jënt che jô cun l'auto storjo pro ailò, mo inè feter dûc chi che jô apè.

Nia dainré udôn inè ailò dô na mësa Berba Straco y mëda Trinele.

Trami dui n'ësi nia stlec de müsa y savô inè dér da unté y jënt se sentà ion ia dlungia.

Che Berba Straco liô tröp, unse bele aldi, mo inè Mëda Trinele stô ion pro i libri. Insciö ësi trami dui dér scicà y savô da cunté.

Ai savô pa inè da mené cuinaries y da mëte da rì jënt y i fa laurela cürta.

Al é vëi, ch'an sint plü l'aurela lungia da gni vedli y purchël ôn se fa purmez y d'atri pur s'la èiaculé y insciö se paré ia l'tëmp. Öna na gauja de chësc sarà pa bëgn inè, che i vedli vëgn tres lascià plü susc. Ai vëiga manco,

ai alda manco, ai la pënsa döt atramënter y purchël él la jënt jona che i lascia plilere sôna pert. I vedli se sint purchël plü susc y chir insciö la compagnia.

Berba Straco y Mëda Trinele ê insciö dér gonót sön chël banch de Suratiac o jö dala Funtana, ch'ai s'la cuntâ.

Berba Straco â purdërt inom Iorz.

Sëgn i cunesceise Berba Straco y Mëda Trinele. Trami dui â messé udëi les döes gran veres, mo dô l'ultima n'ài pa plü albü vita lungia.

Païsc de cunfin

Santa Lizia âl inom chël bel pice païsc, döt a sorëdl, ia delà dles gran munts, olà che l'aria èiobia dl mér röia sö a scialdé i èiamp y i prà y i bosc.

La dlijia dl païsc é bel fora sön-som l'col, olà ch'ara va spo da trëi perts dér èrta, oramai rudentajö èina jö dal ega. Le païsc é desco na té picia cité, olà che oramai dötes les èiases taca adöm da öna y da l'atra pert dla cuntrada, che va spo a finì ia purmez ala mont, olà che i prà scialdi èrè fesc termo al païsc.

Bele dalunc vëigun la dlijia de s. Lizia, che slumina cun so mür blanch y so èiampanin da ciola tl surëdl da misdë.

Les ciases à n n'ater stil y n'ater caracter co les nostes, scialdi mâ de mür cun tèè de banda, che lascia udëi la rüja dô püèc agn, ch'ai i à metü sö y cür chi mürs grisc y püch rincurà.

L'clima de chël paìsc é dér bun dô la rata dl'altëza sura l'mér. L'frëit sot a diesc gradi é na rariété pur chël paìsc. Piec é madèr chël ciarü frëit de forà, che vëgn datrai dal mér sö y röia cina sö dal paìsc. Chël mëna frëit y é tan tüme, che les ciases vëgn defora y daite da broja. Dailò tóchera da ji bun vistis y scialdé ciamó n'iade tan.

Sura l'paìsc sö cuntra nord él de bì prà y ciamp y nanterite les ciases di paurs. Sura i prà él spo i bosc y sura i bosc vëigun i prà da munt, che va oramai cina sön-som la munt, che à la forma d'en zigher. Dala forma de chë munt pôn capì, ch'al ê n'iade, dér dadì, ste n vulcann, na munt che spudâ füch.

Sot chë munt él ste n'iade minòres dal fér. Dô l'ultima gran vera án ciamó porvé n'iade da les mëte da funzioné, mo mâ pur püèc agn. Al ne païâ nia plü fora da lauré laite. Spo les án stlüt. Ares ne gnarà pa bëgn mai plü daurides.

Dan valgëgn cënt agn gnôl tut fora tröp metal y cundüt sura mont fora y dlıghé y rafiné.

Cuntra la doman va la val cun d'atri paìsc inant y se finësc dan l'gran crëp dl Pelm, che mostra süa belëza y maesté spezialmën-

ter tl'enrosadöra da sëra. Plü cuntra la doman i fesc ciamó cun-curënz la Ciuita.

Iadedô él spo les munts che vëgn tres plü piceres, cina ch'ares se desfanta ia tla planüda, che vëgn spo dlutida dal mér.

Ia dô s. Lizia, cuntra la doman, rogo rel jö n rü, che ê n'iade cunfin de dui Staç.

Cun la jënt de s. Lizia él bel da baié. Ai sà da la fa sterscia y téggn tröp söles usanzes da zacan.

Jënt d'ailò y jënt da chilò

Verena âra inom chë jona, che ê nasciüda a s. Lizia y â defata dô la scora messé jì a patrun.

Ara ê laota inscio, cis te chi paìsc ia dela dai gran jus. Les families ê granes y l'pan da vigni dé n'arjunjâ nia assà pur vignun.

De furesti ne baiân gnanca dér ciamó. Chi püèc che rodá d'isté, i dô mefo plan, plan, l'vire pur n'mëis o l'ater y val ustis. L'gran turism, impröma d'isté y spo inèe d'invêr, â impormó metü man dô l'ultima gran vera.

Denant messái tröc ji a se davagné l'vire fora decá, purnant ch'ai á ruvè la scora, gonót bele inèe denant, sc'ai savô da se visti instësc y da manajé l'cazü y la furchëta.

Cun döt chësc êsi laota plü tacà ala ciasa y a süa jënt co aldé-daincö, olà ch'ai à döt cì ch'ai ô, madèr ch'ai s'intopa d'urëi assà.

Dui iagri: Tone y Rudi.

Purchël suzedôra pa bëgn datrai, ch'al t'inchersciô tan das-sënn, ch'ai s'amarâ o sciampâ a ciasa, mo spo messâi indô zruch, sanbëgn dlun pitân.

Insciö él inèc da crëi chë storia, che é dér dessigü vëi: Na uma â laota n iade messé mené n té möt fora Raiscia a patrun. Chi patrunis ti â dé val'de bun mangé ala uma y al möt.

Can che la uma messá se desstaché dal möt, i gnôl dessigü ertsura mo ara ne pudô nia s'un lascé cunësce sura. Ara dijo ciamo al möt: "Sëgn sta ma chilò y olga dassënn, ñi ch'ai disc y sta pros y no ji cun de ries cumpagnies. Iö mëss ñiamó ji jö a Burnech a cumpré val', spo röi pa bëgn a ciasa insnöt."

Insciö se n'ëra jüda la uma y can che ara se n'ë stada, ti el salté ite n incherscemun tan gran al möt, ch'al n'ë nia plü bun de la tignì fora.

Dô da valgunes ores ruvâl a Piculin chësc möt. Al se recordâ, che la uma ti â dé val'picia monëda y dea ch'al a indô fan, él stort pro t'ustaria a se cumpré n tô de pan.

Al gnô l'ustì adalerch, ti ñiarâ al möt, ijô ia purmez y l' damanâ: "De ch'éste pa tö??

Iö sun dla uma".

"Aha, dla uma éste. Da olà vëgneste pa adalerch?"

Da Raiscia ite".

"Aha, éste a Raiscia a patrun?"

"Ehee."

“Tan dì éste pa bele a Raiscia a patrun?”

l'möt: “Dôdoman gnisel trëi dis”.

“Ah, chël? Haha.”

L'möt è ruvé a ñiasa dan la uma.

Ara è insciö laota, ch'ai messâ ji a patrun purnant ch'ai è n pü bugn, dër gnonót bele ñina ch'ai jô a scora.

An dijô: ài mëss imparé n pü de tudësch y spo inè la cherianza.

Gonót gnô pa bëgn de té mituns tichinà y sfrüta da de té ojoradüs crüdi o da patrums dl'avarizia. Al n'é ñiamó in vita de tài y ai cunta ñiamó.

Sanbëgn ch'al n'é inè spo de bugn patrums, sciöche ara è mefo dlunch sön chësc monn.

Chi daite dai jûs ruvâ da nos fora o inè plü inant fora pur Puster y i nüsc da Puster fora, da Lijun, Eores y Funés ia. Interessant él, sciöche i témbs se müida. Aldédaincö él tröc tudësc dles vals vijines che vëgn ti ladins a chirì laur.

L'monn s'é dagnora brodoré y al se brodora tres ñiamó.... pur furtüna!

Al è inè interessant da savëi, sciöche ara jô pro laota pro n patrun. Impröma messâ na té picia jona s'acunténté da fa möta di mituns, spo dô n ann o dui picia fancela y plü tert, sc'ara stô inant pro l'patrun, devëntara gran fancela y na gran fancela â pa bëgn cotan de potesté sciöche ai cuntâ

laota, datrai inè maiù co la patruna instëssa!

Les usanzes n'ê nia propri bel anfat te vigni païsc, te vigni valada o pro vigni paür.

Te val'posc èl la usanza che la gran fancela fajò l'gusté y la picia fancela messâ l'porté fora sólo campagna, can ch'al gnô lauré alaleria.

Can ch'al gnô copé l'purcel, messâ la picia fancela moscedé l'sanch y ciascspo la coda dl purcel.

Y insciö inant mefo jôra cunchëstes usanzes, che é dötes to mades aldédaincö, ñiudi ch'al n'é apëna plü fanè y fanceles.

Inè pro i ëi èra insciö, che un è impröma möt de stala, spo pice fant y inultima gran fant, sc'al stô tan dì pro l'medemo patrun.

Verena è ruvada fora dal paür de Pedemunt möta dai mituns y plü tert fancela, ñina ch'ara â baraté patrun y è jüda sö dal Ustì a fa la Kellnerin.

Can che la secunda gran vera á metü man, ailò âra messé ji a ñiasa a daidé l'pere, dea che sü fredësc â messé ji pro i soldàs.

Fora dal patrun de Pedemunt èl inè ruvé n n'ater jonn dl païsc de s. Lizia. al è Raimondo, che â fat pur n pér d'agn l'möt de stala y spo l'fant, ñina ch'al è gnü cherdé pro i soldàs n n'ann de nant che la vera jiss fora...

Verena y Raimondo è dl medemo païsc da ñiasa y insciö i udôn dër gonót adöm.

Fam. dal Majun da Val - d'Al Plan 1916.

Sanbëgn ch'al s'ê spo impié n
fîch nanter chisc dui, che ne s'ê
nia plü destudé. Ai s'urô dér bun,
inèc can che Verena ê ruvada sö
dal Ustì y inant tla vita.

Can che Raimundo ê te vera, i
scriôra pa bëgn gonôt. Al â albü
la furtüna de ruvé a ciasa y dui
agn dô êsi maridà.

N dé da d'altonn, de setember
fora, ch'al ê dér bel tämp y ciamó
bun cialt, Verena y Raimondo ê
gnüs fora a ciafé i patrunz, olà
ch'ai ê impò sta codi y olà che
ara i â buté.

Tratan êl passé tröpa ega jö y
fora y tröpes cosses êl suzedü

oramai te vigni païsc. Rüsc de
legremes êl rogherü y â bagné la
tera de nostes valades, mo ciamó
deplü sanbëgn sura döt l'gran
monn.

Vigni vera à dagnora mâ porté
destruziun, mort, legremes y
màis. Spezialmënter la opziun â
fat tröpes ferides, cianmai tles
families y tles viginanzes y püces
de chëstes ferides s'ê stlütes pro
dl döt o dl döt varides.

Te tröpes families s'êl daurì de
gran loçes tratan la vera y an pitâ
dô chi che ne sarà mai plü ruvà
a ciasa y che â messé lascé la vita
tan dalunc y che an n'â nia l'möt
de ji a ciafé la fossa pur ti mëte
n ciüf d'incherscemun dan chë
picia crusc arbandonada da döt
l'monn.

Nos cristiagn él nostra fede che se tēgn sö y i podun se recordé de vēi y daidé cun nostes oraziuns.

Verena y Raimondo s'â tut l'tēmp pur gni a ciafē süi vedli patrunz y d'atri amisc y cunesciüüs.

Ai ê gnüs tuç sö bëgn y ai â podüi ste suranöt ailò dal Ustì, olà che Verena ê stada a survì.

Da sëra ál dé ca n cuntamënt te stüa dl'Ustì. Jënt â aldì, ch'al ê ruvè adalerch Verena a Raimondo y de tài, che ê ausà da gni plüi gonót da sëra dô l'laur sö dal Ustì a fa na cartada o se bëire n gote de vin, ê gnüs in chë sëra apostà pur udëi chi dui da S. Lizia y ciaculé impara.

An â tröp da se cunté y inscioi ên ruvà dlungia ales pices ores denant co ji a durmì y dé na tria.

Sanbëgn che Verena á inçè damané dô, co ch'ara stô cun Mëda Trinele y Berba Straco. Al ti gnô dit, che Berba Straco tirâ inçè tres de maiùs sofluns da gni corajö sö y Mëda Trinele jô inçè incérch cun n n'atra marcia, vëra che ê pa ausada plü dadì da ji tan debota.

Verena dijô a Raimondo: "Chi dui messunse ji a ciafē in doman." Y inscioi ài fat.

L'ater dé i udôn bele adora danmisdé corajö sön chël banch dlungia la ciasa de Suratiac adöm cun Berba Straco y Mëda Trinele, ch'ai s'la cuntâ y al parô ch'al t'in foss tan dassënn, ch'ai baiâ mât döt insuralater.

Can ch'ai á n pü ruvè l'maiù, él bëgn mât plü un al iade che baiâ. Raimondo dijô: "Savëise spo, ci caplan ch'al é ruvè ite da nos? Al é pa bëgn bele codì. Co àl inom, Verena? Iö ne me recor-di mai chël inom."

Verena: L'caplan che é sëgn ite da nos? Al é un da chilò. Al à inom Engl Langmor.

Spo se lasciâ debota aldì Mëda Trinele: "Ah, chël é sëgn ite da os? Al é bëgn codì, ch'an ne l'veïga nia plü. Al é ste denant caia tl païsc vijin. Pu, chël scé cunesciünse pa dër bëgn. Al é un che va tan ion sö pur munt d'isté."

Datral ch'al ruvâ adalerch cun l'auto dla posta cina fora dal Funtana, gnôl spo chilò sö ala cõrta pur ji sön chi Jûs. Sc'i ê pur incérch, l'inviái te stüa y na gota o l'atra d'ega de vita ál dër ion. Mo da ji sôpert ál dagnora scialdi prescia. Datral l'udôn inçè can ch'al gnô jöpert y scial è bonorì pur ji al auto dla posta, spo se tignîl pa sö codì chilò a la cunté. Da cunté de té bisineles y matades n'él nia incomper.

Al ê bëgn dagnora mât su y mostrâ scialdi la buna löna."

Spo êl gnü n pü de pausa. Mëda Trinele i ciarâ ia a Iorza, berba Straco, y dijô: "catö, Iorza, mât n iade l'unse udü dër dala ria löna. Bele da doman, ch'al ê passé sö, n'ál nia tan la buna co d'atri iadi y da sëra, can ch'al gnô zruch, ál dër la ria löna.

Al ê scialdi bonorì. Iö y Iorza ên fora dan porta ch'i s'la cuntân,

can ch'al ruvâ adalerch. I â atira cunesciü, ch'al n'â nia la dërta, purchël l'damanâi inèe atira: "Spo pa, co éra jüda incö?"

Chël siur caplan ciarâ mâ scialdi danjö, mo spo dijôl: "Ah, mâ l'ji sö pur munt à buté assà. Gonot é la munt che me dà indô coraje y ligrëra y forza da tignì fora y fesc desmentié tan tröp. Mo incö ne sunsi nët nia cun-tënt."

Iö i â tut l'baié y i â dit: Gnide mâ ite te stüa, chilò dan porta sëgn da sëra tirel dagnora na ria aria. I vëighi, ch'i eis l'ëialt. Vi mâ inèe tö ite te stüa, Iorzh. I jun laite a s'la cunte."

Düè trëi jônse spo te stüa y chël siur caplan se sëntâ pro n piz ce mësa, sciöche al ê ausé, iö da l'a-tra pert y Iorzh sön ban' da fu:".

Mëda Trinele metô les mans sön mësa y spo damanâra: "Spo pa, siur caplan, ci él pa tan che se pësa?"

"Ah pu", respognô l'caplan, "al ne foss pa tan da baudié no. Al sarâ pa bëgn pro vigni porso-na, ch'al vëgn datrai na crise, ch'an vëiga datrai döt scûr, plü scûr co ch'al ne side, ch'al pê che döt väis inzescü, che düc óis te fa l'ort y inscio inant. Iö arati ch'al vëgn pro düc de té situa-zions y spo s'la vëigun, cis sc'an é inclinâ a udëi scûr."

Fam. dal Casun - Frontull 1916.

Schützen d'La Pli - 1914.

L'caplan fajô na té picia pausa, spo ciügnâl l'èé y dijô: "Ah pu, purdërt n'aldissel nia da dì fora patiic de èiasa. Al ne resta mai olà ch'an l'lascia y spo vëgnel fat maiù y atramënter y al vëgn mât peso. al foss purdërt dagnora mi da scuté. Ara é gonót insciö, che jënt t'la cunsënt, sce te baudies, y t'à l'anvidia, sc'ara te va bun."

Berba Straco, che â tan bel scuté pro èina sëgn, minâ: "Vëi ëise bëgn, vëi. Sc'ara ti va mal, spo ti sàl pa bel a jënt y s'la rì, y sc'ara te va bun, spo sài pa da te scraié fora".

Mo Mëda Trinele gnô tan tichi-nada dala curiosité, ch'ara n'ênia plü buna da se tignì ite y messâ damané: "Pu, chël no ne sunsi pa buna da crëi, ch'ara ti väis mal

ai proi y sc'al é datrai val', se stan inèe plü sauri, sc'an pô indô n iade s'la baudié pro zacai, co sc'an se tègn döt ite y lascia coé l'burdigun dla ria löna o dl sënn. Sc'an pô indô n iade juté èi che sta söl stome, spo se stan plü sauri.

Purchël, siur caplan, dijesse mât pü de val', èi che ne büta nia y no se l'dlutide ite y jö. Iorzi y iö savun pa bëgn da scuté, o magari inèe da daidé".

L caplan â ciasfè plü coraje y se n'â infidé de gni fora cun val' cos-ses, che ne i jô dl döt nia.

Al dijô: "Pu, savëise, al me vëgn inmënt datrai de ester te porjun o t'en èiamp de concentra-zion. Vigni vare ch'i feji, vëgn controlé y sc'i bai cun na porsona,

ài l'impresciun ch'al é guardies dô vigni parëi y dô vigni miür che ciara pro y scuta.

I à l'impresciun ch'al é gnü metü guardies tles porsones de cater ciaugnes y stlafes, che te perseghitëia vigni ora y vigni momënt pur ji spo a ti les porté cënt iadi plü çialdes al patrun”.

Spo êl n iade diùc che scutâ. L' caplan jô tla finada inant: “An impara tres val'danü. Tl seminar ne dijòi nia, che na liösa da fa raiç foss n strumënt dl malan tles mans d'en caplan y èiamó plü sanbëgn na roda da raité. La liösa da fa raiç é finida te tiac dala lëgna y dô n pez ne l'ân pa plü udüda. La roda da raité é inè jüda a la finì ailò y sc'ara é èiamó pur cañ ch'i feji l'poch, chël ne sài nia. I spéri dër dassënn, ch'ara ne döra nia plü cis dì te chël post, zënza vëgnera da rüja chë roda o che ara röia te d'atres mans zënza che iö vëighi o sàis.”

Dô na picia pauza dijòl inant: “Y l'peso de döt é èiamó, sc'i bâi cun jënt jona. Ailò fossel bun se tignì dui chilometri “alla larga”. savëise, ai é tan da tosser!”

Sëgn messâl impò èiamó fa la grigna da rì y minâ laprò: “Mo al é mì sc'i scuti, al n'é pur nia se baudié. Ara ne vëgn nia dami, mo plûlere plü stleta. Vire viri bëgn impò. Da mangé ciafi bùn y tröp y n let da pone ài inè. Da me vistì n'ài pa tröp, dea che a ciasa n'ói bëgn nia plü ji a petlé y l'paiamënt é val'da dodé. Y spo, savëise, Mëda Trinele y Berba

Iorz, i arati che l'purgatorio ne döri nia dagnora. Magari me fejel inè bun n pü de tichinada, mo savëi bun de sàra nia. Magari él pa bëgn inè l'patrun che la mina buna cun me; al é mefo corsciü sö t'en n'ater tëmp y la pënsa inscio.

I capësci bëgn, che la vita é mefo tres na scora, che se rüva impormó can ch'an stlüj pur dagnora i edli.

Mëda Trinele, i me sta bele plü sauri sëgn, ch'i à altamo podü juté n pü de val”.

Mëda Trinele ciügnâ madér l' cé, mo Iorz ia dô fur tussì n pü y dijò: “Al é de morvëia, ch'i la tignis fora. Iö ne la tigniss mai fora. Iö ess bele fat l'cufer y m'un foss jü.”

Dër cun la ria löna dijò spo l'caplan: “I à pa bëgn manacé valgügn iadi da ti sciuré les tlauchères y m'un ji... mo al é ste mi inscio... al sarà pa bëgn ste i paternostri de mia buna uma, che prëia döt l' dé pur sùi mituns te vera y sanbëgn inè pur me. Datrai ti cuntâi bëgn n pü de val, can ch'i ruvâ a ciasa... mo prëi tan bel, lascede döt ester chilò, ci ch'i à dit; ara foss mâ èiamó tröp plü stleta scenó. Da dì fora val, ne m'un fajesses nët nia na buna”.

Sëgn s'à spo lascé aldì Mëda Trinele: “Ah, stede mâ cun pêsc, nos ne dijun fora nia. Spo scé! I savun pö ch'al foss mâ peso. Mo denant che s'un ji, se porti n stamperle d'ega de vita, ch'ara se dàis n pü de coraje”.

Trinele jô a tó l'ega de vita y ara s'en jutâ inèc sö a vëra y a Iorз.

Mo spo êl indô Iorз che baiâ y dijô, sciöche n profet: "Ah pu, siur caplan, tla vita de vignun vëgnel datrai scûr y nöt, pro val-gügn deplü y pro d'atri de manco, mo tl scûr dla nöt vëgnel inèc indô luminùs. Chësc scûr y chësta nöt ài pa bëgn inèc iö sinti dér dassënn te mia via. Laota ch'al ê mort mia fomena cun chël pice minâi, ch'al ne gniss gnanca plü dé. Degügn n'ê bugn da me cun-solé. Al é pur me sciöche ai m'ess taié fora mez l' cör. Plü tert spo inèc, can ch'al ê mort mia uma, ch'i ti urô tan bun. I â mâ plü chëra y spo sunsi resté su. I à messé vire du agn tl scûr y tla nöt dla desolaziun. Mo spo él tén

iade gnü luminùs. I savô dér des-sigü, che mia jënt ê apost y chësc valô pur me döt y i ê indô cuntënt de pudëi vire inant. Tröpa cun-solaziun ài inèc ciafë dala Trinele, mia vijina.

Trinele à pa bëgn inèc sinti l'scûr y la nöt dla vita. Ara n'ê nia cis dì maridada, che so om â messé ji te vera y n'ê nia plü gnü zruch. Sciöche ara l'â lascé ji, ne l'âra plü mai udü. An pô se pun-sé, èi loëia, èi nöt y èi scûr ch'al ê jü ite te so cör. Ara à salpü da soporté y sëgn êl indô gnü luminùs te süa vita. Ara é cuntënta y ara ti à inèc porté luminùs a tan d'atres families cun les daidé fo-ra.

Insciö éra meso pro vigni por-sona: dô la nöt vëgnel l'dé, dô l'bur tëmp vëgnel l'sorëdl."

Schützen d'La Pli dan la pröma vera.

Tratan che Iorz cuntâ chësc, messâ Mëda Trinele bindièc indô se terje ia les legremes.

Siur caplan lovâ spo sö y dijô: "Segn mëssi bëgn èiaré de ji. Bel dilan de döt cant. I ô me recordé ostes beles parores. I vëighi ch'i sëis plü scicà co iö. Ara va pa assâ. La buna nöt."

Chësc gnô cunté ailò sön chël banch a Verena y a Raimondo, che scutâ mâ bel pro zënza dì na parora.

Trinele dijô èiamó: "I ti â pö impurmetü al caplan de scuté y de ne dì a degügn nia, mo sëgn él passé tan de tëmp, ch'al n'à plü nia da tumëi y al é pö bele dì, ch'al n'é nia plü sön chël post".

Can che Mëda Trinele â zirca ruvé, minâ Verena: "Al me mëna piçé. Laite da nos ti orunse dïü bun y al à n gröm d'amîsc nanter la jënt jona y inè d'atri. Mâ tla politiga n'ál valgëgn, che n'é nia cis de süa idea."

Al gnô èiamó cunté d'en gröm de cosses, cína che Verena y Raimondo saludâ Mëda Trinele y Berba Straco y dijô: "Stede bëgn y sagns intun y a s'udëi an n'ater iade."

Insciö jöi jö da strada ad aspeté al auto dala posta.

Trinele scraiâ èiamó dô: "Saludesse osc caplan y dijede, ch'al storje pro n iade, ch'al röia indô chilò fora".

"Fajum, fajum", ê la resposta de Verena.

Mëda Trinele y Berba Straco stô èiamó n pez ailò a s'la èiaculé y a se gode l'ultimo bun sorëdl de setëmber, che urô èiamó se fa la müsa dô che l'isté â püch o tröp tres scialdi mostré la ria löna cun plöia y èiarü.

Luminùs tla nöt.

Dui agn êl passé. Tröpes ferides y plaies dla gran vera ê variades, mo dì ne nia dötes. I arati ch'al n'é inè de chères, che ne varësc dì alalungia nia, sc'ares varësc èiamó.

Mo impò êl la vita di paìsc che jô indô sòpert. Al gnô indô dorturé sö èiases, an metô man de fa strades nöies y slarié les vedles, al gnô inè indô dorturé sö y lauré sö l'ciampopré. Al metô man de gni adalerch furesti; an cuncisciö mefo a döt cant, che la vita jô inant cun na saù nöia y plü via.

Madér cun Mëda Trinele y Berba Straco jöra jöpert. Pu, al ê bëgn da capì. Ai ê bele imprüma scialdi vedli y spo gnôi mefo èiamó tres plü vedli, olà che les forzes lascia dô. I edli n'à nia plü chël luminùs, les orëdles se sto-pa sö, les iames vëgn plü stares, l'ös dl spiné mët man de se stori-je mâ plü d'un n vers, la pel mët man da seèc adöm y les faldes vëgn tantes, ch'an n'é plü bugn d'les arcumpedé, y inscio inant mefo!

La posta da zacan a Piculin.

La fan dà dô, la sonn dà dô.
Sc'al é èiamó val'che büsia, él la
lëinga... de plü pro les ères co
pro i ëi.

Insciö éra mefo inè pro chi
dui berbesc de Suratiac y de So-
tiac. An i udô tres manco y manco
fora de ciasa. Mâ sc'al ê dér bel
o bun tëmp, èsi sön chël banch
de Suratiac o dan porta de So-
tiac, ch'ai s'la cuntâ mo nia plü
tan dì co dandaia.

Y can ch'ai jô a ciasa, udôn che
les iames é gnüdes stares, de-
bles y pëigres.

Plü de dui agn él passé dô la
vera, ch'ai é n bel dé ai ultimi de
jügn sön banch dan porta de So-
tiac, ch'ai s'la cuntâ.

L'surëdl dô tan bun cialt y in-
sciö èsi bele söl danmisdé ia ado-
ra ailò sentâ.

Ailò passâl pö sö l'tru, olà che
i furesti jô a spazier. In chël dé

n'él bindicé indô un o dui o trëi,
che passâ.

Trinele y Iorzh saludâ dér bel y
i furesti respognô al salüt.

Spo ài metü man de baié de
chël siur Langmor y ara jô feter
stritada da stomé, tan vedl ch'al
ê. Trinele dijô, ch'al ê nasciü tra-
tan la pröma vera y Iorzh dedô.
Ara jô baiada tan èialda ia y ca,
ch'ai ne se n'â gnanca anadé,
ch'al stô n'el ailò ia dedô, che
s'ê t'en iade fat ia dant y saludâ:
“Oe, bun dé, berbesc! Che mai
éis incö soi cor?”

Trinele se spurdô, tirà mâ n té
pice salt da lové sö, s'inchinâ y
dijô: “Iojo, che ch'al é! Siur Lang-
mor.”

Iorzh s'la riô dér da furbo y dijô:
“Bun dé inè, bun dé inè! Mo
ester él vëi: can ch'an chërda
l'musc, spo vëgnel”.

Siur Langmor s'la riô bëgn inèce, tratan che Trinele i dô ca dl brac a IorzM pur l'fa scuté, y dijô: "Aha, s'âi abiné sëgn! Âse bëgn indô l'müsc tl laur y chël fossi iö."

IorzM: "Stomada avisa! Bel de os baiânse".

Trinele: Sëntesse mâ n pü ca spo. I väi pa a se dô n stamperle d'ega de vita."

Langmor: "L'ega de vita va tan tles iames da ji sö pur munt.

Plüi ion, sc'ara mëss impò ester, ài n gote de vin, mo ara va pa bëgn inèce zënza".

IorzM: "Ah pu, n stamperle d'ega de vita no ne va pa tles iames; ara ne röia gnanca tan injö pro n té gran él."

Langmor: Bëgn, bëgn, mëda Trinele, portede mefo ñi ch'i urëis. Tratan ch'i jëis a to l'gote de vin, me dëis mâ la snops".

Spo messâi bëgn düc trëi s'la ri y Trinele jô a to n gote de vin. Siur Langmor â plüi ion chël.

Mëda Trinele s'á atira recordé da damané, ñi ch'al n'ê cun Verena y Raimondo. Ara dijô: "Al é bele agn ch'an n'alda plüi nia dainciarà. Laota ch'ai ê maridà, ési gnüs a se ciafë y spo nia plüi".

Langmor s'en tulô na boçia, spo dijôl: "Aah, Verena y Raimondo, chi ài pa bëgn cunesciü bun. Al é dui jënc che laora y se prô. Raimondo é n bun zumpradù y sëgn dô la vera ál laur mâ bel assà, dea ch'al vëgn frabiché tröp.

Verena fesc i laurs de ciasa. Purnant ch'ai ê sta maridà, s'âi dortoré sö na té picia ciasa, ch'ai â erpé dala uma de Raimondo, na ciasa che ê bele dadì öta y jô tres plü inmalora.

Chë ciasa s'âi dortoré sö y fat fora y ar'ê pa propi garatada bela.

Verena à inèce de bunes mans da cuji pur vëra y pur d'atri.

Can che ara à fat ia coi mituns, se dàra jö cun chësc laur.

Ci ch'al n'é sëgn impara cun Verena y Raimondo, chël ne sânia, dea ch'i sun bele plü de mez ann demez da S. Lizia."

Trinele: "Olà sëis pa spo sëgn? An n'aldì tan nia plü de os, ch'i me punsâ ch'i fosses ciamó coraite".

Langmor: Coraite âra buté assà, col patrun ëi bele amich deñant ch'i ruvass ite y i se sun gnüs döt l'tëmp.

Mo spo gnôi impò ion sura munt fora y sëgn sunsi a S. Senesse y sun dër cuntënt".

IorzM ciügnâ l'èé y batô cun la palpa dla man sön n'jenëdl y dijô: "Chël é dërt, chël é dërt! Chël ài propi ion".

Trinele ne l'lasciâ nia baié fora, ch'ara dijô: "Pu ehee, plü se plejera pa sanbëgn childò fora... mo i foss curiosa, sciöche ara i va a Verena y a Raimondo. Sc'i ruvëis n iade dailò ite, spo mi saludëise".

Langmor: "Ne stede mâ no ad avëi fistide de chi dui; chi s'la sbatura pa bun assà. Mo sëgn me tomel ite da se cunté val"".

Langmor fajô na té picia pauza, spo cuntâl: "Suzedü êl in chë próma aisciöda, ch'i ê a S. Lizia, purdërt fossel ste la secunda aisciöda dô che la vera ê jüda fora.

Al dô gni l'vësco a cunfermê. Al ê èiamó chël vësco vedl, che â albü tan de rì témpe da soporté, impröma l'temp dla dictatur foscia, spo chël bur tëmp dles opziuns y spo la gran vera.

Bel chël tëmp dles opziuns â trat tan dassënn tl paltan l'pür vësco, ñiudì ch'al â opté pur forapert, sciöche i savëis. Al dijô: Iò mëss pö i ji dô ales bisces, i sun pö l'famëi. La maiù pert â pö opté forapert.

Aldédaincö n'él de chi che ô critighé chël vësco, ch'al n'ê nia ste frëm y fedel al païsc.

Savëise chi che é chisc critigadûsc? Al é chi che porta ega sön dötes les sciabes ch'ai à, al é chi che i va dô a vigni moda y a vigni idea che roda incérch da na sajun a l'atra, dai ciòci, ai bröms, ai vërc... y inscio inant... mo i lasciun mâ chësc baié, al n'alda sëgn n iade nia chilò adalerch... mo impò àl da fa cun la stora ch'i urô se cunté, ñiudi che te chë provinzia, olà ch'al é inè S. Lizia, gnô chësc vësco nominé nazist, sanbëgn mâ da valch y dai plü fanatisc, spezialmënter da chi che stô tratan la vera dô na brüscia o dô na crëpa a ti trà ai soldàs che fajô mâ so dovëi.

Purchël arati iö, ch'al n'ê nia tan da mëte averda a de té criticanç, che é inè magari impormó

nasciüs 20 agn dedô y n'â degüna idea de döta la situaziun politiga da laota.

Chël vësco ê na gran personalité mo da valgëgn de d'atres provinzies gnôl araté y nominé "Vësco nazist."

Bel chël vësco gnô laota a S. Lizia a cunfermê.

Valgëgn jogn, y sciöche i á aldi, êl inè laprò Raimondo, urô indô mëte sö, dô da dër tröc agn, na usanza vedla da tó sö l'vësco, che gnô a cunfermê.

Chësta usanza, ch'i se cunti, gnô pratigada a S. Lizia y mâ a S. Lizia, ñina dan la próma gran vera y spo sanbëgn nia plü.

Al s'ê abiné addöm 4 o 5 jogn y s'â metü sö zirca na mes'ora dan l'païsc. Ailò ài trat na corda da üna na përt a l'atra pert dla strada. Dlungia strada te n té pré âi metü sö n mërser da stlopeté, can ch'ai udô gnon l'auto dl vësco dô chères ôtes da Colac ca y sö.

Spo s'âi arjigné n bel raiml da i di sö al vësco, olà ch'al gnô perié, ch'al gniss a cunfermê i mituns dl païsc y spo laprò n bel dilan, ch'al gnô a ciafë la popolaziun de S. Lizia.

L'vësco ê ste danmisdé a La Pli da Fodom a cunfermê y domisdé gnôle a S. Lizia.

Oh, ai â bëgn messé aspeté di chi jogn, ch'ai foss pa prësc gnüs dala paziënza.

Spo, tla finada, udôn gnon dô chères ôtes sö n auto fosch bel plan, plan.

"Chësc mëss ester l'auto dl vësco", se dijôi, "sëgn messunse la scé jì dui de bi boè".

Döt ê bele arjigné ca y al ê mâ plüi da impié i mërséri. Dui de bi boè ringhinì da na munt a l'atra; ai ê garatà!

Mo l'auto dl vësco ê ste chit: "Ci è pa ste chësc?" No l'vësco, no chi che ê laprò, ne savô de ci ch'al se tratâ, mo düc à l'pröm pinsier an atentat, dea ch'ai savô, che te chë provinzia n'à l'"vësco nazist", sciöch'al gnô pö nominé, degun bun inom.

Npez s'ài baié jö, mo spo â l'vësco comané al sciafèr de ji inant.

Tl'auto dl vësco êl inèc l'caplan da Fodom, che cunesciô tröc jogn da S. Lizia.

Canch'ai ê ruvá cun l'auto dlungia la corda y udô chi cin jogn vistis col bel guant da zacan, spo ài purdii la tëma y é gnüs fora d'auto.

Chi jogn à spo tut demez la cor-
da, à dit sö sii raimli, ti à toché
la man al vësco y ai atri y l'auto
dl vësco é jü inant.

A S. Lizia êl bele n gröm de
jënt che implì les strades y les
plazes dl paisc. De dërtes schires
n'êl inèc gnü lajö sö pur udëi
sciöche n "vësco nazist" ciarà fora.
Al ê inèc gnü mené sö na squa-
dra de polizia. Sta da udëi, ci
ch'ai se tumô.

Purnant che l'auto dl vësco ê
ste da udëi sön chë costa dan
l'paisc, â les ciampanes metü

Fam. Frontull - Casun - 1940.

man de soné, dô la usanza da S. Lizia... al gnô fat na dërta ciantia.

Dan la calonia s'âl fermé l'auto dl vësco. Al ê gnü fora y atira jü te dlilia a fa les funziuns dl cunfermé.

Dala perdica dl vësco êl düc che scutâ y metô averda a vigni parora.

L'vësco â fat na purdica pur talian tan bela y tan de cör, ch'al ê cînami chi lajö sö che dijô: "Ma questo non è un vescovo nazista, é uno dei nostri."

Langmor â fat na pausa y Iorzy Trinele stô madér ailò, zenza pronunzié parora, ad aspeté ch'al gniss ciamó val'.

Mo Langmor dijô madér dô dan pez: "Döta la jänt se n'ê jüda cuntënta a cîasa. N'aratëis nia inè os, che chësta festa a S. Lizia side stada n gran luminüs tla nöt spirituala de tan tröc che â tut pert? Iö ararti de scé!

Mo sëgn mëssi ciamó se cunté, che dô l'cunfermé él ste pur l'vësco y i atri proi na picia marëna te calonia, olà ch'i messâ sanbëgn inè iö daidé porté sön mësa. Al ne gnô mine tut na "Kellnerin" apostá ne.

Can ch'i metô val'te tai al vësco, me tignîl pur na man y me damanâ adascusc: "Arëis os organisé chë bela saradâ?"

Iö messâ respogne, che chi jogn â fat da susc. De chë usanza dla sarada al vësco m'él impormó gnü dit can ch'i gnôn fora de dlilia. Denant ne savôi nia."

Mëda Trinele ciügnâ mâ l'c e y dijô: "Mo, c i interessant che chësc é. Te vigni pa sc él d'atres usanzes. Imp  bel!"

"Mo s gn m ssi ciam  s'un cunt  t na dl v sco. Can ch'al j o laota a cunferm , met l gon t in e lapr  la vijita pastoral y inscio ruv l te vigni calonia.

Sanb gn che les c gues faj  l'posc bl pur ti t ne s  les mi s cosses ch'ares sav  da cujin . Inultima ald l sanb gn dagnora la torta.

Mo ares sav  in e, che l'v sco ne mangi  nia torta, dea ch'al   trop gros y inclin  ala maratia dl z cher.

Purch l  res fat fora deburia da n iade, ch'ares   ruvades ad m, da se lasc  fa dan tistler na bela forma de na torta sanb gn de l gn, y sura ch sta forma de torta de l gn j  gn l straih  d t l'bun pat c, sciöche ciocolada, de vigni sort de buna cremducia... y c i s i i .

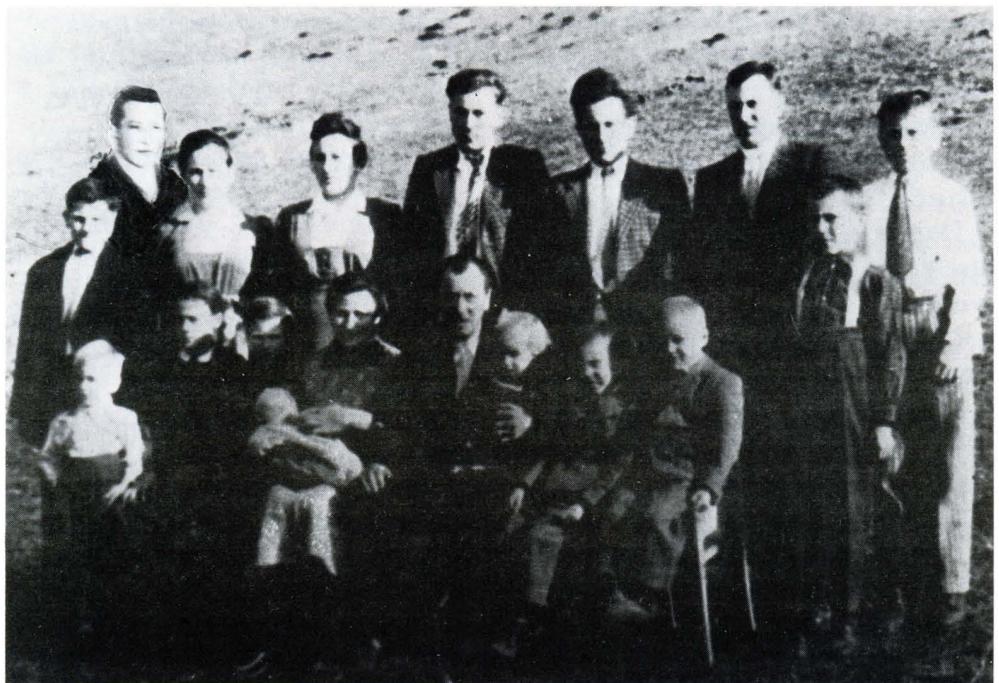
Ch sc faj  la c ga da Reba, c udi ch'al   ail  l'pr m post, ol  che l'v sco storj  pro.

Can ch'al   mang  t'un n post, gn l met l valgi n da ji debota danfora tl'ater post cun ch  bela torta da fariseo.

L'v sco st  in  pl  dis t'en decanat y dlunch ud l la medema bela torta.

L'ultimo post, ch'al ruv ,   dagnora S. Lizia.

Al   gn l port  s  la picia mar na y can che ch ra   ruvada, port  s  la c ga, col c iaz blanch, ch  bela torta.

Fam. de Pire Crazzolara da Pecëi - S. Ciascian.

L'vësco i ciarâ y i ciarâ y la cu-nesciô. Chësta torta âl pö udü plü gonôt.

Al s'la riô dér da furbo, tulô ca l'cortel y dijô: "Pu, sëgn messun-se bëgn inèe n iade taié tla torta".

A chi proi ti stôl oramai sö l'flé; ai savô pö sciöche ara stô cola torta, mo sëgn se punsâi mâm düc canè: "A udëi sciöche chësta va fora".

L'vësco taiâ y taiâ... y ruvâ tl lëgn!

L'caplan da Fodom n'ê nia plü bun da se tignì. Al ti gnô n bof tan gran de na riöda, ch'al messâ mâm s'oje.

Spo s'la riô inèe l'vësco das-senn y cun vël düc i proi dailò incëria, cina che l'curat dijô: "Al

vësco ne ti éres nia bunes les cöghes. Inèe les baujies dles cöghes vëgn a löm".

Langmor fajô sëgn na pausa, dea ch'al messâ s'la rì y cun vël inèe Iorzh y mëda Trinele.

Can ch'ai â albü rit n pez, dijô Iorzh: "Chësta bëgn é bela.

Chilò ti é inèe zacai sta bugn ales cöghes de calonia".

Insciö s'ê ruvé chël baié, che â porté n pü de luminüs a chi dui berbesc y Langmor ê jü inant.

Al dijô ciámó: "bel dilan intant y a insnöt, can ch'i vëgni zruch."

Al urô impò adoré chël bel dé pur rodé n pü sö pur munt a ti ciaré ai ciüf dl-tonn.

Sanbëgn ch'al ê indô stort pro da sëra, can ch'al ê ruvë jó de munt.

Iorz y Mëda Trinele l'aspetâ bele indô jó dan porta de Sotiac. Ai á pudüi aspeté n pez, ciudì ch'al ê propi gnüi n püi tert.

Al dijô: "I n'ê nia bun da m'un ji corassö; al ê tan bel, döt öna na flu y n bun tof êl tan, ch'al implì döta la munt. An pô se punsé, ci laur che les ês, i marac, i paols y n gröm d'atres sorts de chefri à da rodé da na flu a l'atra a se ciücé fora la mil.

Spo me sâl dagnora dér da munt, can ch'an alda les crêces dan col a l'ater y les vëiga joràn dan cier a l'ater.

Söla sëra udôn inèe i rehli ciutiân dô chères brüsces da pomacian ca pur ji a se tó la piza dles miùs erbes y di plü bì ciüf.

Ara é tan bela la natöra, che döt é tan bel mosoré adöm. Scio-de él mâ ch'al rüva sö jënt cun sü radi scraiënè y cun sü scarcütic dai curusc plü maç, che vëgn sciürà, adöm cun bossi, botses y papier, invalgó dlungia tru o dô na brüscia y fora pur chi prà.

I tiers sà da vire adöm cun la natöra, mo la jënt no".

"Mo chël ëise pa bel rajun", se moscedâ ite sëgn Iorz, "chël vëigun mâ bele chilò, dô chisc trus. Tan gonót ch'i mëss cöi sö bossi, botses, tasces y papier de vigni sort dô chësc tru sö.

Te so egoism él jënt che sà mâ da sfrüte la natöra y nia da la respeté. Al é vëi!"

Trinele i â spo fat ji te stüa, olà ch'ara â inèe bele arjigné ca val' da bëire, mo inèe n pér d'üs cöc yn püi de cioce cun pan sëch laprò pur siur Langmor.

"Ah, sëgn purvesse mâ! Chësc é pa pur mangé. Sc'al foss mâ pur ti ciaré, essi metüi sö fotografies,, dijôra la Trinele.

Langmor messâ s'la rì y dijô: "Rajun ëis bëgn. Ëis mefo dagnora val' da dé ca, mëda Trinele, y ci bun patiü! Dô n té iade sinti propi la fan."

"Ah, spo purvesse ma", replicâ la mëda. Mo i messëis pa inèe n iade n püi cunté, sciöche ara s'é jüda ite a S. Lizia y co che ara à buté coraite, tan dalunc."

Langmor s'un tulô na boëcia, spo dijôle: "Val'mëssi bëgn se cunté de chi da S. Lizia, inèe dea ch'i n'en cunesceis dui de chi, Verena y Raimondo.

Ch'i sun ruvë ite a S. Lizia, êl ai ultimi de setember, da sëra tert, ch'al é bele scûr.

Savëise, cun che ch'i sun jü ite? Cun chël bun Otto, che ân té gran auto y mená ite patiü al'usti y pur la butëga.

Iö â bëgn mâ n té stlet pice cufer y n ruchsoch. De plü n'ai nia y laota n'adorân nia de plü. Ara jô assâ.

L'ater dé, ch'i sun ruvë sön dlia, éra bëgn döt atramënter.

I minâ veramënter ch'i foss ruvë n pü fora dl monn. Les ères ân n'ater vistimënt, n'ater baié, n'ater cumportamënt... al me

Batista y Franzl,
sön Prè dl Mair - S. Ciascian.

gnô mefo immënt che döt foss atramënter. I mëss di, ch'al m'ê salté ite cotan de incherscemun.

Mo an s'aüsa ite a döt! Al sta döt mâ an ausé. Dô valgünes edemes êra bele döt atramënter. La jënt ê dër da cunteja y dër da urëi bun.

I â dlaurela da rodé tröp a spazzier y insciö ruvâi pro jënt a cia culé y a baié, spo jöi a fa scora y gnô insciö a contact cun i mituns y inçè cun i geniturs.

Jënt à la meseria, mo datrai ia pur l'edema y plü co ater la domënia ruván adöm cun jënt t'u staria a n'en bëire n gote y insciö pudoi inçè iö me fa cunësce.

I sun defata ste bun da cunësce la idea de jënt y spezialmënter inçè la idea politiga, dea che chëra se mostra plü atira.

La gran pert punsâ sciöche sü antenaç y n'ê ciamó nia bugn da dlutì la separazion provinciala da nos. Mo spo n'el impò ciamó valch, che é dër fanatisc pur i vijins jöpert.

Dea ch'i ne sun nia bun da ester falz, â inçè la jënt defata capì, de ci curù che iö ê. Purchël messái impò n pü mëte averda, ci discurso ch'i fajô al publich.

An ê massa daimprò dala vera y a chi che s'â l'sënn a nos. Chël âi spezialmënter constaté in chë pröma domënia dl Cör de Gejù, ch'ai á pudü zelebré cun gran solenité dô la vera.

Dötes les usanzes da plü dadì âi indô tut ca, da mëte man col guant da zacan y gran solenité te dlijia y tla prozesciun cun l'bel soné dles ciampanes.

Insciö êl ste gran festa danmisidé y domisdé.

Mo an n'urô nia la lascé avarëi cun chël, an uró inçè indô, dô tan tröc agn, zelebré la festa dl Cör de Gejù sciöche chi da zacan, cun fa füè sö pur munt y sön chi côi.

Bele chi dis denant âi aldi da chi jogn, ch'ai jô ad arjigné ca lëgna pur i füè y mërseni da stlo peté.

La domënia dô i Öspi n'el plü feter degügn jogn da udëi fora pur les plazes o fora pur les ustaries. Ai ê sö pur munt. Pro chi êl inçè Raimondo.

Sanbëgn ch'al ti ê inçè jü a orëdla a chi che ê cuntra chi füè dla festa dl Cör de Gejù.

Či âi pa fat? Ai â cherdé la polizia y na squadra de soldâs lajö sö. Ci vertura ch'ai â tut, ne sânia. Al n'ê mine plü vera ne y an ê pö tla liberté, mo laota êsi coraite čiamó tan scialdâ sö, ch'ai se tumô da döt.

Ne n'êl pa da sëra ia in plaza de Comun na desëna de polizia y na squadra de soldâs cun na MG metüda sö amesa plaza.

Verena fajô survise te tina dles trëi ustaries y â ince alaurela de gni cun süa cumpagna ca te plaza a spiculé jö la situazium.

De té ëres é bunes de s'astilé inozëntes dl döt y se metô a čia culé cun chi soldâs, che i dijô, ch'ai ê gnüs cherdâ pur mantignì l'ordine, dea che chi da S. Lizia ess urü mëte sotessura l'païsc.

Ai ti cuntâ inèe ch'ai savô, chi che ê jüs a fa fiùc y ch'ai gnô sarà ia. Valgûgn dla polizia ê gnüs metüs da i aspeté chi jogn dan čiasi, olâ ch'ai abitâ.

Che êl pa che punsâ a mëte sotessura l'païsc? Al ê veramën ter da s'en fa de morvëia, cun èi baujies ch'ai messâ cherdé adal erchla forza armada cuntra zacotagn de jogn, che ne fajô nia ater co ji dô a na bela usanza da zacan! Chi jogn ê la maiù pert sta te vera y n'â plü co assâ de ermes y de stritäries.

Les döes jones aldì döt èi che chi soldâs y chi dla polizia se cuntâ y i cuntâ inèe a vëres y ares é bunes da fa sciöche al foss les plü inozëntes. Mo ares s'â bele baié de avisé adora assâ sü jogn de döt èi ch'al dô suzede.

Can ch'al metô man da gni scür, aldìn da munt jö l'botdür dl mérser, che chi jogn lassö â impié. Al ringhinì da na val a l'atra y da na munt a l'atra y al gnô inmënt, ch'al jiss a finì tl crëp dl Pelm.

Defata dô spo udôn i pröms fiùc, i pröms sön chël col sura les ultimes čiases, spo un indô l'ater sön chi prà da munt sö alalt.

Chi soldâs ê gnüs nervös y â lascé ji n pêr de rafiches de MG cuntra chi fiùc, mo ai â mâ fat tan, che chi jogn â impié n n'atra ligna de fiùc zirca 50 metri sura la pröma, olâ ch'ai ê dessigü si güsc.

Nanterite aldìn n cighe o l'ater, che ringhinì čina jö tl païsc.

Tl païsc s'êl abiné adöm cotan de jënt a curiosé y spo a ji t'ustaria a carté o a s'un bëire n gote. Diiè â la buna löna.

Tan tröc agn n'âi plü podü os servé i fiùc dla festa dl Cör de Gejù. Chësc ê indô n ségn dla liberté. Mo chi soldâs te plaza ne i plajô bëgn nët nia.

Čiudì pa se mëte decuntra? Mo sanbëgn, ai ne la capì nia y la metô fora sciöche n'azitun politiga cuntra vëi.

Chi che â fat chi fiùc atira sura les čiases, â defata messé sciam pé tl scür dla nöt, čiudì ch'ai se ciafâ boç da erma da füch. Pur furtüna n'ê degügn gnüs tocâ, mo an i â cunesciü chi che â stlope té."

Dô na té picia pauza damanâ Iorż: "Y os pa spo, èi eis pa os fat?"

“Oh, iö savô pa bëgn, ci ch’i â da fa in chë sëra. Fora de ciasa no ne pudôi pa ji; Chël foss magari ste prigurùs pur me. Cun la löm destudada êi sënté sön balcun de finestra de mia stüa y cunscidrâ chi füè sön munt.

I aldì ciarpodàn jö sot la ciasa, spo me n’ai impormo anade, ch’al è n soldà lajö che rodâ ia y ca. Can ch’al è ia insom, spo s’o-jöy y gnô ca y tres ciarâl sö da mia finestra.

I m’â atira punsé, ch’ai metess averda, sc’i fajô sëgns cun val’ löm a chi de munt.

Mo ailò aspetâi pa bëgn debann.

Inurchëltan gnôl ite l’patrun te stüa y dijô ch’i dô stlüje la finestra pur udëi, sc’al s’un jö chël soldà corajö te plaza.

Iö á stlüt la finestra y belavisa âl ciamicò fat chël soldà döes rodes y se n’ê trat. Mo iö â pa bëgn impò ciamicò ciaré a chi füè, cina ch’ai se destudâ un indô l’ater.

Spo sunsi jü a durmì y te let punsâi ciamicò al avenimënt y al me gnô inmënt de ti dé n titl o inom y chësc titl foss: “Luminùs tla nöt”.

Dô la nöt lungia de döes dictatures y de na gran vera spaventosa, sluminâ indô les munts tla liberté de punsé y di cörs.

La jënt urô indô recordé col luminùs tla nöt, ci che i antenaç â impurmetü dan da plü de 150 agn, l’alianza col Cör de Gejù.

Al é vëi, che impröma mëssera avëi la raïsc tl cör, mo spo mëssera iné se mosté deforaia. Ci ch’ara sint tl cör, ôra pö inèti mostré ai atri.

Mo na dërta liberté sön chësta tera sarà dagnora disturbada da val’ambria. Döt ne pôn nia avëi sön chësc monn, zënza se desmëtiassun l’ater.

Insciö passá inèti chël dé y chë nöt y l’dè dô êl ciamicò valgûgn che s’la cuntâ n pii di avenimënt y la vita devëntâ indô chëra da vigni dé.

Mo sëgn mëssi ciamicò se cunté l’ultima. Mâ insciö lisiera n’éra pa nia jüda fora no chë nöt dla festa dl S. Cör de Gejù. I s’â bele dit, che chi jogn gnô aspetâ a ciasa dala polizia.

Verena y süa compagna â aldì chësc y ê ciamicò jüdes a mesanöt sön chi bosc ad aspeté a sün jögn.

Al è scûr, mo ares cunesciö pö vigni tru y vigni sëmena y vigni sì y savô inèti, olà che chi jogn ruvâ adalerch.

Olà che l’bosch metô man, i âres aspeté y can ch’ai ruvâ ailò, dijôres a süi jogn: “No jide insnöt a ciasa. Ai s’aspetâ y ô se saré ia pur chi füè ch’i ëis fat. Gnide mâ cun nos insnöt, spo ne se falel nia.”

Insciö éra stada. Les döes jones s’â tut chi dui jogn cun vëres y ê jüdes a ti l’dì a chi de ciasa, tratan che i jogn stô ascugniüs.

Tratan â i soldàs y la polizia purdiü la paziënza d’aspeté y se n’ê jüs.

Nanter chi 15 jogn n'ai impò abiné dui, ch'ai â saré ia cina l'ater dé, mo ai ne savô nia èi fa impara, spo i ài pa bëgn lascé ji.

Al me gnó immënt, che düè ne foss nia ciamó cis ausâ ala liberté; magari l'ài albüda buna sot ala dictatur?

Mo döt se müda al monn. N iade êle sönsom, spo indôjö dapè y èi che ê n iade tl scûr, al röia tl luminùs."

Dô na picia pausa dijôle: "Sëgn se n'ai bëgn indô cunté na ciaria; sc'i urëis la crëi, él dërt y scenó pudëis inèe lascé! Vëi éra impò!"

Chi dui berbesc â scuté pro sciöche de té prosc mituns da scora a na bela storia dl maester.

Spo dijô Mëda Trinele: "Ah, mo vëigheste, i messëis mâ inèe os proi n'en ste fora de vigni sort y de vigni curù. Püch o tröp i våra mâ feter a düè anfat."

Langmor ê lovë sö, ciarâ söl'ora y dijô: "Oh, i à bëgn ora da ji, al vëgn defata scûr. Bel dilan de döt y an n'ater iade, sc'al m'un toma indô ite üna, s'la cunti."

Mëda Trinele y Berba Straco ê inèe lovà sö y deburiada oramai dijôi: "Pu sanbëgn, storjede mâ indô pro n iade ch'i passëis. Sëis dagnora bëgnudü."

Dô la buna nöt da trames les perts, se lasciâi.

Mo Langmor gnô ciamó zruch y dijô: "Gonót vëgnel luminùs, can ch'al pê che la nöt side dër scöra! Buna nöt!"

Scolari da S. Martin 1928.

Prozesciun dles Antlês a S. Martin de Tor.

Cunfrunt dala mentalité da dan 50 agn a chëra da sëgn

Al pudess ester dër interessant pur la jënt vedla y inèc pur la jënt jona da recordé n iade la gran mudazium dla mentalité dla jënt te zirca 50 agn, i oress dì, da dan la secunda gran vera cina aldédaincö.

No mâ tl ciamp dla technica, dla medejina, dla chirurgia, dles invenziuns, dles modës y èi sâi iö, èl suzedü na gran mudazium, mo inèc te döta la mentalité dla jënt, tl punsé, tl baié, tl iudiché y insciö inant.

Çi desfarënzia la laota al dé daincö! Sciöche dal dé ala nöt!

I oress mâtó ca valgünes püces esperiënzes fates da chël che scrì chëstes lignes, sanbëgn zënza ti sciuré peres a chi da laota y gnanca a chi da sëgn. Chi da laota à bele scialdi udü i frùc de sües operes y chi da sëgn á ciámó da i odëi. I frùc vëgn la maiù pert da d'altonn!

Chël m'infidi da dì, che laota jôn mefo d'un n vers fora de mosöra y sëgn vân mefo dl'ater vers fora de mosöra. Çi che é dagnora ste plü rì tla vita, é ji tla strada damez, che gnô bele aprijada dai gragn filosofs, poec y scicà dla vedla Roma y gnô nominada "Via aurea", l'tru d'or.

Valgünes cunfruntaziuns: Çi desfarënzia dala vita d'en scola-

re laota y sëgn, col vistimënt, l'educaziun y döt cant!

Laota: n pêr de èialzà da bro-èes, gonót massa picì, èiudi ch'ai messâ ji dan müt de familia a l'ater, cina ch'ai è tan scarzà, ch'ai ne se lasciâ gnanca plü cuncé ne.

I sun ciámó jü te scores, olà ch'ai gnô adalerch la maiù pert cun dermenes, ch'ai messâ spo lascé fora dan porta, èitudì che les dermenes à tlalè y chi fajô büsc ti func de lëgn.

I me recordi ciámó n té müt, che à dermenes tan menades jödant, ch'al picâ fora i dëicì di pîsc, y spo ciámó laprò d'invèr.

Inèc i gragn jô tröp ciámó cun dermenes. I à cunesciü n té berba, che fajô dermenes cun lignan de cier. Al stô te èianô a lauré y döt incëria êl scafes y söles scafes metôl les dermenes fates. Al n'â dër de beles, manco de beles y de chères plü da strëfl. Secundo ch'ares è beles o manco beles, stôl scrit söles scafes. "Queste sono per festa... queste sono per i giorni di lavoro".

Ara jô assà. Os maestri d'aldé-daincö, damanede mo n iade te scora, tan de scolari che sà ciámó, èi che na dermena é. Al n'en sarà pa bëgn püç.

Co stôra pa spo col guant? La braia, l'samare y l'corpet è de la-

Fam. da Jù da S. Martin - zacan.

na y ai ê tan stari ch'ai stô impè can ch'an s'i despiâ.

An i dijô pö guant de lersc. I sbeterli de lana ê impormó gnüs sö plü tert. Chi che â d'invêr na ciüria de lana, ê fortüna. Tröc â mà n'ciapel y messà se dlacé les orëdles, ch'ares ê inflades y da orates. Mo pur d'aisciöda ê döt varì y an ne se recordâ gnanca plü dl mé.

La dlisia n'ê sanbëgn nia scialdada. An n'ess pa gnanca aldì val' de na dlisia scialdada y les funziuns dörâ les domënies y les festes cotan plü dì.

La scora â n té rì mogun a lëgna, assighé ite cun na sì dër alta da speltes, ch'an ne podess sanbëgn nia i ji massa daimprò. Ci

che n té mogun scialdâ pur döt l' dé, chël pôn se punsé.

Sc'ara suzedô, ch'an gnô datraï castià dal maester, dala maestra, o èiamó peso, dal prou, spo pudôn èiamó a èiasa s'aspeté na roflada. I geniturs ti cherdô laota ai maestri, ciudì ch'ai savô, che i mituns chir dötes les vertutes pur gni fora bugn.

Y impò êsi cursciüs sö sagns y stersc y nia inscio impurmalusc.

Aldédaincö éra bëgn completamënter atramënter. La gran pert di geniturs ti crëi mefo bëgn massa ion a sü mituns y sc'ai mëss datrai gni castià dàl ca datrai cotan de veres. Ester él sanbëgn dagnora mâ i propri mituns che ne fala mai, chi dl vijin... ah,

chi é pa bëgn de dër malagn...! Caós che ara é inscio? Mo plü stleta éra ciamó can che i mituns vëgn defenüs inèe sc'an sà ch'ai à falé y ch'ai à l'tort. Chësc oress dì, eduché i mituns ala criminalité!

Çi suzedel pa cun n gratun, sc'al n'é dant de chi che tira d'un n vers y ia dedô de chi tira dl'ater vers? Al suzed, che l'gratun va in toè. Insciö, arati iö, éra mefo inèe cun l'educaziun: sce i maestri tira d'un n vers y i geniturs dl'ater, spo stara mal cun i pažienè, che é i mituns. N'él nia de chësc vers aldédaincö tan tröp la superbia de jënt, che à la gran parora... a dann de düè!

Laota s'acuntëntâi cun na pücia sëcia de pan da doman èina da sëra. Laota ne savoi pa gnanca ci che n "panino" cun salami y prosciutto è, gnanca savëi ne!

De té pom y pér sciöche ai ciafa aldédaincö y i sciüra ciamó de mez, de chi n'ân mai udü laota. Laota ési cunténè cun chi pom da maèces y da de vigni sort de scich, ch'al tomâ jö de chi lëgns da chilò incérch y ai savô pa feter bugn. Datrai jôn da chi paurs, che à de té lëgns da pom a se petlé de chi pom, che à düè i curusc ater co l'dërt nia. An s'i metô te tascia da scora, ch'an n'ais deplü dis. Sanbëgn ch'ai gnô spo mangià cun düta la scüscia. Datrai ciafan bëgn pü mé de vënter, mo saltân n pü y döt jô indô inant. Mo chël é inèe vëi, che chi pom

da laota à manco tosser co chi bì pom, ch'an cumpra o ciafa scincà aldédaincö.

Çi che "gelati" è? degüna idea! Y spo bananes? Ciamó manco! An à messé gni 30 agn pur udëi na banana, y canta chël, mo i mituns da laota è cotan plü cunténè. Cun chël püch ch'ai à, ési cunténè y de döt l'ater ne savôn nia.

Y chi che à laota messé vire a chë moda, chi à dô la vera fat sò l'Europa desdrüta. Aldédaincö sâñ mâ plü scialdi da consumé y desdrüje! Vëi éle!

Ciarun mo spo n pü aldédaincö ai mituns. Ai à guanc, ch'ai ne sciafia gnanca plü da sinti l' frëit. Chësc é bëgn dërt y al é da ti l'cunsënti. Mo sc'al é pa döt dërt pur l'educaziun di mituns, chëra è n n'atra questiu.

Al é mefo vigni medaia che à döes pert. Massa püch n'é nia dërt y massa tröp n'é mefo gnanca dërt.

Laota se dlaciän pa bëgn a mort fora pur chères dlrijies y fora pur chères scores. Sëgn é les dlrijies scialdades, che degügn n'à plü bria da se dlacé, chi che ô ji ite. Che ess pa laota punsé a scialdé na dlilia? Mo gnanca tl sonn ne fossel gnu inmiënt... y impò jô laota cotan plü a dlilia, co aldédaincö, inèe dui iadi ala domënia y nia püc inèe trëi iadi ala domënia y spo magari da na munt jö.

Y spo les scores é sëgn tan scialdades, ch'ai mëss datrai daurì les finestres amez l'invêr!

Familia
dl Gran da Jù
da S. Martin.

In pè:
fan y faneela -
Franzl Clement
y Rösa Wurzer.

Al n'é pa bëgn inèe aldédaincö de chi che va inèe dui iadi ala domënia, sc'al é val'ufize te dlisia, mo de chi n'él pa bëgn dér, dér püè.... chi gragn scicà disc ñinamai, che ji dui iadi a dlisia ô dì ruviné la domënia!!... ñiudì pa chël? Ñiudì che la domënia vëgnel scialdi mâ plü punsé a gode y al sport!... caós... co iudicunse pa chësc?.... che vëi élé!

Al foss pa bëgn ñiamó n gröm de cunscideraziuns da fa, mo al é mi scuté. Sura l'scuté stal mefo ñiamó la parora de Dì y chëra vëgn scialdi metüda fora aldédaincö secondo che ara i plêsc a chi che la porta dant. Laota cher-dôn al prou, ñi ch'al dijô te dlisia, aldédaindö ne pô i proi vedli gnanca plü ji te scora! Ai ne sà mine plü da insigné dërt????!

I à cunesciüü n berba te n paìsc, che fajô tröc agn l'ècantadù de dlijia y la domënia y les festes gnôl trëi iadi a dlijia.

Al cunesciô i formulars dla mëssa pur latin y al i capì inè. Valgûgn caplagn jogn d'aldé-daincö pudess ji a s'ascogne in cunfrunt!

Mo i mëss lascé chësc tema, ciudì ch' i n' uress veramënter nia ester agressiv y ofensiv, sciöche tan tröc é ausà aldédaincö ti scriè y tles atres publicaziuns.

Plü dadì punsânse mefo inscio, can ch'i periân: "Sc'i ne capësci inè nia vigni parora, Chëlbeldi me capësc pa bëgn spo él döt fat.

L'lingaz internazional dla Dlijia é purdërt l'latin. Berba Tita de Cestun da La Val cunesciô l'text dles mësses dles domënies y dles festes pur latin y l'capì inè, scebëgn ch'al n'ê mai ste a studié. Aldédaincö ne sànn gnanca plü da respogne al "Dominus vobiscum". Tan inant rovunse cun nostes scicaries.

Sce nos orun ghiré che i atri impares l'ladin, spo mëssunse inè nos imparé l'marochin, ch'al é tan de marochins pur incérch.

I dessun dagnora se recordé, ch'al é pur nos na gran furtüna da cunësce trëi lingàc, altamo in pert, y i adorun pa tan!

Spo unse l'viz de i dé dagnora la gauja y la colpa ai témmps. I témmps se müda y nos sanbëgn impara. Spezialmënter aldé-

daincö sunse tan inclinà da ji dô ales modes, inè les plü strambes y mates.

Pur fa de té confrunè pënsi n pü dô, ci desfarënzia ch'al ê dala vita d'en caplan da laota a sëgn. Gnanca da crëi ne! I porti mà dér pütè ejëmpli: Dales 7 da séra messâ n caplan ester daite te çiasa y a cëna, scenó dôl ca perdiçhes cun tan de "giaculatories" y de mà, can che l'curat dô jö la "pagella" pursura l'caplan, êl döt noté laite.

Pur furtüna êl inè laota bele curaç, che la punsâ n pü atra-mënter.

Sëgn? Sëgn mëti impormó man da ji fora dô les 7 y can ch'ai ròia adalerch ne sànn nia.

N curat m'â n iade dit cosses, ch'i n'urô nia crëi, mo vëi êres, spo me punsâi: Noo, can che la vita vëgn tan strabaciada, mëssi bëgn dì, ch'i preferësci la scerieté da laota.

Mo al n'ê nia diùc che la pënsa inscio y l pinsier ne pôn nia taché te na corda.

Ci che é plü dërt, lasci iudiché a d'atri.

N n'ater cunfrunt: Laota n'êl valgûgn che minâ, che n n'ora da brac, o na liösa da fa raiè o na roda da raité foss strumënè nia bugn tles mans d'en caplan. Sëgn rodi incérch cun i plü bi gran auti y l'radio laite, che fesc na dërta vera.

Da i cunsënti él bëgn, mo sc'ai metess n pü plü averda, ne fossil gnanca döt falé.

Murin da Lungiarü

Mo, sesà, al é gnü d'atri tëmps
cun döt d'atri laurs, olà che inèc
l'prou é sforzé da se sposté t'en
gröm de postè bele t'un n dé. Co
fajessel pa döt so laur da ji a pè
o inèc mâ cun na roda? Ara ne
jiss nia.

Olà che l'monn röia, odarân
bëgn, sc'an à da vire. N té profes-
ser de talian dijô dér gonót: "Chi
vivrà, vedrà".

Chisc è valgùgn pinsiers, ch'i
messâ n iade sbunfè fora, spo chi
che li, pô la punsè sciöch'ai ô.
Nia purmal!

M.A.

Storia dla valada

(*Al n'é sanbëgn nia döta la storia dla Val Badia y Marou, mo val' cosses dër interessantes, che siur Luije Comploi à scrit fora d'atri libri y metü adöm*)

L'prüm scrit, olà ch'al vëgn dant inoms ladins, é dal ann 893. Ailò à l'imparadù Arnulf scinché al vësco Zacharias de Jeonn l'dërt dles ciases te de plü poscè de Puster, nanter chisc Mons Ae-lina (Welschellen, fora de Ellen él spo deventé Rina), Oneia (Onach-Onies), Susulona (Saalen-Sares).

T'en decret de Heinrich II. dal 1000 i inoms Pustrissa (Puster dan o sot Burnech) y Norital (Puster sura Burnech), Ghaidra (Gader), Petrasicca (Pütia), Po-chesbach (Rü da Pespach o da Lungiarü), Petra Vanna (Sas d'La Crusc=Fanes), Pulpiglaia (Valparola).

Dal 1000 inant aldì La Pli de Marô, La Val, Badia y Corvara pro Pustrissa, Puster de sot, mo S. Martin, Lungiarü, Antermëia, plü sigü inè Rina, aldì pro Puster de sura-Norital.

Volkold ti à scinché al cunvënt dles monies da Suanapurk-plü tert Sonnenburg, che s'à tut dant de vire dô la regula de San Benedikt, nanter l'ater inè l'païsc da Pliscia-Plaicha itepert, La Pli, La Val, Badia, san Ciascian, La Illa y Corvara, che ares ess plü sigü da vire. Chësc é l'ann 1018.

L'cunvënt dles monies â albü na durada de 767 agn. Te chisc agn âl rigiré 40 badësses, che è sot al Vogt Vësco da Trënt. Mo i badioèc recunesciô pur Vogt l'Vësco da Pursenù. A chë moda êl rognes nanter i dui vëschi da Trënt y da Pursenù.

La gran traina é stada i agn 1454-1460 sot ala badëssa Verna von Stuben, can che l'cardinal Nikolaus Cusanus â ciafè da Roma l'comando de reformé i cun-vënè.

Çiudì n'êl pa nia mitl de mëte apost les monies? An mëss savëi ëi monies ch'al è a Sunenburg. Chëstes monies ne n'â nia, sciöche i atri cunvënè, laurs soziài, sciöche rincuré i amarà, survìsc de dlisia, scores y inscio inant. L'cunvënt è plütosc n'asil, olà che les fies di gragn ciasti, che n'ê nia maridades, jê a se lascé manitignì a vita da mort. La gran pert dles monies portâ inè scioldi da ciasa infora.

An pô se punsé che na té badëssa â gran da fa pur tignì adüüm les monies. La regula de S. Benedikt scriô dant na vita in clausura. Val'de té è pur de té sciores tres sarades ia, na vita tröp crüdia, pruchël se despunsâres dala regula y jê bindicé fora, fora a ciafè sii parënè, tolô pert a nozes y a val'divertimènè.

Punt de fèr - zacan.

Da ëres de sceta de nobli cherdâres gonót i gragn in aiüt, sce l'vësco reformadù ti jê massa sòi nerf.

La prüma dlisia é stada a La Pli, Ara des ester jüda in rô.

Ailò dessun avëi ciavé fora na picera ciampana, che é plü tert gönüda corada danü cun la iscrizion: "Paucula fracta rui, nunc mascula facta recanto" = picera me sunsi spacada, mo sëgn fata maiù soni indô.

A chi tëmps messâ la jënt lauré pur la blota spëisa. Fanç gnê trattà da schiavi y gnê venüs cun i sü sciöche i tiers. Mo man, man

che la religiun cristiana fajô pè, gnê chisc tres a manco. Ai devën-tâ mez lëdi y plan, plan lëdi deplëgn. Cun l'aumënt dla popola-zion gnêl da paié plü fit y l'diejo ai stiftè, convënè y nobli.

L'ann 1096 êl la próma crocianta ala tera Santa. Magari â inèc tut pert val' ladin. An gnê zruch cun vizi, maraties y l' mé sëch.

Na badëssa da n bun cœur incér l'ann 1200, che rigirâ 45 agn, s'â conservé n bun record, dea ch'ara ti lasciâ dô ala jënt tröc debiç, can che la ragüda è scarsa. Fina inlaota messâ i sotstanç dô sëa mort fa dé jö l'mez de ci ch'ai lasciâ indô. Badëssa Gisla s'acuntëntâ da inlaota inant cun l'arpejun d'en tier.

Les monies stëntâ da se paré dai nobli, che arobâ datrai y mal-tratâ la jënt (Faustrecht). I püri paurs messá n'en ste fora. No ëi, no tiers, no la roba ê sigüisc. I gragn i tichinâ y i sforzâ a dé jó tröpa fruanda. Fit y diejo ê tan gragn, ch'al ti restâ ai paurs apë-na plü la terza pert de ci ch'ai ê bugn da se crazé adiüm.

Incér l'1300 êl na superiora che â fat tan de debiè, ch'ara manaciâ da messëi s'un sciampé, mo spo êl ste na amica che l'à daidada fora cun 700 rainesc.

Peso co i schiavi gnêi tratâ. Pur pices gaujes ti gnêl mazé ia la man o na giama, d'atri n'en gnêl copâ y burjâ cun ega cöta. Al ê piçia che scraiâ vendëta al cil. Mo la man de Dì ti jê dô a chisc sciori crüdi. Al n'è mort cotanè di gragn y inè zënza descendëenza.

Ai ê inè plëgns de debiè. Pur chël êsi sforzà a vène toch pur toch pur paié i debiè.

I potènè von Schöneck ê sta sforzà l'ann 1316 da vène l'ciastel d'Andraz al nobl Avoscano Guadagnini, venezian, che ê bele proprietar de tröc lüsc y d'en ciastel caitjö. Mo chësc ricun venezian ne tratâ süa jënt nia damì co chi da denant, mo plüle cun-sciderâl i fodomi, badioè y maroi pur sü nemisc.

L'vesco y la badëssa ê dadì in striit cun Avoscan. L'ann 1335 êl spo ste i soldâs dl'imparadù, che l'à paré inmalora y inscio âl por-dü i dërè söl ciastel d'Andrac.

Heinrich, l'prinz de Tirol, â mânna fia sora, implü ciámó burta, dea ch'ara â la boëcia storta. Ara é jüda ite tla storia cun l'nom Margareta Maultasch. A 18 agn ára maridé, zënza tröp punsé, n'prinz de 13 agn. Al ê da capì, che na té maridaia ne podô ji bun.

Zënza despunsé âra spo mari-dé n' n'ater prinz, Ludwig von Brandenburg. Sön chësta â spo l'Papa Clemens VI pronunzié l'interdict sura l'païsc de Tirol. Al ne pudô nia plü gni tignì funziums sacres al publich y te dlijia.

Chësc papa â dé l'ann 1347 ales 6 dlijies de nostra valada, che ê inlaota, na indulgëenza.

D'agost gnêl da l'Asia ca n grömum de schires de saioè tl Tirol y mangiâ sö les campagnes bludres, fajô dann te chi bosc, tut fora la vigna. Incér döes edemes laurâ chisc saioè, che l'sorëdl gnê scür can ch'ai passâ, sciöche néores da témpesta pur i païsc y desdrüjô les plantes.

Apëna n ann dô gnêl rogossies che des fajô ciases y majuns, fajô gran dann a strades, trus y punc y ales campagnes. Inè l'mé de füch â desdrüt ciases incér Maran.

I agn 1340/41 gnêl indô pur trëi edemes de setëmber la plaia di saioè ciámó plü sterscia co l'iade denant. Tan inrassà ê chisc tiers, ch'ai ti desfajô cina-mai i guanè de sëda ales sciores.

Lungiarü
fesc
l'èiampanin
.maiù - 1913.

L'ann 1340 êl vardü jö n gran toch dla cité capital da Desproch.

Gragn y pici saltâ fora pur les campagnes cun fanes y cunitli a copé jö chisc leri. Ci che restâ indô, ê n bel paltan. Al gnê de gran meseries, che jënt y besties muri da fan.

Apëna n pü remotüs sö, êl ste l'ann 1344 n tremoroz, ch'â spri-

guré jënt, dea ch'al â desfat ciasses y majuns y â sopoli jënt sotite.

Dala Persia ca gnê portada söl bastimënt la mort foscia, la möria. Al ê sciöche l' flé fos intossié, sc'un dala möria ti baiâ ados an sann, bastâle pur ti la taché. Pur ti sciampé êl i genueji che portâ chësta maratia dala mort ite pur l'païsc. Te val' valades n'en moril

de set cinch, de 36 trënta; in genaral dui terzi; de 300 n'en muril 200.

It a S. Čiascian, cunta la lionda, odôn la möria sciöch'na möta cun l'spiné da môtra jon da Čiampidel ite dal rü dla Mora. Chi da Čianins s'un scimpâ sön pre da munt dla Frëina; mâ n té berba su restâ a čiasi. Al dijô: "Pur me ne paiel nia la möia da m'un sciampé. Can ch'i m'un sënti, m'injopi ite t'en linzó y väi cuntra Badia. Da piz de Costade-doi odô i atri près l'pure berba jon bel plan cuntra Badia, mo dô püè vari êl tomé mort sön tru.

A La Val sön Larcenëi (sot la crusc da Rit) êl n vedl nene y so müt, a chël ch'al ti ê bele mort la fomena y i 7 o 8 mituns. Chësc pere ê jü sön n'un col y ciarâ jön Tolpëi pur udëi sc'al ê èiamó zacai in vita. Da chël col infora scraiâl jö: "Segn sunsi èiamó iö y l'nene in vita y sce moriun inè nos dui, ciasfarëise la tlé de čiasi sot l'ciüch de fisti. Gnide a se tó či ch'i lasciun indô. Al n'à nia duré dì, che an â ciasfè la tlé de čiasi sot l'ciüch de fisti y i dui morè te let.

I morê gnê injopà ite te pezes y sopolis te cortina fina ch'al ê lerch. Col tëmp manciâ i proi pur porté i sacramènè, al falâ i ëi pur fa les fosses y i morè gnê ciavà ite sciöche i tiers.

A La Val gnêl adoré la campagna sura l'bosch da Crosta pur na cortina. Plëgns de despera-

ziun ch'ai minâ ch'al gniss la fin dl monn, valch orô èiamó se gode chi püè dis de vita; d'atri jé in se yfajô penitënza pur plaché l'senn dl cil cun oraziuns y bunes opres. An ti dijô i "Battuti".

La möria dl 1348 à fat muri tan de jënt ch'al devëntâ la meseria de lauranç, fanç y fanceles. Purchël s'odô l'prinz de Tirol sforzé l'ann 1352 de detlaré lëdi düc chi che ê sta fora sëgn sot a presciun, che che messâ vire fina sëgn mâ pur la spëisa y l'quant zënza degun paiamënt. Vigni laurant y fant dô da sëgn inant inè ciasfè paiamënt pur so laur.

L'ann 1314 èl gnü slarié t'tru pur i sfossâ dla val dl Isarch.

L'ann 1363 él passé l'Tirol ai Habsburg.

L'ann 1434 él gnü metü l'dé d'la fa fora pur la munt de Fanes pur gauja dla pastüra, dea che ai s'â plü iadi batü čina al sanch. An s'â abiné a Burnech in prejëenza dl vësco pur la fa fora a bunes. Sot a juramënt àn messé impurmëte de se pordené y de ne se trà dant plü nia. Chël comun che metô man da strité, dô perde la rajun pur dagnora. La munt de Fanes dô erster un n ann di Maroi y l'ater ann di Badioè (La Val y Badia).

I paurs messâ dé jö ai sciori tan de fruanda, ch'al ti restâ mâ a vëi plü la terza pert dl nuz da vire. Purchël gnêi a bega cun l'vi-

Lungiarü - Rô de Plunsàra 1906.

care d'Al plan. Ara ê ruvada taniannt, che i paurs sâ abiné y tiâ dé colpi al vicare. An scriô l'ann 1377.

Inanter i agn 1400 y 1500 florile inèe l'ert, spezialmënter a Pursernù. Da l'alta Italia, dala Francia, dala Germania y dal Austria gnêle artisè y al gnê frabiché tröp. Inlaota èl inèe gnü fat val'd-líjies tla Val Badia. Nia manco co 9 dlijes à l'ciamparin cun la ciuria dl stil gotich. Incér l'1450 èl dër cunesciü l'artist da Burnech Michael Pacher.

L'ann 1426 ê n ann d'abundanza; la blaa y l'smalz jê dër bunmarcé.

L'ann 1430 ê pur l'gran cialt y la séciora n ann de meseria pur dütl'Tirol. Dui agn dô êl n ferdun mat. Tröc se dlaciâ a mort. Pastorèc de tiers salvari, spezialmënter i lûs menâ dala fan y dal frëit rumpì ite tles ciases y tles stales y fajô gran dann.

Incér l'1400 èl trëi papesc che comanâ sura la Dlijia. Jënt ne savô nia, ci un che ê l'dér papa. Purchël â i vëschi cherdé ite n Conzil a Costanz pur mëte apost l'scisma.

Dal 1426 ê l'vësco da Pursernù patrun di ciasti d'Andrac y Thurn y paiâ i aministradùs.

Dal 1415 al 1471 â i maroi albü rognes cun i ampezagn pur les munts de Senes y Fodara Vedla. Dô tan de batalies cun parores y faç se dessi avëi unis a porté n pedrun cuntra la munt di maroi. Tan inant che an ê bugn de porté l'pedrun, tan inant arjunjô la munt di ampezagn. An minâ che an ess adoré 100 omi da porté chësc pedrun. Mo 4 ampezagn tolô l'pedrun y l'portâ oramai lisiermënter ite pur la pastüra.

Al ê n spavënt da ciaré pro. Tla finada scraiâ na ciacierina d'La Pli: "Gejù y Maria, ai s'aroba döta la munt". Te chël momënt tomâ l'pedrun ia pur tera y copâ i cater lotri dl malan. Ailò él spo gnü fat l'ermo nanter la munt di maroi y di ampezagn.

I agn 1433 al 1435 â l'vësco da Purzenù fat dortoré sö i ciasti d'Andrac y Thurn. I agn dal 1476 al 1479 êl l'prigo di Türè. Purchël gnêl scrit fora na cûta y fat perié pur tigni dalunc i nemisc di cristiagn. Sön les munts gnêl metü guardies pur fa la spia. A Thurn gnêl fat zisternes pur ascogne la blaa.

I veneziagn â albü plü gonót stritaries cun la jent dl vesco a Fodom. L'agn 1487 êl vera nanter i fodomi, laprô inê badioç, cuntra i veneziagn. Chisc â ciasc fifa dala jent dl Tirol y á messé

s'un trâ zruch sura la Etsch y é jüs a finî tl'ega. I Tiroleji â pordü 500 omi, mo i Veneziagn plü dl dopl.

Mo i Veneziagn orô se vindiché y gnê cun 500 omi dala pert d'Ampez, tacá fûch al ciastel de Brach pur se vindiché cuntra Gabriel da Brach. I Tiroleji gnê cun val'cënê soldâs y 70 a ciaval. I Veneziagn minâ d'la fa ciûta, mo bele da mëte man âi purdü so comandant y cun chël inê l'coraje y dô val'batüdes se n'ësi traê pur la val de Marô y ne s'â nia plü lascé odëi.

Sigmund dales Monedes fajô conié monedes, toleri d'argent y monedes d'or. Al ê l'tëmp dles minéores, olâ ch'an tirâ fora argent, ram, plom y fer. Mo l'vadagn jê scialdi tles mans di gragn, che se n'aprofitâ.

Bele dal 1200 incâ gnêl condüt sé da Dala «Hall» fora pur i païsc. Les strades gnê slariades y miorades.

L'agn 1499 êl chi dl'Engadin dla Schweiz che n'orô nia plü ste sot al imparadù y chësc â pordü la vera impara. I Engadins roè ite te Vinschgau desdrüjô la ragüda, desfajô dlijies, impiâ ciases y majuns.

Oramai 9 agn â duré la vera nanter l'imparadù Maximilian y i veneziagn (1506-1516).

Vedla èiasa dal Broċia da Mantena.

In cajo de vera messâl gni soné ciampana a martel, fora pur chi coi alç messâl gni impié fūc y chi che ê abili de ji sot les ermes, messâ ester arjignâ cun so commandant. 40,000 tomâ dapert di Veneziagn y nia manco dala pert di tiroleji. Chësc é l'resultat.

L'ann 1518 él vardü jö l'èciastel d'Andrac y desdrüt l'urbar y archiv, plütosc pur negligēnza dl capitán. A chë moda messâ chësc survì l'veesco pur 10 agn alalungia cun dui èiavai de vera.

Amé da düta süa jënt y bëgn preparé ê mort Maximilian a 59 agn l'ann 1519. Bele 5 agn dan süa mort fajôle condü dlunch sön

sü iadi l'scrin da mort, fajô di mësses y èianté les èianties da mort.

Maximilian caratterisâ süa jënt cun les parores: "I tiroleji â n mantel grou, mo bun èialt".

Tröpes families ciasfâ dô la vera cuntra i Veneziagn n blasun (Wappenrecht) por sües èiases, cun chël ch'ares é èiamó sëgn infornides.

L'ann 1520 él tomé tan de nëi, che à spo fat dann can che ara delegâ. Al gnê rogossies, che fajô morì jënt y tiers y desdrijô frabicac, punç, trus y campagnes. 1800 porsones é sofiades tl'ega.

I paurs gnê daidâ püch dan Sigruria. Gonót ne savôi nia a che

ch'ai messâ ti ste sot, al vësco o ales monies. I vicari, che abitâ te süi ciastì, jê mâ val' dis a Al Plan. Ai fistidiâ püch di dërè y dles usanzes, che ê notâ sö apostâ tl liber di statuè. L'ann dô murile jënt pur gauja de maraties. An cumpedâ 3600 morè. L'mercui dl'edema santa â n tremoroz indô fat gran dann.

De mà dl 1521 jê i paurs dlun se n aprofitan dla doctrina de Martin Luther ad arobé, copé y a fa dann a Pursenù y incëria. Pur les vals ladines jê n zerto André da Lijun a impizé la jënt. I Ladins jê a Sonnenburg y daidâ plinderné. Al rovâ demez documënè prezusc y d'atres cosses.

L'ann 1525 passál pur les vals dl Tirol i "Wiedertäufer". Chisc eretici aratâ y insignâ che l'batu di pici mituns ne valô nia. Purchël messá jënt gni batiada n secondo iade. La mëssa aratâ na strinaria y i sacramënè è secundo vöi n "Schwindel" pur pié la jënt. Dea che l'eresia è pur l'Stato n gran delict, gnê chisc eretizi giustizià y spo o burjâ, o sofiâ o tacâ sö. An baia che 1000 porsones foss gönüdes trates ite dal Stato. Les ciases, olach'ai abitâ, gnê desfates y l'nüz trat ite pur l'Stato.

A Onies y Tintal n'en dôl esterste cotanè de chësta jënt. Na zerta Elena, fia de Florian da La Pli, è gönüda trata ite l'ann 1533, giustiziada a Michaelsburg y cundanada a mort, copada l'ann 1533

Ciasa da Plazores d'Al Plan - öna dles plü vedles de Mareo - 1296.

ai 24.9. L'ann 1532 s'ê destuda da chësta sceta di anabatisti.

I agn dô l'1500 êl plü iadi l'prigo di Türè rumpìs ite tl païsc. A chë moda gnêl alzé la cûta pur arjigné soldâs. Dô l'1540 gnêl pur 2 agn la plaia di saioç, che desdrüjô düt ci che ai abinâ. In plü êl i agn 1570/71 chersciü püch y nia da mangé. La siara gnê a costé cater iadi tan. L'ann 1573 â n gran tremoroz desdrüt ñases, punç, strades y campagnes.

L'ann 1558 êl scrit sö l'strit nanter Aiarëi y Lungiarü pur gauja de pastûra y bosc. L'ann 1597, ai 5. d'agost, êl ste n tranì che â impié y desdrüt l'cuvënt dles monies. Dea che l'vent jê dl malvers, àn podü salvé püch. Dui agn denant êl gnü dortoré sö i ñasti de Thurn y Andrac.

L'vesto Christof A. von Spaur (1600-1613) â lascé fa sö sot Piculin fujines dai martì pur les minores, che gnê cundütes dales ñalciates de Valparola fora cun müsc sön na sëmena, che passâ da Andrac fora.

Da "Enneberg in Geschichte und Sage" de Dr. Vittur, pag. 103!

A Piculin â l'vesto lascé fa sö la gran ñasa dl Mair pur les porsones che ñiarâ sura y laprò incè na fujina da fa ermes. Incè a Valparola àl fat ingrandì furs y ñalciates y indô rinové i ñasti de Thurn y Andrac. Pur sparagné

gran cundütes de lignan â l'vesto l'ann 1625 cumpré gran toch dl bosch de Plaies dala badëssa. Al dô survì a Alfur pur fa martì y ermes.

Gauja la vera di 30 agn dal 1618 al 1648 gnêl porté dai soldâs la möria i agn 1629, 31, 32, 34. Al muri la terza pert dla jënt. Prësc ne n'êl nia plü proi pur sopolì y la jënt a ñiavé la fossa. Jënt s'un sciampâ sö pur munt y te chi bosc.

Un de nostajënt se n'ê sciampé söl ñiampanin d'Onies, bel sönsum. Dô 200 cënt êl gnü ciafè y sopolì (no vi sanbegn).

L'ann 1647 êl gnü stabili de mantignì pur tres 1000 soldâs pur defëne l'païsc, dea che cun i soldâs da denant, inscio chirìs adüm, àn fat na ria esperienza. A chë moda y pur gauja dla möria gnê meseria de jënt a lauré la campagna y tröp dla ragüda jê ademal. I prisc jê indô sö. Al gnê plü gonôt arobé lignan tl bosch dl vësto a Lungiarü y Antermëia. Purchël â l'vesto incèr l'1680 lascé mëte sö 2 guardies.

Gran mé de fîch a La Pli da Fodom â desdrüt tröpes ñases l'ann 1687.

Agn da fan incèr l'1692 purchël ch'al chersciô püch. L'ann 1699 gnê dortoré l'ñastel de Thurn.

L'ann 1697 ti consignâ l'vesto al prinz dl païsc la alta Signoria y la badëssa ti consignâ la bassa Signoria sura i païsc dla valada.

Scolari d'Al Plan 1919/20.

Soldàs che passâ y dagns dla têmpesta portâ i agn 1698/99; tröp spavënt pur gauja dla fan y dla meseria ala popolaziun. I scioldi n'arjunjô ingnó pur paié i bujègns plü gragn.

La vera dla Spagna dl 1700 â inèe trat ite l'Tirol. Al ê gnü combatü cun chi de Bayern y in pert inèe cun i Franzeji, mo cun bun suzess. I Bayern s'à tignì sö 6 edemes tl Tirol y se n'ê spo jüs dlun plindernân y dlun rovinân campagnes y lüsc. Pur ringraziamënt dea che i nemisc ê sta tröp plü numeroji, â l'païsc fat la promessa de tignì festa, gran festa in la Imacolata.

L Vësco Kaspar Ignaz von Künnigl vijitâ i agn 1704, 1711, 1714

y 1722 La Pli, Thurn y Fodom y damanâ l'juramënt dala popolaziun. A so têmp êl ruvë i soni dal America ca y ite dala Germania, ti ladins impormó plü tert. La jënt ti dijô sansoni, dea ch'ai gnê da Sachsen adalerch.

Dal 1715 al 18 êl indô i Türè che molestâ l'Ungaria y fajô gragn dagns.

Dal 1714 messá finalmënter inèe La Pli, La Val y Badia paié la cûta. Fina inlaota êsi sta bugn da se paré cun la vertura che i lüsc porta püch nüiz.

Les monies damanâ fina sëgn n maiù diejo, mo la cûta paiâres ëres.

I Ladins che sotstô al vësco, S. Martin, Antermëia y Lungiarü y

na pert da Rina, â bele paié süa cûta dal 1500 inant.

La badëssa n'â fat saré ia un pur lüch y a chë moda s'â i paurs lascé ite de paié la cûta.

L'ann 1729 êl gran meseria pur la stleta ragüda. Pur la trâ inant messâ jënt inè se nudrì cun raïsc; meseria inè pur gauja, che soldàs passâ pur l'païsc. I rì agn êl la badëssa che ti sparagnâ la cûta y a chë moda se lasciâ i paurs inè plü gion ite da dé l'juramënt de fedelté.

Da na té zeremonia gnêl metü sö n Gerüst cun brëies curides pro cun cutres, infornides de ciüf, dascia y bandires y tapeè ia pur funz. La badëssa gnê accompaguada da 4 monies y da sü impiegaç. L'vicare d'Al Plan tignô n discurs pur latin, todësc y ladin sura la santité dl juramënt, sura i oblighi y l'strauf, spo messâ un pur un de juramënt. Domisdé êl santù cun na picia marëna y val' jüç. L'ultimo juramënt é gnü dé l'ann 1732.

Al gnê adoré l'momënt pur se perié ca val'o se fa lëdi da val debit. Sc'al ne jê dô l'dejidêr, gnêl inè brunturé y manacé, magari inè adoré la forza dl brac.

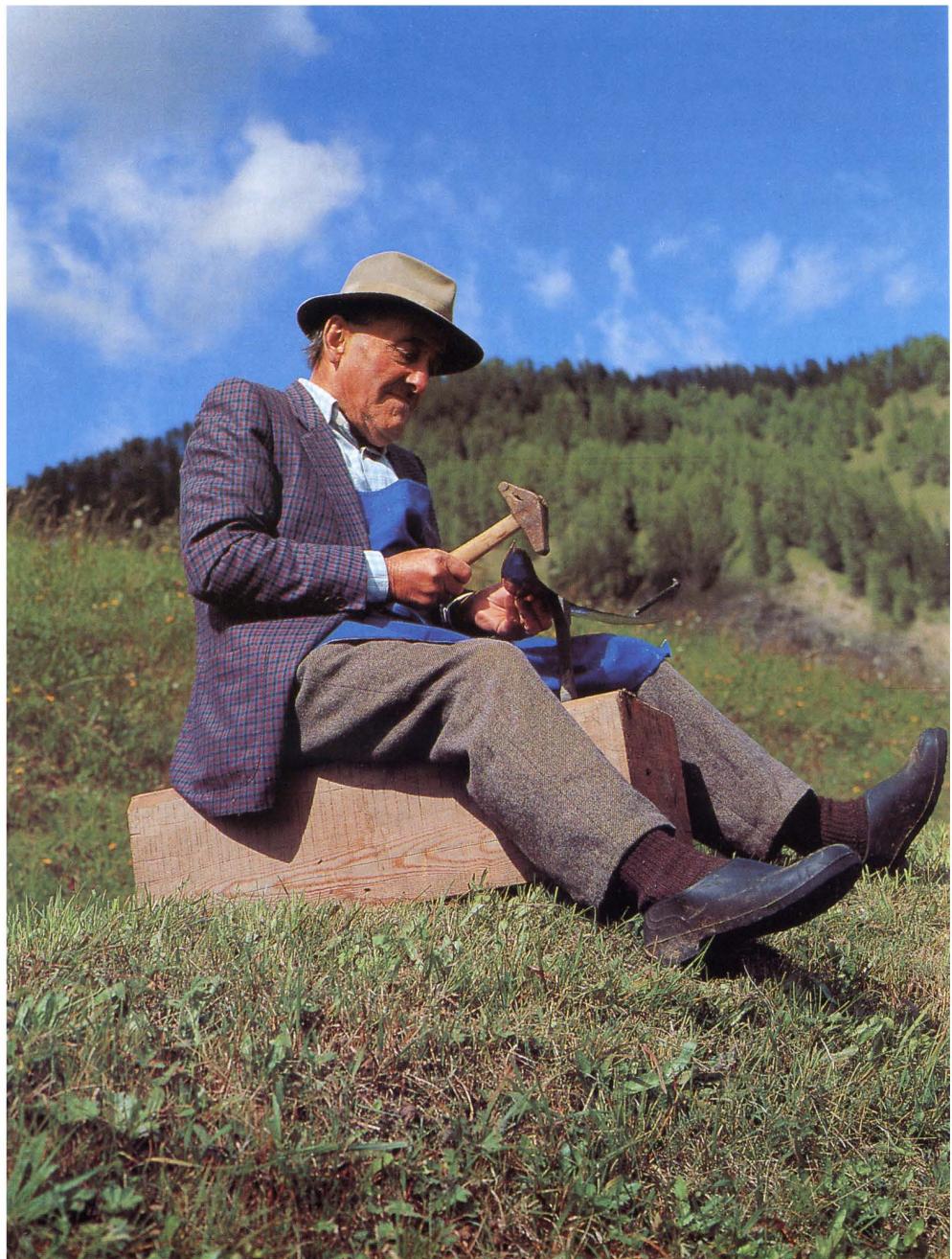
An ne sà nia da can incà êl inè l'usanza che 4 maieri todësc y 4 maieri ladins sopolî la badëssa in prejëenza di surastanè y di proi.

L'ann 1733 êl vera cun la Francia y cûta nöia. L'vësco inviâ a perié, jiné y a fa penitëenza. L'imparadû â trat la cûrta. Al ê indô

l'problem dles cûtes che batô. Al ê l'ann 1767. La badëssa porvâ cun les bunes, ortiâ l'vicare da S. Laurënz, Josef Engelmohr, proprietar dla Grançiasa a La Pli, in compagnia, mo ai gnê mâ cuinâ. La badëssa à ciámó porvé n n'ater iade, mo inè in chësc iade ne i êra nia garatada... L'surastant y so scrivan à messé s'un sciampé. L'capitan Grebmer da Burnech l'à porvada na terza óta, cherdâ ite i missieri, i maieri d'La Pli, La Val y Badia a Sunedburg, ti la manaciâ cun les ermes, sc'ai n'urô nia paié, mo al gnê inè mâ cuiné.

Spo che l'Guern da Desproch â aldì, che i paurs se strafajô das-sënn da paié les cûtes y tan strambi ch'ai s'â stilé, ai ortié döes compagnies de soldàs pur sforzé cun la forza dles ermes a paié èi ch'ai ê debit. Al prüm paur che â albü l'ardimënt da se mëte decuntra ai soldàs, ti êl gnü metü les morones y condüt al si-gü. Sprigurà da chësc fat, â i atri odü ite ch'al n'ê pur nia da se mëte cuntra la forza; ai â atira paié la prüma cûta y les spëises de Signuria. Insciö â albü na fin la lungia traina pur i afari dles cûtes.

Pur capì sciöch'ara jê, mëssun savëi n pü les cundizions, che ê tla picera val de Badia. San Martin tut fora, êl i paurs che ciasfà ordinanzes da döes Signuries y jënt ne savô apëna, a èi üna ch'ai messâ ti ste sot.

Paul da Misci da Lungiarü bat ciámó la falc.

Al ne bastâ nia che la gran pert da La Pli, La Val y Badia paiâ l'fit y la blaa y d'autres cosses. Al ti restâ ñiamó da paié d'autres obligaziuns, sciöche proteziuns, plajéis y scioldi imprestà. Purchël capësciun ch'ai se parâ tan ch'ai ê bugn de ne gni agravà cun d'autres cûtes, che ti pesâ ala gran pert dla popolazion sciöche n jù söles sciabiles.

I tiers de bosch fajô inè gonôt dann fora pur les campagnes y guai sc'an abinâ n paur che stlopetâ n salvadrin. I "Signori" ê

patrûns di bosc dles munts, pastüres y dla ñiacia.

I artejagn gnê pur l'plü da Puster ite y ne paiâ degüna cûta. Mâ i paurs messâ dé jö de düt ñi ch'ai â: tiers, ojoradöra, cêr sfumiada, ñiajó, smalz crü, smalz cöt, pels, siara, orde, avëna, chi d'Al Plan inè furmënt. La Pli y n toch da Rina portâ la fruanda ñina al convënt da S. Laurënz; La Val, Badia y Corvara portâ les cosses ñina a Al Plan.

Franziscus y Ludwig De Iaco, dui proi ladins tl'America.
1938 èsignüs da New York a Lungiarü, olà ch'al ê nasciü so pere.
Franziscus è ñiamó n iade gnü dl 1950. L'plü jonn è mort dan l'ater.

Rovun sö al tëmp dl'impara-dëssa Maria Tarejia: 1740-1780. Te chi tëmps gnêl tres al manco l'lingaz ladin sön Vinschgau y tles vals d'Isarch. L'fi de Maria Tarejia, Josef II, orô rinforzé l' Guern, mo al â fat rì sanch pro la popolaziun. Al fajô stlü dlijies che n'ê nia de ploania, capeles, convënèc, che n'â nia ativitês so-ziales. I scioldi tirâl ite pro l'fon-do dla religiun. Ai gnê adorâ pur païé i proi, pur fa scores nöies. Al messâ gni sparagné.

L'ann 1785 âl fat saré sö l'con-vënt de Sonnenburg, dô 767 agn de süa esistëenza. 25 monies â la-

scé l'convënt; de chëstes n'él jü 14 cun süa badëssa a Sterzing t'en èiastel, olà che ares ê mortes üna indô l'atra.

L'èiastel che èiarâ jö dal crëp cun n pü de superbia y la dlijia é jüs plan, plan, a remengo, cina ch'an l'â a nüsc tëmps indô arji-gné ca.

Josef II. comanâ sura l'soné les èiampanes, scriô dant l'nu-mer dles èiandères, ch'an pudô impié dales funziuns de dlijia. Purchël s'âl ciafë l'surainom de "sacristan dla dlijia romana".

An jê adincuntra ala revolu-ziuun franzeja.

Seres y Miscì da Lungiarü.

T'allefönn.

Jan Mati Pescoller da Grones

Depenjadú y decoradú

Tla Val Badia él deplö lüé che á inom Grones y chisc posc se somëia dér y porchël ái ciafè le medemo inom. Ala se trata de en post tal ért con de bur parëis sotjö. En te jít él a Rina, Longiarü y Badia; i lüé vëgn indlunch ciamó laurà. Incö baiunse de *Grones a Badia*, che an po arjunje da Pederoa sö cuntra Arciara; na strada condijü da Arciara ia Grones che fej pert dla cûra de Badia. Da Badia demez riivon a Grones, sce an va da Costa ia por bosch; al é en bur trù (naota da ciaval) ért y da pudruns y crëp. I mituns da Grones â na bona ora da ji a Badia a scola; d'invern él pa bëgn inée prigo de luñes y da ji ad abroderes. Incö va chi da Grones col auto fora jö Pederoa y dô le stradun sö tla alta valada. A Grones viôl naota 5 families y inée sce ai ê cotan desman dai prüms vijins, savôi pa dér da se fa la orela cûrta. Al gnê ciantè, sonè i

orghi da manc y balé les vöies y festes. Che an jê a mëssa grana y domisdé a öspi fôl pô indlunch usanza y tradizion.

Te chësta vila él nasciü ai 15 de má dal 1875 *Jan Mati Pescoller*. Sü geniturs è Ujöp y Roja Valentín da Dojú. Trëi mituns ávi albü: Ujöp, Matì y Vijo. Inée sce le pere é bele mort dal 1876, l'á la uma trata inant y ti é stada manëcia a tra sö la familia sön chësc lüch ai 1500 m. Al chersciô pô blâ y ziti ne fô degügn. Jan Mati é jü a scola a Badia dal maester y mone Pire Vittur y spo a patrun pro so berba Lenze Pescol da Pescol che abitâ a S. Linert y ziplâ y piturâ. Porchël i dijô la jënt *Lenze Moler*. Chësc berba è le fré dla lâ de Mati; al maridâ na so dla uma de Mati. Chësc pice berba á capí che Mati â tallent y l'á porchël fat ji ia Pursenú a imparè da depënje pro la Fa. de Josef Barth. Dô trëi agn ál

Mati Pescoller
† 1951

laurè sciöche garsun pro Gustin Valentin da Čialaruns a Pursenú. Spo á por Jan Mati tōsc metü man la vita düra; al é jü a Landeck y Graun a daidé depënje fora la dlisia. Dal 1897/98 él stè scolare pro J. Moroder - Lusenberg tla scola d'ërt a Urtijëi.

Fora Dala ál urté chëla jona che al á spo dal 1902 maridé. Al é jü por le monn: a Litauen y te Polen ál restauré dlisia. Spo s'ál lascè jö a Ainet *fora Osttirol*, mo

dal 1903 é feter düt le paisc vardüjö y iné Jan Mati á purdü oramai düt. Dal 1904 ál depënt fora la dlisia dles Dames Englejes a Porsenú; la vita ê pesočia, strançiosa. Les 4 da duman metôl man da laurè y lasciâ vöies les set da sëra; da gostè se fajòl dagnara jopa da ciola. Con fomena y mituns rodâl da en post al ater a se trá le vire; dal 1909 s'ál spo lascè jö sö Welsberg, aulá che al s'á fat sö na čiasa.

Chi da Grones de Badia.

Süa fomena daidâ con süi sorvij; Mati é na porsona energica, impulsiva, mostrâ autorité. Deplö mituns ti é moré bindebò jogn.

Dal 1914 ál messü ji sot y pro i soldás gnêl pro da fa portrêis y con chi se vadagnâl cotan por süa familia tla meseria. Al messâ porté la posta ai soldàs tla front söl Monte Piano. La vera á spo zodü y Mati é rové a ciasa sann intun. Dal 1921 ál depënt fora la dlijia da Antermöia, meton tles pitüres jënt da chilò con so guant.

Laur ável sëgn assá; al ê dër chirit da depënje fora o restauré dlrijes te nostà diözeja. Ma te Südtirol ál depënt fora 48 dlrijes y tles vals ladines chéstes: La Pli, Rina, Calfosch, La Ila, Reba, Suraruac, Col, Andrac, Corvara, Antermöia y Ampëz. Fascia y Gher-

dëna fajô pert dla diözeja da Trënt. Te üna na dlijia êl da restauré i altá, pro d'atres indô i còp sö sot. Jan Mati da Grones é mort ai 19 de jügn 1951.

Le medemo ann êl mort so fré Ujöp söl lüch Grones. Baldi che dan val ann é Grones vardü jö deplëgn. Incö êl ma plö na familia sora te na ciasa nöia che laora ite le ciampopré. Grones é en bel post sigü dal trafich. Al dá na bela vidlada altafora cuntra La Val. An vëiga roduntaia Arçiera, spo Fornacia y Col. Jan Mati é conesciü lunc y lerch, ál pö dé inant chësc laur a so müt Hans che vir a Bornech y á bele plö de 80 agn. Incö laora i nûs de Jan Mati - Hansl y Herbert Pescoller - te dlrijes chilò y lafora. Tröp laur ti tol jö i moleri da La Val che an vëiga feter düt l'ann sön val mür de dlijia.

L.T.

P. Hubert Posjena †

Fora de nia sonâ ai 3 de jenè 1990 a Badia la gran cíampana amez le dé. Chesc orô di val de jalzan, deache la grana vëgn sonada da sora, sce al é da soné ala nëi amez isté o da soné la agonia can che al mör en prô. Se tratála de na trapassada de n prô? Nia da crëie: le pater da Oies ê mort dô che al â albü val dis les coies. P. Hubert ê pormó püé agn sö Oies dô che P. Innerhofer s'an fô jüi por maratia dal 1986.

Che é pa P. Hubert?

Al é nasciü dal 1910 a Sackisch te Schlesien (incö Polen); so pere ê impiegat da la posta. Con 20 agn é Hubert jüi a fa le noviziat tla cíasa St. Gabriel a Mödling dlungia Viena. Chësta é la cíasa di misionars Verbié dal Pater Frenademetz. Dailò ál studié filosofia y spo él jüi tl'America a studié teologia. Dal 1937 él gnü consagrè prô y ai 7 de merz de chël ann ál podü tigní süa mëssa noela a cíasa te Schlesien. Dedô ne n'él plö mai rovè te so paisc nadé, deache dal 1945 á süa familia adüm con milesc d'atres families todëscs messü s'an sciampè dai rusci che gnê tres plö dlungia por to ite Berlin. Süa familia é gnüda tuta sö a Ingolstadt tla cíasa dles misciuns di Verbié. P. Hubert á metü man da laurè dal 1937 por i mori a Bay

San Louis tal stat Mississipi. 25 agn él stè dailò y fora de sü sco-lars él garatè 6 vëschi.

Spo é P. Hubert rové a New Jork dal 1962 y dal 1968 a Nemi dlungia Roma. Dailò él spiritual y diretur. Al rovâ tres plö daim-prô a Oies: dal 1977 a Balsan a manajé la comunità di Verbié y dal 1986 sö Oies tla cíasa nadé de nosc Beat.

P. Hubert ê na porsona ligher-zina, scëmpla, zënza bravüra; saurí ciafäl contat con diüé i pelegrins che rovâ sö Oies a chirí con-fort y aiüt. Bel chit sciöche al á vit s'él destudé ia y á tut comié da chësc monn. La sopoltöra a Badia á desmostrè cí respet y amur che la jënt i portâ. De süa jënt él gnü so fré, na neza y 3 nus ala sopoltüra; la gran pert di cu-raç á tut pert con en grumun de

jënt. Le vësco Forer á accompagné le mort te dlijia y cortina. Al è ince cotan de raprejentanç dles ciases misciunares.

P. Hubert ne n'á nia plö podü odëi süa ciasa nadé y chësc é por al sigü stè en gran pëis - gni porcherá demez da so païsc por dagnara. Insciö ti essela podü ji a

nosta jënt dal 1940. Por dùt ci che P. Hubert á laurè sö Oies y ti atri posé de so survisc ti dijusse en fort giulan. Al á dagnara fat survisc ai atri y chësc é le comandamënt cristian plö bujëgn y nobl.

L.T.

Les prozesciuns

Da témbs passà ne cunëscium apëna na comunità religiosa, che n'ais nia albü prozesciuns. Al gnê fat aposta trus y sëmenes pur ji ai vedli tëmpli di idoli. Tla Roma antica êl na strada santa ch'an pudess incö cunfrunté cun la plaza de S. Pire.

Inè i cristiagn â bele tl'antichité sües prozesciuns. Apëna che les persecuziuns di imparadùs da Roma â dé tria y la Dlijia â ciafè la liberté l'ann 312, s'en aprofitâ i cristiagn da ji cun crusc.

Ai s'abinâ ten post, ch'an ti dijò "stazio" y jê in prozejiun a na dlijia pur tignì sües funziuns religioses. Prozesciun é n sëgn, che la comunità â vita, simbôl dla dlijia sön tru. Da prozesciuns y ji pur sanè vëgnel sön tru tres jënt purmez. Insciö dess inè la comunità de fede sön trul crësce y invié d'atri a ji purmez, ji impara

sciöche na gran ega vëgn tres maiù forza che d'atri rüsc rogor purmez y inultima va a finì tl mér.

Üna dles prozesciuns plii vedles é chëra dl 25 d'aurì (no dea ch'al é la festa de s. Merch in chël dé). Ti témbs antichi êl na prozescicun pagana fata al idolo Robigus. La Dlijia l'à mantignida inant y ti à dé so sëns religiùs. Les prozesciuns di trëi dis dan l'Assënza é gnuïdes sö tla Galia (Francia). L'vësco Mamertus de Lyon les à metüdes sö l'ann 469 pur gauja di tremoroc y pur les stletes racoltes (ragüides). Al è prozesciuns cun caracter festiv cun l'intenziun de fa penitëenza. Dô chëstes s'âl svilupé d'atres prozesciuns pur fa penitëenza.

Plü tert gnêl sö prozesciuns pur veneré l'SS. Sacramënt dl Alté. La prüma de chë sort dess ester stada a St. Gereon a Köln l'ann 1277.

Cun l'svilup dl trafich stëntâ les prozesciuns d'avëi lerch da passé, mo la prozesciun dles Antlês gnê y vëgn fata cun gran solenité. La monstranza sot al cil, i plü bì guanç, ciampanes, musiga, cor, altà apostà, cunfaruns, bandires, statues: düt mëss tignì ca pur veneré degnamënter Gejù vi y vëi tla S. Eucaristia.

L'caracter da festa dles prozesciuns gne dala Germania a nos. L'caracter da festa dles prozesciuns dess significhé che la Dlijia pelegrina va adincuntra ai sanç.

Te de gran dlijies, olà ch'al é lerch assà, vëgnel inè te dlijia fat de té piceres prozesciuns - i proi cun i survidûsc, che va purmez al alté, spo dal vangele y dal ofertore. Incö unse chëra de ji vigni dé ala Comuniun.

Chi é n té müt da scora jê i ëi les gran festes sö dai puntins a ufrì dô la purdica al Ofertore.

A Lungiarü gnêl tignì in l'Assënza domisdé la prozesciun fora in Col dla Rô, sciöche in les Antlês, pur recordé che inanter i agn 1489 y 1491 êl ste l'rü da Vî che â mené in rô la dlijia, che ê inlaota n toch plü infora, co chëra da ségn, spo pur perié ch'an gniss preservà da de té rogossies.

Les prozesciuns pur l'tëmp cun les reliquies de s. Zeno a S. Ciascian, cun chères de s. Germino a S. Martin, cun la S. Crusc a Badia y sö la Crusc, cun s. Maria da La Pli, s'arjignarà da ji ite tla storia, dal momënt che sce l'tëmp sceca, vëgnel cundüt tla valada patiic da vire da defora decà.

Les prozesciuns dal tëmp é n scrai de fede y de fiduzia al cil, che l'bun Dì dàis l'pan da vigni dé y lasces crësce l'nezesciario pur jënt y pur tiers; che dütè àis da vire y degüign ne möres da fan.

ac

Le misionare Franz Morlang

En fi de n morná é jü tles misciuns amez l'Africa dan 140 agn. Mort dal tifo tla America dal 1875.

Dal 1973 él sté la "Casa Editrice Nigrizia" da Bologna, ciasa di Combonians, co á dé fora le Dia-
rio de Franz Morlang. Al cunta de söa misciun tla Africa Zentra-
la dal 1855-63.

Na descrizию de en te iade, fat dal 1850 za. jö tal Sudan, messâ ürté gran enteres por la geografia de chi lüsc y por la storia de chës contrades.

Dal 1850 ne n'él danter la Francia, la Talia y l'Austria degün bun sanch y empò é nosc Franz Morlang jü con d'atri misionari de atres naziuns jö por l'Africa a laoré por le règn de Dio.

Danter les misciuns y i gran sciacheri büsiál de gran contrasć; i comerziané minâ che le comerz i portass ai africans la zivilisazitun; i misionari batea las-
sora con la respogna: os orëis ma ti ciücé fora le sanch ai mori. En-
sciö ea la miscun por le comerz tan co rams tles rodes, por schivé che i mori gness trapolês y le marcé dai stlafs smendré.

Önn de chisc misionari ea sign. Franz Morlang.

Cösc é nasciü ai 28 de messé dal 1828 a Morin d'La Pli. Paron-
tela empara foss encö la familia Morlang de Prédesot. La pröma

Fr. Morlang.

instruzion ti á segü dé söa oma, spo le ploan Jan Alton y le capo-
lan Tone Trebo co fajea inée da maester. Picio Franz é roé a Porsenú a stüdié, spo ál fat 2 agn Filosofia a Desproch, spo Teolo-
gia a Porsenú y en veia de S. Iaco dal 1853 él gnü consagré preo dal vësco Bernhard Galura. So pere ea morná y â apëna da trá
sö la familia. Franz â ciamó na so Nane y i fredesc Jan y Tone.
La grüzena da Morin arjunjâ apë-
na da prodëi val ciores; al gnea mefo sié les pares de Majarëi. A
morin ne jea nia cis trec, deache la gran pert dai paurs â laota en-
stësc so morin pa rü. Morins de

Cösta é la scritöra dal misionare Morlang te so diario todësch.

monedöra él iné deplü; dal 1882 él spo sté les gran regossies co á riüné döt cant dô le rü d'La Pli fora, da Paranéa cína a Framacia. No ma la bela pastöra dô rü fora é gnüda na majira, mo cotan de morins á l'ega romené demez. Taies y mangiaria él gnü ciafé fora Flauronç; l'ega ne n'â mostré degüna misericordia con nostra jont.

A ci moda che cösc preo á ciafé la idea da ji tles misciuns, ne sanse nia na sogüda. Dal 1846 à le Papa Gregor XVI motü sö en vicariat apostolich tla Africa Zentrala co tolea ete le Nil, mo nia ciamó söes fontanes. Dal 1848 é spo la próma spediziun roada a Khartum tal Sudan. Pert á tut le misionare sloven Knoblechner; al é roé al Nil Blanch, spo gnü endô tl'Europa y á motü sö la Uniu de S. Maria (Marienverein) con le scagn a Viena por abiñé adöm scioldi y dé enformaziun sön les misciuns. Iné misionari gnél cherit co jess de söa bona jö por l'Africa y bel avisa che dal 1851 ál podü ji tal Sudan 5 misionari; duí agn dô tolea 5 d'atri comié dai sü, dal 1854 endô 3 adöm con porsones laiches. Cösc misionare Knoblechner ea sté dal 1851 a Porsenú a baié dles misciuns y le prof. Mitterrutzner ea atira sté a öna da ji tles misciuns. Al po ester che le teologh Morlang ái danlò ciafé la idea da ji tles misciuns a laoré. Dal 1855 é blot prêi de nostra diozeja jüs tles misciuns y pa chisc

él iné nosc Franz Morlang. So diario che al á ma scrit por él, mët man con le 1m de má dal 1855. Al cunta en cört ci che al á fat chi dis. Al jea encérch a dädé fora les cöres: Rina, Al Plan, Ampëz, Reba, Longiarü, S. Ciascian. Deperpo podêl to comié da chisc sü compagns prei sön cöstes cöres ladines. Ai 15 de má él gnü tignit prozesium a Curt y les 8 é iné i badioć roés alerch. Le dé dô él gnü tignit la prozesium encér la Taela. Bonamonti él i dis dles crusc; al n'é nia dio ca che chi d'La Pli jea encér la gran taela: Col - Framacia - Al Plan-Curt - La Pli. Ai 7 de jügn él sté les Antles y ai 17 festa dal Cör de Iejú. Al á mossü pordiché a Al Plan. Ai 20 de jügn ál spo ciafé la cherta da Porsenú por ji tles misciuns. Al é pié ia ai 22 de jügn; le próm dé ál dormit fora Flauronç, spo él jü ia Eores. Da Desproch demez él roé a Reichenhall y Salzburg. Ai 30 de jügn ea nosc misionare a Linz. Danlò demez él jü con la barca cína a Viena. Cösc iade ti á extra plajü, deache le medemo dé roál da Bayern alerch la imparadëssa Sissi y por éra él düc i lüsc, olá che ara passâ, enforis sö da festa. Compagnies de soldas de vigne sort fajea partiða y ti dea al dé le guant da festa. Da Viena demez roâ nosc misionare spo a Graz y Laibach. Danlò ál dit la gran mëssa con le vësco y ai 9 de messé él roé a Trieste.

Belo le dé dô gnêl condüt sön la barca y sën metea man le iade por le mér cina jö Alexandria tal Egito. Ai ea deplü misionari y iné deplü laizi. Da La Val êl jü empara le moradú Jep Schanung; jö tl'Africa s'él tôsc amaré y dô 2 agn él endô roé a La Val, olá che al é belo mort ai 3 de novëmber dal 1858. Al ne tignia nia le tlima. Inée Tone Valacer da S. Martin, en garber, é jü empara y é romagnü lajö 5 agn. Al é mort dô le 1880.

Dal 1858 él mort la oma de nosc misionare; ara â ennom Mariana Winkler. Ci che le misionare Morlang á fat y pati y döré tles misciuns, nes cunta cösc diar, pone desco en liber. Dal 1863 é le misionare Morlang gnü a ciasa y é romagnü te nosta diözeja 10 agn. Cört tomp él sté secréter de na Autorité dioz. a Porsenú. Spo él sté 2. capolan a Porsenú por 4 agn y spo a Arnburg capolan. Jö tl'Africa ne podêl nia plü ji por gauja dla situaziun politiga. Al é spo jü dal 1873 con i todësc de Tirol ia tl'America a Pozuzo a daidé meter sö cösta colonia todëscia. Te cösta á lauré trec agn le misionare P. Giuvani Pezei da Longiarü, mort da püch. Nosc misionare Morlang é defata mort dal tifo, ai 29 de novëmber dal 1875 a Carcuamago tla diözeja Lima (Perù).

Trec misionari tal Sudan é moré da maraties y na pert à por-du la ligrëza y la veia da laoré

ennant. La jont salvaria tichenâ a vigne moda nüsc prêi; les condiziuns de vita ea pa bën desprades: vire te ücés ala bona co tomâ adöm da rio tomp, blot lotri enceria co i tolea ci che ai â, tiers salvari rodâ de net encér so alerch a cherí val por astagné le magun. Rozes y de vigne sort de inseç ne i lasciâ dé y net degüna pêsc. Nosc misionare Morlang cunta mefo che al jea tres a la ciasa y al tocâ pa defiçio; lunc ne n'ál nia bria da ji por ciafê val por so sloop. Convertí ne se lasciâ degügn feter, ai sfrütâ ma i misionari. Ensciö é la misciun en bel dé restada paralisada.

Dal 1872 á spo le misionare Daniel Comboni endô motü man da trá sö les misciuns; dal 1881 él mort y le laur endô tomé t'ega; dal 1900 án motü man da nö tal Sudan.

Ci valüta á pa le Diario dal preo Morlang? Al é na bona fontana por stüdié la storia dal Sudan, la forma de vire de chë jont da laota, les tradiziuns y les üsanze. Le enom Morlang va ete tla storia dl'Africa, cis por enrësce i raiuns dal Nil. Al á ürté danlò i gran stüdiés Speke y Grant co le recorda te sü libri.

Le Diario á le misionare Morlang scrit por se enstës y porchël él plén de osservaziuns co nes pö dör enteressantes y plënes de sentimentalité de cösta porsona döra por podëi tegni fora la vita crödia y posoćia amez che jont salvaria ete. Gran meseria ál

sontí a éiasa, cotan na maiú tles misciuns. Al ea na porsona gaierda, pléna de coraji; al dij éi che al ponsa y ti les dij incé ai comerziané europei co sfrütâ ma i mori; i misionari ea les sores porsones che i mori podea ti crëie. Crödeltés y arobades gnea descorides dal misionare. Al brançâ ete i problems: meseria, maraties, mort y al desmostrâ na crëta via che al orea i porté ai africagn.

Le misionare Morlang se mostra te so Diario gonot na porsona slüta, al perd incé coraji endô, al é sonzier, fej so dovéi, al é desfidont, nia brau, ti sa le förtl a vigne laur. Che podess pa ma mostré coraji amez la giungla, amez jont salvaria ete, certlé ete da nemisc da döes y da 4 iames?

Te 7 agn ál ma bacé na porsona sora, ne n'á dé adöm gnanca önn en pêr y ne n'á tignit degünes so-poltores. An minâ laota: denant co bacé en moro, mëssal se lascé zivilisé. Encö ponsa la dlijia atramonter.

Le misionare da Morin ea na porsona scicada: al baiâ endortöra valgûgn lingac: ladin, talian, todësch, franzeje, latin, engleje, arabo, bari y denka. Ci che döt à lerch te önn en éé?

So Diario é writ por todësch a man, rio da li, cotan de fai, mo writ por él enstës y porchël él de valüta.

Con döt éi che nosc misionare á mossü sté fora podunse dì che

al â dër na gran crëta. Sciöben che le Sudan ti â pa dé pücia sodesfaziun, ál empò éiamó albü l'ardimont da pié ia ten ater continënt a laoré por saulé animes. Cösc coraji manéia encö a trece deache ai ne crëi nia plü tan fort a les lerités de Dio.

Lois Trebo

Sentënes.

Tl bun éle l'gran, nia l'gran tl bun.

Dan l'maridé tègn i edli dër daverè y dô l'maridé mec stlüc.

Jan Batista Runcher gran componist ladin

Manifestaziuns a Badia por recordè i 200 agn dô süa mort

Da püch él gnü a lüm valgünes de sües operes.
Le cor de dlijia da Ortijëi á sonè y ciantè na süa mëssa.
Danter i ladins ciamò püch conesciü, a düc
i fejal gran onú, le componist badiot.

I ladins ne n'à nia lère jënt tan musicala che se fej en inom inéce foradecá sciöche componisć o ciantarins. Incö pudunse cunté sön M. Rudiferia y G. Moroder. La Rudiferia é descendënta de Badia.

Bel avisa Badia é le paisc nadé de *Jan Batista Runcher*. So pere fô Iaco Runcher de Runch, fi de n paur. Le inom Runcher é por-mó dal 1983 mort fora sön chësc lüch da paur.

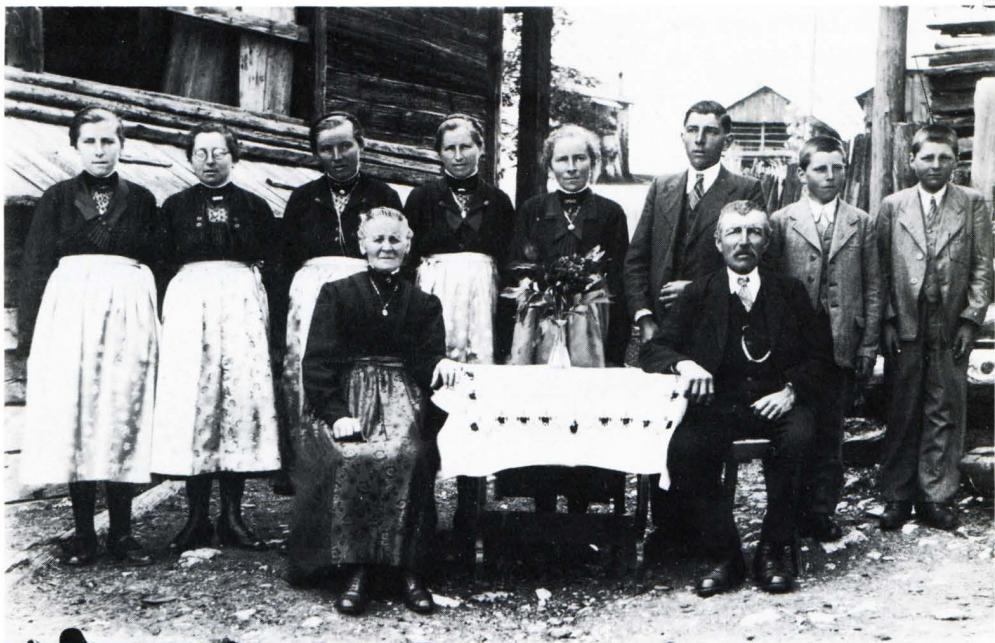
Iaco Runcher fajê le mone a Badia y tla ciasa dal Mone él nasciü J.B. sciöche plö vedl de 8 mituns. Süa uma é Maria Sompont da Sompunt. Intrami i geniturs de J. Batista portâ por cognom le inom dal lüch: Runch - Sompunt. La gran pert di cognoms vëgn dal inom dal lüch.

Vita:

Jan Batista é nasciü ai 9 de merz dal 1714. Al é gnü batié dal curat Cristof Micheluzzi. So tot da bato é Jan Domène Fistil. Val püch de istruziun àl ciafè a Badia.

La scola ê laota te na stüa de calonia y dedô tal cialt dla blâ dal capitan da Fodom; te chësc cialt gnêl metü la blâ che i paurs messâ dé jö al capitan da Fodom por süa "sconanza"; al ciafâ inéce scioldi, castruns y de pici purci; chësc cialt ê dlungia cortina. Can che chësc é gnü trat jö, spo él gnü fat só la ciasa llamada "d'Arert"; ala sorví por scola, comun, incö por biblioteca "Sas dla Crusc". Jan Batista Runcher é sigü jü a scola te chësc cialt dla blâ; sciöche fi dal mone àl bel daimprò da ji a scola, sce an po ti dí scola ala istruziun che ai ciafâ laota. Al gnê ensigné dal caplan che fajê deperpo maester. An imparâ da lì y da scri y la religiun. Süi caplagn - maestri é stá Jan Vera y Casper Daberto. Tan dì che Jan Batista é jü a scola a Badia ne savunse nia.

Jan Batista é spo rovè fora Dala, nia daluné da Absam, a scola di Iesuić. Da Dala ite tolô i ladins le sé; al gnê condüt ite con gratuns, traç da ciatavai. I professeri dal Runcher é fora dala Lorenz Graf y Elias de Silva. Imparè imparál scialdi ma mujiga. Chësc é sté dal 1730/31.

Fam. de Vijo Frenademez da Oies.

Spo él rovè jö Trënt a scola dal prof. Don Carlantonio Pratti († 1749) che ê dirighent dal cor dal dom da Trënt. Chësc cor ê metü adüm da 4 ciantarins, 4 vidurisc y un contrabas. Jan Batista fajô stüdi söl Contrapunt.

A Trënt laorâ laota, sciöche iné a Rorai, cotan de ladins.

Jan Batista fajô organist dla dlijia S. Maria Maggiore; chësta ê la dlijia dla comunità todëscia de Trënt. Le Runcher gnê pa titulé “Professore de musica”.

Dal 1746/47 é le Runcher sigü stè a Venezia, magari iné bele denant y dedô ciamó. Al ê organist y dal 1747 él gönü fat na süa opera tal teater Grimaldi; ala â inom “Achille in Sciro”.

Dal 1750 é le Runcher indô a Trënt “Maestro di Cappella della cattedrale del Duomo”. Deperpo fajêl iné organist tla dlijia S. Maria Maggiore da Trent y daidâ forra te d'atres pluaníes da les festes.

Ai 2 de jägn dal 1753 ál maridé Anna Catarina Pomaroli. Ai á albü 8 mitans, mo degünes ne s'á fat en inom con la mujiga.

Jan Batista ê gran espert sön i orghi de dlijia y al gnê gunot cherdè a colaudè orghi nüs y dotorurá. Iné de gragn governané se lasciâ sonè dant dal Runcher. Ćinamai le Papa Pio VI á orü aldí le Runcher. Al á albü ocacjiun ai 10 de mà dal 1782. L'imparadú Ujöp II â da püch tut jö convéné

che viô da ofertes y che gnê manajá mal. Chësc ti â fat al Papa tan mè, che al ê jü a Viena dal Imparadû, mo stort ne l'ál pa no. Da gni a ciasa é le Papa stort prò a Trënt y le Runcher á messü lascè aldí süa maestranza söl orghe. J.B. Runcher é mort ai 21 de forá dal 1791 a Trënt.

Componist:

Jan Batista Runcher è dirighent y organist, mo so inom s'ál fat sciöche *componist*. De sü laurs é sigü tröc jüs a perde; de ci che s'é romagnü unse feter düt composiziuns sacrales, ater che üna nia.

Al à fat composiziuns por cors con o sënza orchestra. I podun partí sö sü laurs en trëi pertes.

a) Mujiga por usc y orchestra

- 1) Mëssa a 4 usc y orchestra -Do maggiore. Ala é gönüda pubblicada da la Societá Filarmonica de Trënt dal 1976.
- 2) Mëssa a 4 usc y orchestra -Re maggiore. Ist. Ladin 1989
- 3) Mëssa a 3 usc y orghe - Do maggiore. Ist. Ladin 1986
- 4) Magnificat - Do magg., por soli, cor, orchestra. Publiché dal Istitut Ladin dal 1980.
- 5) Dixit Dominus - por soli, cor a 4 usc moscedé y orch. - Do magg. - Publiché dal Istitut Cultural dal 1988.
- 6) Rei timoris - Re magg. - motet por soprann y orch. - Publiché

dal Istitut Ladin dal 1987.

- 7) Vieni Alcide - Sol magg. por cor di ëi y orch.
- 8) Mëssa in Re Magg., Stamperia Musicale E. Cipriani, Rorëi (1989).

b) Mujiga a trëi usc y orghi

- 1) Alma Redemptoris.
- 2) Magnificat
- 3) Mëssa Do magg. - dada fora dal Istitut Ladin 1986
- 4) Mëssa di morc - Fa magg.
- 5) Responsori por l'Edema Santa (Pasciun)
- 6) Salve Regina - Fa magg.
- 7) Stabat Mater - Do min. - dada fora dal Istitut Ladin 1985.
- 8) Tantum ergo - Do magg.
- 9) 2 Öspi - Do magg.

c) Atres composiziuns de J.B. Runcher

- 1) Sinfonia Prima - Re
- 2) Sinfonia Secunda - Re
- 3) Conzert di viola d'amore - La
- 4) Conzert a strumënç (vidura, vidurina, mandolin) - Re
- 5) Conzert con strumënç desvalis - Re
- 6) Dixit Dominus, Salm 109 Do
- 7) Domine ad adiuvandum - Re
- 12) Magnificat concerté - Do
- 13) Magnificat in 2 cors - Sol
- 14) Nisi Dominus, Salm 126 - Do

Fordora - Môn 1904 - Jep Erlacher con Lena Sorà (Pespach)
- Nane (Sares) - Jep, Angela (Manesch), Tresele, Maria (Kehrer).

Les Àries tai cors dla mujiga de J. Batista Runcher é dassënn influenzades da la mujiga taliana, deperpo che la mujiga de orchestra y flaué recorda cotan la scola tiroleja che al á frecuenté fora Dala.

Le componist Runcher é gnü descurí dan da püć agn. Le merit é de Clemente Lunelli da Trënt che á cina incö publiché y writ, ci che an sa dal Runcher.

Dan da püch él gnü a lüm jó Bologna na autobiografia dal Runcher che nes conta sö les composiziuns, cuntades sö sot al punt c).

Publicaziuns dal Lunelli él chëstes:

- C. Lunelli: G.B. Runcher, Maestro di Cappella a Trento nel Settecento. Te "Studi Trentini di Scienze Storiche" L (1971), pl. 64-92.
- C. Lunelli: Il Musicista G.B. Runcher (1714-1791). Te "Ladinia" (1978), pl. 93-125.
- C. Lunelli: Nuovi documenti e musiche di G.B. Runcher. Te "Ladinia" (1988), pl. 191-210.

Le Runcher á writ tröp, feter düt ma composiziuns sacrales. A Venezia scriöl por le "Pio Luogo degli Incurabili" y al á incé urtié

mësses fora por la Germania, tan chiri fôl. Aulá che chëstes é jüdes a finí, romagn tal scûr. I témpos che á da gni nes portará ala lüm ćiamó d'atres composizun de nosc gran ladin. Chësta ota (1991) - 200 agn che le Runcher é mort - gnarál recordè a na moda particolara. Sigü gnarál lascè aldí de sües operes y i studiá se porvará a inrësce dô deplö te chi archifs y al po ester che al saltes fora laurs inçö ćiamò ascugnüs.

An se damana bëgn, a éi moda che en müt da paür - so pere è mone y se laurâ ite süa grüzena é gniü en te gran componist.

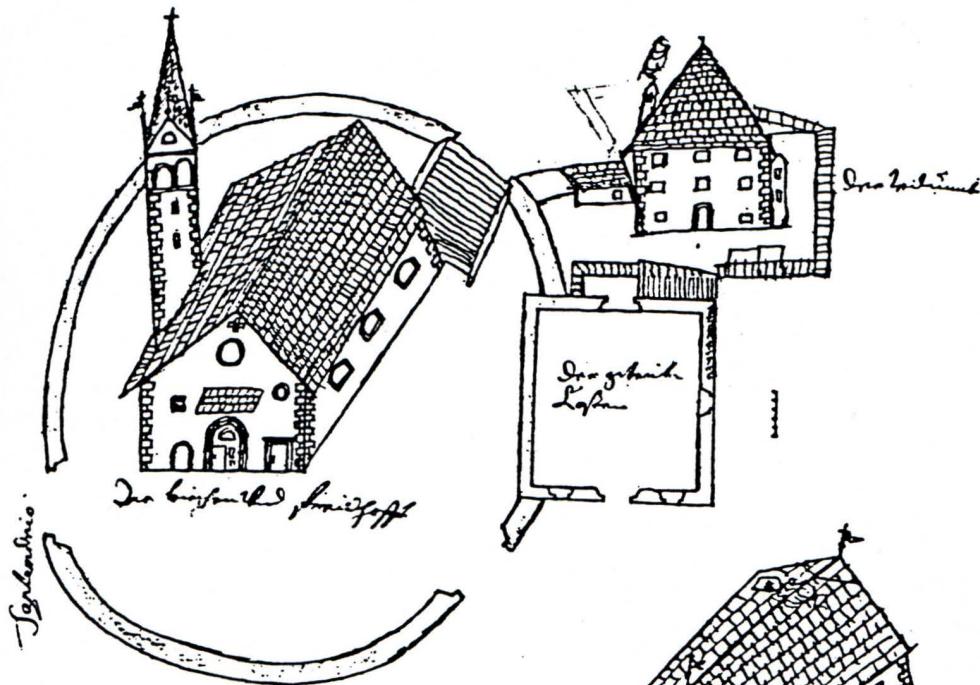
See al ê tla familia Runcher de Runch bele jënt dër musicala, ne savunse nia. Al vëgn bëgn dant dal 1655 en J.B. Rancher y en André Rongger, musicisé ala Curt da Desproch, mo i ne podun nia afermè che ai sides gnüs da Badia adalerch.

Badia â en cor de dlijia dal 1703 bele, sciöche i á ciafè fora dai documënć te calonia (cf. Lois Trebo: I Ćiantarins de Badia; 1987). Chësc cor de dlijia è metü adüm da valgëgn ëi y 3 vidurisć. I uduñ che al ê bele ćiantarins y strumënć che formâ na picera orchestra. Al messâ ester jënt dër da na bona orëdla y da en gran interes por le ciantè sacral. Nosc gran componist Jan Batista Runcher se merita de gni conesciü ten raiun plö lerch; da laldè él chës istituziuns che se crüzia da

inrësce dô tres deplö sön vita y composiziuns de chësc ladin y che se fistidiëia inçé che sües operes vëgni publicades y insciö ufrì la possibilté de podëi les ciantè y sonè por ralegrè le cör de nostra jënt.

So paisc nadè - Badia - recordarà con deplö manifestaziuns so gran componist de musiga sacrala. Chësc ann dess indesprè maiú interes por sües operes y animé cors de dlijia a les imparèite por ti les lascè aldí ala jënt che ala ciafes na idea, éi sanch musical che al busiâ te chësc müt da paür de Badia.

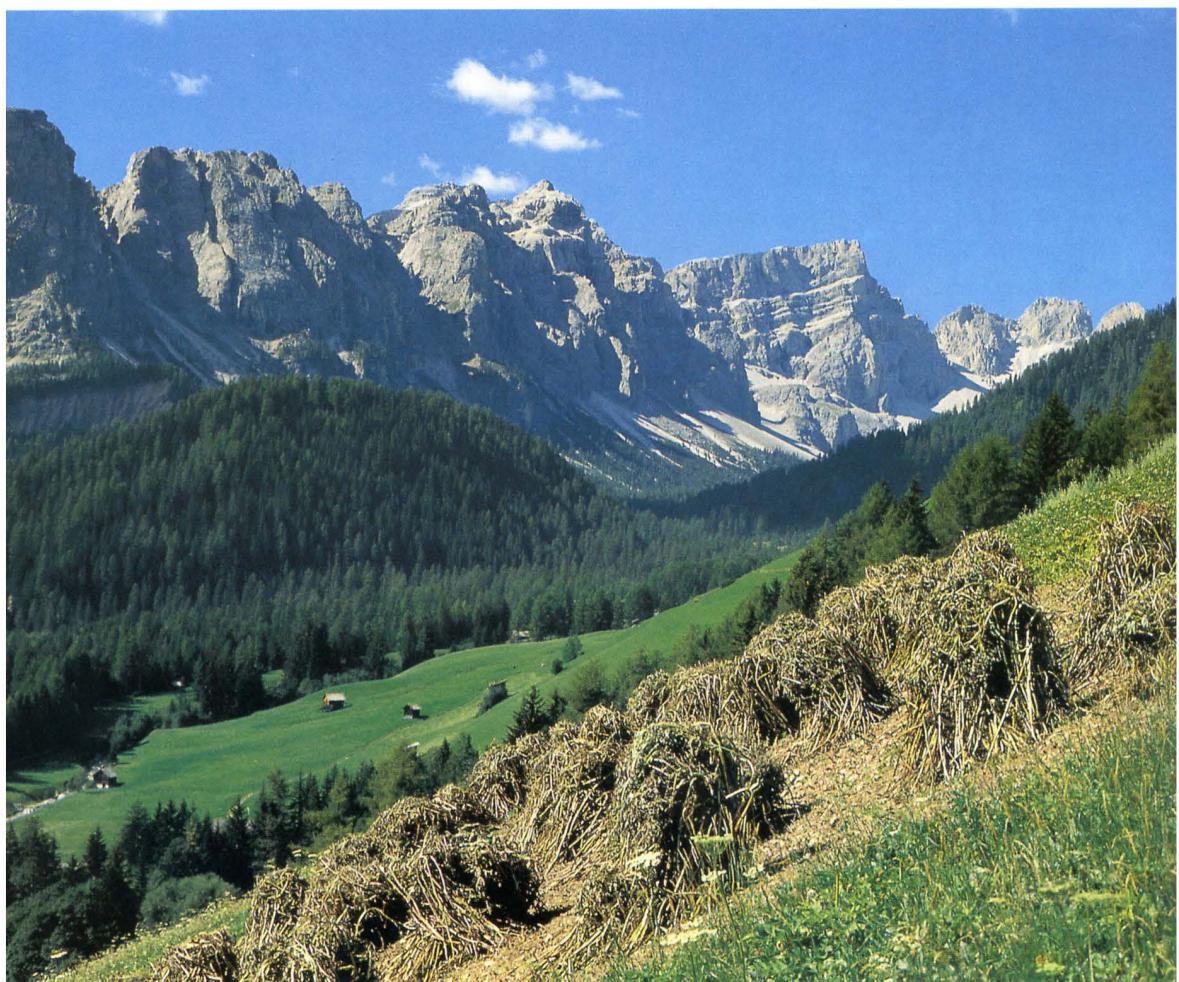
Lois Trebo

BADIA

Insciö ciarâ fora la dlijia de Badia al têmp de Jan Batista Runcher. Dla dlijia gotica él ma plö romagnü le ciampanín. Al post dal cialt dla blâ él gnü fat sö la scola che é incö biblioteca publi-

ca. Ince la calogna é gnüda comedada; ala á incö en ater têt y na foranda. Chësc dességn é gnü fat dal 1733 ca. y é tal archiv vescovil a Porsenú.

Plü cultura te nüsc paisc

Vára debojügn y co podess pa le comune daidé?
Che dess pa to la iniziativa? Mëssa i esperé de cultura
lauré debann, inéé zonza iolan?

Al é belo tradizion che le Ufize por la istruziun da Balsan oragniséia vigne ann en “Dé de formaziun”, olá che al vén traté en tema cultural de gran actualité por nüsc raiuns. En iann él sté a Villanders en Capiun. A cösc dé á inéé tut pert zacotan de ladins y en slafun de todësc. La gran pert de cösta jont é porsones co laora sön le ciamp cultural belo agn, sides te val uniun o te scora o te comune o pa düté trëi. Te trec comunis él gnü motü sö *le conséi de formaziun*, preodü da na lege provinciala. Cösc dess réalisé en program cultural por so païsc o por so comune y vén daidé con scioldi da la provincia y dal comune. Tla Val Badia funzionëial ma a La Val y La Pli. Bojügn foss chisc conséis bën te vigne païsc y comune, deache nostra jont á en gran bojügn de istruziun culturala, de formaziun profesionala por i ester a pench y ti ester manëcia a la vita da encö co se ghira porsones da en bun fonz cultural. Cösc po spo garantí na maiú stabilité de carater y dá ches forzes che önn adora por afronté i problems dla vita.

Pa cösc dé de formaziun a Villanders él gnü dit trep. Encö oressi ma se lascé aldí en forma trata adöm, éi che le *assessur ala*

cultura Bruno Hosp á dit te so referat “*Kulturpolitik für das Dorf*”. Düté i ladins sa che Bruno Hosp é inéé assessor ala cultura y scora ladina te cösta legislatöra, éina che nos ladins ne sun nia bogn da arjunje la aprovazion de na lege co nes garantiss en scagn tla Junta prov., inéé ma con önn en aconsiadú provincial ladin. Le medemo oress arjunje i fasciagn, mo bel cösc deboriada pöl co sii i rams tles rodes jö Roma.

Cí á pa dit Hosp te so referat?

I païsc á la medema rajun de formaziun culturala y de gni daidés culturalmonter desco les ciütés y le medemo dërt de profilé sña identité y crëta te se entstësc.

Le comune mëssa dagnora ester da la pert dal plü debi, sce al ó di da fa so doväi. Sce i ciarun encö te nüsc folieé, vëigon ci gröm de manifestaziuns culturales che al vén fat y pîté por la jont, mo sambën, la gran pert te ciüté desco Balsan. Tlò se trâtera de avëi en concept tler; cösc é le ciüch y nia la cuantité.

Jont é encö mölia y se damana de bi conzeré, de bi teatri, de bi libri con trec retracé a corusc leite. *Inéé i comuns mëssa avëi en concept cultural o s'an lascé laoré*

Hermann dal Soz à tres ciàmò la cogura tla man.

fora önn! Cösc fej pert dal svilup de nüsc païsc: éi mëssa pa gni favorisé, daidé?

Che ater co le comune messass pa sëi kösc? Por avëi qualità, messon avëi criters sagns y concreé. I conzepé mëssa gni laorés fora se stüdienn jö le païsc, so bojügn, so svilup y al mëssa gni formulé a na fosa che le comune sais: kösc ól ester por nosc païsc!

Païsc o comuns co s'á a se enstësc gran crëta adora zentri de ciütés bindebò foré. Mo encö mëssunse di che les possibilités de ji plü lunc a na manifestaziun culturala é dandadöt da sëra dér megres; i mesi publizi ne va nia plü dô les 8 da sëra y jont co ne n'á nia enstëssa l'auto o degüna

patent, mëssa resté a ciasa. Da la ciüté dessal rogoare idees nees, val de nö te nüsc païsc plü desman. La jont vën a che moda plü sogüda te se enstëssa, se ciafa plü crëta y kösc é en fat dér da sotligné y dér emportant. S'avëi crëta a se enstësc ó di avëi coraji da ji ennant y da réalisé tres deplü, mo inée tres miút.

En comune co ti sorandá o i lascia tles mans a les uniuns döta la attività culturala, ne n'á nia en concept. Ma ti dé en contribut finanziar a les uniuns desmostra che al mancia tal consëi de comune formazion culturala y che al ne n'á degün program rodunt sön chël ciamp co é por nostra jont le plü emportant: chël cultural!

Pa les uniuns mancial sogü en coordinamont plü concret, deache vigne uniun fej empröma sü enteresc co ne vën nia baiês fora adöm a les atres uniuns dal medemo païsc. Ensciö él öna na uniu co n'a degüna idea ci che l'atra á sön le program anual y spo sàltal éiamó fora paroné por i contribuć desvalis che les uniuns ciafa. Al sozeda pö incé che uniuns culturales á i medemi puné sön program.

Les uniuns ne rogosëia (= substituire - ersetzen) nia en conzept cultural dal comune enstës co messass tó tles mans la idea da laoré fora deboriada en conzept con criters. Le medemo ne fossal nia dërt, sce les uniuns ti

lasciass döt al comune, mo kösc ne n'é tlo da nos nia prigo. Sce i ponsi che degün comune dla valada ne n'a cina encö punsé a lascé meter adöm na cronaca dal comune, ól di che al é trep da fa. Ofertes de cultura y formaziun da pert dles uniuns á na gran portada tla vita culturala de na comunità.

Da d'aisciöda à vigne comune ciafè da Balsan en formular con lassora domandes sön la situaziun culturala dal comune. Al gnea damané ai comuns: éise en museo - en foliet de comune - na Cronaca - en liber de païsc - na biblioteca - en conzept cultural ez. Nüsc comuns á mefo düc mos-sü respogne che ai ne n'a de döt

Jones de Badia.

Recordanza - dez. 1944.

cösc nia. Le comune pò contribuí dér trep a daidé réalisé conzepé, sce al crëia condiziuns positives.

La cultura te paisc à 4 pilastri:

1. jont co realisëia enstësc y por i atri;
2. locai adatêis mëssa ester danman;
3. les finanzes ne po nia mancé;
4. zonza idees degüna ativité.

1. I locai:

See an roda te Südtirol vëigon te en gröm de comuns de beles gran éciases dles uniuns y i comuns à desmostré de gran enteres. Baldi che apëna che la écasa ea fata, á le comune taié ia y ti á sorandé döt a les uniuns, desche

uniuns y comune foss val daldöt de desvalí. Ara se trata pò dla medema jont y porchël ne po nia le comune araté contribut cultural ma le frabiché éciases de cultura, mo al mëssa iné dedô collaoré y avëi en concept cultural, en program cultural tlér.

Al é pa bën ciamó encérch uniuns culturales zonza en dér local, con en slet scialdé, con apëna na mësa y scagns; laprò él comuns co fej ciamó paié les uniuns por i locai, scialdé, lóm, romené sö dô les manifestaziuns. Iu crëi che döt kösc aldiiss bën le comune da sorantó, laora pò les uniuns por le bën de döta la jont y kösc enteres mëssa le comune bën dassënn premié y ti ji adancuntra. Kösc oress pò inée

di daidé les uniuns. Comuns co se fej paie cöstes spëises ne vën sogü nia rić, mo ai foss bogn da i tó la ligrëza ai idealisé co laora tles uniuns.

2. Les finanzes:

Al vën aconsié de fa paie i ascudusc por vigne manifestaziun co i vën pitada y ensciö pò la uniun ince trá ete valch. Cösc á ince na valüta psicologica, deache an dij pò: *ci co ne costa nia, ne val pò nia!* Chël co é por paie valch, azeta la oferta y en prisc se damana spo ince cualité. Önn co paia, pò ince critisé y porchël é la cualité dér emportanta; al é na cossa esenziala che al mëssa ester a éé de na uniun culturala

na porsona o porsones co garantësc cualité, co é competëntes. A cösta moda se fej la uniun so ennom y jont sa: *sce che uniun fej valch, spo ánse valch danciará. Cultura plü cualificada mostra créta te se enstësc y crëi deplü crëta tla jont. Ara ciafa tres deplü la impresciun: nos san ince valch, i ne sun nia plü endô co d'atri o i sun tan ennant co i atri.* Por les manifestaziuns se lascial pò spo ince cherí sponsors, desco les casses o firmes co paia ienn programs, envić. Cösc dess les uniuns sfrüté cotan deplü.

Por dötes les atres spëises dessal varëi cösta forma: provincia, comune y uniun se partësc sö anfat les spëises, vignön en terzo. Con uniun él miné: chël co

Sepl Valentin - Margh. Costabiei Coldanvì - Badia.

va a la manifestazion dess paié entant. Fora por Österreich él de regola che les uniuns ciafa da so "Lond" che soma che le comune i dá. Ensciö él pa bén spo les uniuns enstësses co cramplëia pai comuns.

Cösta regola messass incé varëi tlò da nos y i speri che nüsc comuns mëti man con kösc sistem. Investé scioldi sön le ciamp cultural é en contribut fondamental por nostra jont.

3. Personal:

Al ó ester porsones co se entressëia de cultura y co tol iniziatives concretes. En bel program é por le iat, sce degügn ne se vëiga de bela da le mëter en pratiga, da le réalisë. Al ó ester jont tles uniuns culturales, co ti ó bun a so païsc, co á enteres da fa val de bun por la comunità y co ó incé se profilé enstëssa tres la attività culturala. Trec ven ma tles uniuns prò da mostré ci capazités che ai á, ci che ai sa da envié ia y da mëter empè.

Le comune pò daidé dô, cherié les condiziuns por podëi réalisë zerti programs culturai. Ensciö ne vára nia da fa teater zonza salf. Por soné ól ester stromonc y zacai mëssa paié chisc.

Mo che al vëgni daidé ól pa ince ester: liberté y crëta a les uniuns, toleranza. Sce önn ne ti á degüna crëta al comune, spo sarál rio laoré. Al ó ester: enteres, initiatives, porsones compe-

tenzes y porchël ne n'él pa dia nia ansfat, ci jont co vën motüda a raprejenté na uniun, che co röa a cé. Nia le gran scraiu ne sarà le miút, mo bén porsones de fundamonta co á idees.

Sce na uniun ciafa cösta porsona da mëter sönsom, spo ésera da daidé, che ara ne bazili nia.

Te nostes uniuns áNSE blot porsones co laora debann, zonza gni paiades. Kösc val por müjighes, cors, uniuns sportives y culturales; mo a cöstes porsones ne pôn nia i ciarié sö na gran responsabilité, co i toless spo la ligrëza de se dé ca por i atri.

Tlo ponsi ai *consëis de formaziun*: chël co é presidënt á en gran laur y porchël messasson ince le paié y chi 2 miliuns al ann ne foss nia demassa. Cöstes spëises po le comune y Balsan se partí.

A cösta moda foss de te porsones ince obliades da se enstroï ennant, da ji a cursc de perfeziun. Kösc tru fajess i consëis de formaziun plü efiziënc. An ne pò nia ieré che na porsona co laora debann vai ciámó a söes spëises a cursc encërch por gni ciámó miú. An é aüssës che jont co laora sön le ciamp cultural mëssi fa döt debann. Cösta mentalité alda da sparì, deache rodunt chi é i omi che an adora le plü te païsc. Co foss pa nüsc païsc zonza uniuns? Degügn ne pò s'ai maginé, ci che al oress di!

Chi d'AI Plan.

4. Idees:

I comuns podess fa dër trep enstësc. Na pert de comuns dá fora *na söa pratiga* con les dates dles festes, dai marécs, can che al é da paié les cultes al stato, al comune, ala dlijia. Le program dles manifestaziuns podess gni publiché cotan danfora. En *foliet de comune* foss sogü na bona enformazion por dötes les categories de comune. Tan püch enformada che la jont é sön la aministraziun de comune, vëi-gon da les lites aladô che ara ti dà la usc a porsones bindebò püch enstroïdes. Che al vën dé la usc trep por simpatia, él falé, mo ensciö våra, sce le comune o les listes á apëna programs da

mostré sö y chi é gnüs laorés fora da val önn plü sciché empede che an ess cherdé adöm la jont y la ess damanada.

Le comune á söa storia ciamó dër tal scür y porchël fossal ma dërt, sce al gness *dé stipendi da pert dal comune* a stüdënè de universités o belo stüdiés fora, che ai scriess la storia dal comune.

Al foss en bel laur, sce le comune se enteressass che al gness abiné adöm recordanzes sön le laur y la vita da plüdadio; con ji da jont plü vedla ne foss cösc laur nia tan rio da réalisé.

Al jess bojügn incé tlò da nos da mëter sö en “Club di Seniores” co roass adöm a s’la cunté, a réalisé valch co i dá sodesfaziun a cösta eté.

Sön la sconanza dla natöra se lasciassal fa trep; na bela sfilada da Carlascé podess gni programada; éiodi pa nia en bal, vedli y jogn? Encö manćial te trec paisc le contat danter les generaziuns; cösc messass gni cherié, deache entrames les perts ess ma da davagné.

Ne podess nia i comuns incé organisé na *festa ai jogn* co complesc i 18 agn, desche ai fej trep altró?

I adorun encö na gran creativité, porsones co é competéntes y plënes de veia da laoré por i comedé la situazium ad atri. Nosta valada s'é enscio endesprada cotan. I jogn laora nia mal, i artisé fej trepes mostres, le Istitut Cultural organiséia trec referaç. Mo iu mo damani: ne podess nia na atra uniun organisé chisc referaç y enscio i slisiré le laur al Istitut co n'a bën zonza assá da fa? Al oreß ester en maiú coordinament danter les uniuns de paisc, danter i paisc enstësc por formé en program plü lerch y co ende-

sprass le enteress de dötes les catégories soziales de nüsc paisc. Iu crëi che i slüjunse massa i edli y che i se fajunse massa püć pensiers, tan de jont che al é encö - incé te nüsc paisc ladins - co adora aiüt, parores de lald, de confort, co i dai coraji, conséis te sü problems de vita co speta da gni valütades y trates ete te na uniu. Nia düc ne se fej ennant da susc. Trepa jont se slüj ete te söa ciasa, se sara jö dai atri y vën spo spaia dal publico.

I odun che al foss munts de idees da mëter en pratiga; al ó ester trepa jont idealà, co vëiga i problems y le bojügn, co se sont y é competénta da dé na man, bel anfat te éi uniuns. Nos s'aspetasson mefo che i ombolé, i conséis de comune se dess de cösc vers deplü da fa y capiss che al romagn na gran loćia, sce ai vëiga ma i problems economizi y nia chi sozial y culturai co é da mëter al pröm post de nosta vita.

Lois Trebo

Cultura, tradiziun y turism

(Dr. Lois Trebo)

Na proa da tlari le significat de cöstes trëi parores
y éi che ares á da fa deboriada.

A li cösc titul se ponsa sogü trec, éi che le turism à deboriada con la cultura, con nostes tradiziuns y üsanzes. Dlunch olá che jont vir adöm, él incé na sort de cultura y cis nüsc foresc, nüsc ghesé ó pö emparé a conësce la cultura dla jont dal post, olá che ai passa söes vacanzes y lascia tomé empò cotan de scioldi a bën de nostra valada.

Incé te nüsc païsc vëgnal proé da ti píté ai ghèsé valch sön le ciamp cultural, sides d'isté co incé d'invern. Na pert á éinamai na edema entiera emplida fora con manifestaziuns culturales de alt livel: ensciö fej le païsc Toblach musiga a onur de G. Mahler y le "discurs de Toblach" trata argomóné atuai de trafich o ambiënt y sconanza dla natöra; le païsc Sest tén incé na te edema ai pröms de messé belo da 10 agn encá. Cöstes manifestaziuns á en bun enom, incé sce la jont dal post ne n'á nia ciámó dér azeté le envit da to pert. Mo döt le nö adora so tomp por gni azeté y al mëssa corespogn a éi che la jont enstëssa s'aspetta. Val de forest romagness forest!

I mëssun encö calcolé che la gran pert dai foresc é pa jont plü stüdiada co nos y che trec se chir

fora chi païsc, olá che ai mina da ciafè píté valch de enteressant sön le ciamp cultural; ai s'aspetta cösc y nia ma de beles pistes y de bun da mangé. I ghesé s'aspetta che al i vëgni ofrí val de spontann sön le ciamp cultural, éi co é atlò da nos da ciasa en vita y nia emporté o copié da d'atri posé.

Al é da mëter averda che nostra cultura ne vëgni nia vonüda y motüda sön marcé o tuta jö de somás (sottët) apostà ma por le forest che nos minun gonot püch enformé o da tec. Na te' cultura se condijess de en vare endô y da pert dai foresc se ciafasson ma coienades y desprijades. Tla "FF" él sté nia tan dadio en articul sön le gni de munt ia dlungia Tlüses; danlò án podü li che al gnea trat adalerch döt le patiic vedl ma por gni de munt y ti al lascé odëi ai foresc coriusc con en tlap de aparaç encér le col. Le journalist á salpii da coiené cösta forma de "vène cultura".

Al é bën vëi: nia vignönn ne n'á pa la medema idea sön la cultura. I problems mët man can che la cultura vën motüda al sorvisc dal turism zonza se mostré con söa valüta o autonomia; cösc sozedal can che valurs spirituai röa te n conflit con i fins kommerziali.

Dlijia
da La Ila.

Či é pa pardërt cultura?

Cösta parora é ria da splié, deache ara abracia dër trep, avisa desco la parora politiga, mo i ó proé.

Cultura é sogü deplü co ma de bi ciastí, de beles dlrijies, anteriöi (ciüé), de bi musei, de beles ciancés da paur, mo inée kösc alda döt laprò. Cultura é inée plü co le guant da paur, guant da zacan, ciancés popolares y bái popolars,

mo kösc fej inée pert dla cultura. Cöstes cosses ne se lascia nia despatri, deache ara ne va nia da parti sö la jont danter chéra co ó kösta cultura y l'atra jont co á plü ienn Mozart y Pavarotti o la discoteca. La gran pert de nosta jont á sogü ienn ciancés popolares y se ascuta inée val opera. Cultura alta y bassa alda adöm; al é na unité y ara se dëida öna y l'atra. Musiga popolara é con

de gran componisć desco Verdi y Bach tai gran salfs dai conzeré. Ara bütä, sce i ponsun ala musiga de R. Strauß.

La cualité = criterio sogü

Por la cultura ól ester la cualité y dô da cösc baitunse de plajëi, de saú por na zerta sort de musiga. Ma deache d'atri á n'atra saú idea sön le frabiché o le deponje o la musiga, ne podunse nia ti la pordené. Empröma mësson ester bogn da definí la cualité! Ara döra mefo en ströf cína che la cualité dla cultura é cherida fora, mo tert o adora se mostrera.

Che le bun se mantëgni, messon le conësce endortöra.

Plü rio él pa la cultura popolara desche ara i vën pítada ai foresc te nüsc païsc; cösta sort ne n'à bën gonot nia da fa con cultura popolara; *ara vën dal comerz de folclor*, olá che la cualité ne cuenta nia, mo bën la cuantité - nia la ligrëza, mo le divertimont - nia le graziüs, mo le kitsch - nia la jont, mo la fola - nia le sontimont, mo la sentimentalité - nia le corsciü, mo le cherié apostea!

Tlò ponsi a ci co vën val'iade tambürlé adöm por ti fa festa ai forest. Al vën streflé adalerch patüc da zacan, a chël che nos ne ti dun degüina emportanza, scenó le tolesson pö, ma le forest mes sass spo laldé sö döt y le aprijé.

Al vën trat ca cosses co ne n'à nia da fa con nostra cultura popolara. An se iest le guant da zacan

por na sort de sfilada y apëna che cösta é roada, va cöstes porsones debota a cíasa a se iestì la braia jeans. Da cösc vëgon pö che porté le guant da zacan ne n'é degüina ligrëza, mo en pëis, en plajëi che an ó i fa a les Aziëndes. Minunse pö che i foresc ne s'anadània che porté cösc guant chës 2 ores é ma teater apostea fat por ëi? A ci moda ne vëgnal pa nia inéa ia por l'ann tut cösc guant da zacan, da les gran festes da ji a dlilia por abelí con convinziun la festa? *Na cossa sforzada ne val na scorza!* Al é da se damanè, ci manifestaziuns culturales romagnal pa por le tomp can che i foresc s'an é? Ci vëgnal pa fat por nostra jont? Nosta jont sa gonot trep manco co le forest sön nostes munts! Ci sa pa nostra jont da i cunté al turist de nüsc païsc, de nostra storia, de nosc lingaz?

Empröma aldiss mefo bën la jont dal post da ester enstroïda por podëi i píté val de cultural al forst! Cultura mëssa ester por le forest n'atraziu, al ó pö emparé a conësce les carateristighes dal païsc da él cherit fora por söes palses.

Al é *en tlap de grups te nüsc raiuns* co mina da sëi tan da balé, da cianté y da soné, ma deache ai vën damanés gonot. Mo danter le plajëi de n grup y la cualité pol ester en gran fossé avisa desco danter le bel patüc de gran valüta y le kitsch che an ciafa le trepes botëghes de "Souvenirs", motü

Ai fesc festa a Lungiarü.

man con i ciöf de munt enscaiés sö, ciampaneles y bronsines che an po cumprè sora döt l'Europa.

Na pert mina che cösc patüc sii dërt deache an le ciafa dlunch da cumpré y co che al va ia. Sogü, kitsch ciafon dlunch, mo inée roba de bona cualité co va sot y desmostra söa raiusc tla jont, söa fondamonta, sontida y nia trata adalerch por i passé valgiunes ores ai foresc y i beché fora i scioldi che ai s'á davagné con so laur. Ci che nos ne stimun y ne sciazun nia, ne podunse gnanca ieré che le forest cumpri, ma deache al é da vène da zertes festes. An po pö inée aldí da na pert dijënn: apo, a chisc foresc n'él nia tan zite éi che i ti pítun, ai ne sa pö nia de nosta cultura.

Cösta mentalité podunse bën attira se desmuncé, sce i n'orun se taié dassënn tai dëic y tosc inée. I orun pö che nüsc paisc de turism ài en zerto ennom. I ne podun nia crëie che i foresc ne capësci nia de cultura; sce ai se vëiga manciörës da folclore impede da cultura, spo sunse sogüsc che ai stará dalunc da nüsc paisc y se chirará en lü co i pítarå de dërta cultura.

An ne po nia ieré che foresc dài fora scioldi sön cosses co se foss a nos massa sletes.

Cultura ne pon nia despartí y ara abracia dötes les vëtes culturales de na popolaziun: cöstes va da na ciasa da paür ala architetöra da encö, dal ciüch ala dlijia de ploanía, da en iodler a na aria de

na opera, da la pitöra sön spidl al modern, dai orghi dla boćia ala discoteca, da les tumbes ala vidura y zitra.

I àn aldí che le criterio deboriada por düc chisc fiôs é la cualité y cösta mëssa mefo önn conësse. Sce en paür se cumpra sön le marcé na vacia, mëssal capí valch de armoné, scenó se ciafal na bela sbotenada dal sciacher o dal mascot. Sce önn se cumpra na iesta, messal incé capì valch dal drap. Vigne dé messunse sëi da desferenzié la cualité dla roba, can che i jun te botëga. Ćer po incé ester de slet patiüc y chël co ne capësc nia, toma ete.

Ensciö ésera incé con la cultura. Tlò ne vára nia da crëie, ci che la fola sön strada dij: "*Ći co plej mëssa ester bel!*"

La cultura prejentada ai foresc é feter endlunch cultura popolar; chi co se tol la bria de la mostré sonziera, va tal seco passé y mostra en monn co ne n'é mai sté realté. Che crëi pa che nosta jont ài laota ma fat festa y cianté!

So laur sfadius ne i empormetea nia na te vita y ara ne n'â nia tomp de s'la dé bona. Che ara ai albü plü ligrëza da fa festa co encö, pon crëie. An ciantâ plü spontann te chës ostaries co encö y dea ennant les üsanzes y tradiziuns con gran respet y responsabilité. Sce i ponsun a les parades co vën fates encö pro val noza, spo él da dodé: ares ne n'á degün contegnü, an speta ma da brancé dô val scioldo; la parontela vën lasciada sön na pert, al cunta ma plü compagns y la parontela dai nüic empara da la noza apëna da

se conësse. Mo con i püç mituns che trepes families á, se röa la parontela da sora. Ciaredi ai retraç da noza da plüdadio, desche ai é dütic motüs sö dô le cornel de parontela. Cösta tignia adöm y se daidâ fora döta la vita. Sce le to la nücia é ma plü en ji a bere, podesson i la lascé al nüic. Al vën mostré en retrat falsifiché de no-

sta cultura; an á inée motü man da sorantó üsanze forestes empede ti dé vita a les nostes, co é da ciasa atlò y é corsciüdes te nüsc païse. Le bun che nüsc antenaç s'à sorandé y tramandé ne desson nia lascé tomé! Fa na noza da gran y orëi vène la peza da col dal nüic bona céra, é val co stona dassënn.

I baiun dër *gunot de patria*, mo ci ó pa di cösta parora? La splianza é empü da braciadures.

Ci ti vëgnal pa döt píté ai foresc sot a "Tiroler Abend"? Al é gñü motü empè grups de ciantarins, de balarins, de sonadusc apostama por vène cultura, por le profit, por davagné con i foresc, se lascé paié da val azienda.

Tané de te' grups ne se mostra pa fora de sajun mai, can che la jont dal post ess tomp y veia da ji a na sëra culturala! Tan gonot se ürta pa chisc grups fora de sajun a balé y a cianté? Chi co le fej ma dërtan la sajun dai foresc, le fej ma por se mostré, mo nia por ligréza y pasciun. Pormó can che an á fat la borta figura, s'enetenon dla berta. Al foss bun che

nosta jont emparass ciancés adamonz por podëi les cianté t'ostaria plü spontann y val de te' i plajess pa dër ai foresc. An mëssa avëi le coraji y la orienté da mostré ci che an é, ci avëi cultural che an á y conësc.

Olá che an cianta, ne striton nia; olá che al vén cianté, lascete jö, palssa; ma la ria jont ne conësc nia le cianté! Ensciö gnél dit zacan y cösc val inéencö.

An ti é debit val endortöra al turist, deache al paia pö con sü scioldi. Cösc val inéencö sön le cíamp cultural.

I ne podun mai vène val co ne val nia chi scioldi che an damana lassora. La patria é deplü co florì dal sorëdl, co ciöf de munt, mo al é inéencö les munts, nostes frabi-

Éres da Laiun.

ches. Döt cösc é mefo en toch de nostra patria. Nosc paisc, la plaza de dlisia, post de laur, jont dla medema sceta fej pert dla patria. Döt ci che la jont á cherié con söa maestria, söa cultura, ci che ara fej encö, ince la zopa dla coltöra y i ciamins da fröm fej pert de nostra patria. Les berces, stöes da paür y sëmenes alda pa nosc monn.

Frabiches vedles, antare de ciasa vonü fora a foresc, ci podes-sess pa döt cant cunté de generaziuns passades sora le limo de stöa ete y fora? Ci ligrëzes y crusç, fadies y strabac ëise pa odü? Döt cösc ál orü ester por vire te osta patria! Con ci slisiranza sá encö le patrun dé ia, desche i fossess ma plü rofl da nia y desperpo ëise na storia de secui sön les sciabiles. Le laur de nüsc antenaç sá a nos da encö cherié la patria. Canche le egoismo y le asarism á la soraonta, messa ince la storia sparí. Nüsc vedli à cherié en gröm de patiic de gran valüta, l'artejanat ladin y la generaziun dal bënester é bona de le desdrü y le dé ia por en kitsch.

Al é na contradiziun: de önn en vers i mostron al scior roba da zacan desche an la valütass bën tan, dal ater vers la vënón fora por bagateles. Nos jun düc bel comot col auto, le forest messass ji con la liösa y a cíaval desche al foss ciamó i agn da la próma vera. Laprò dessal paie sëch. Ma se iestí le guant da zacan por i al

lascé odëi al forest, é da valgrata; sce an l'arata belo tan bel, a ci moda ne le tolon pa spo nia en-stësc plü gonot da les festes? Sambën che al é plén de sciori co fej jö cösc patiic, mo él dërt le kommerzialisé döt? Patria é ince paisc y valades, cõi y fops, jogn y vedli y cis la jonëza, sce i n'orun nia che patria vëgni con nos te fossa. Patria é döta la jont co vir ten paisc, ten raiun y baia le medemo lingaz, anfat sce ara é iestida da zacan o modern; ciancés popolares y ciantautors alda pro patria.

Se detlaré de söa patria mëssa vignönn; cösc sce é pa emportant. Patrai po ester grana o picera. Por na pert él ma la familia patria, le comune, la provincia. Patria po ester l'aria de ciasa, l'urt dan porta, le banch tla curt, i prés che an á sié y vardé jö, i crëp che an á arjunt, la jont che an á conesciü, i compagns da scora, i raiç con la lösa. Patria é chë tera, dô chëra che al ancrësc tal forest, olá che an ponsa: sc'i podes ji a ciasa. Nosc poet Angelo Trebo á conesciü ci che patria é, messâl pö vire a Balsan tla mese-ria con en gran encorscemun. Al á descrit te deplü rimes söa ao-danza da ji a ciasa. Te na söa ri-ma dijal: "O essi ares ince iu, joré con os oressi ienn rodunt envers mia cara patria y ligher tan y dlun ciantenn". A vigne vicel co jora cuntra la Val Badia ti ál la

Trëi nozes a La Plì.

gola. Al scri plü tler, éi che söa patria é:

“Olá ch’al sta na vila,
sö dlungia en te bel bosch,
olá ch’al sta na éiasa,
crossö te chël bel post,
crossö te chël bel lü
con te oressi ji”.

La definizion patria ne n’é nia por vignönn anfat. Laota ea la patria en picio toch de monn, encö pol ester cotan maiù. *Emportant él che la porsona se sonti daćiasa y sconada - danlò él söa patria.*

La tradiziun alda pa la patria

Cösc ne n’ó nia di se tigní toch pal vedl, mo dé ennant le vedl, deache al é bun y dërt. Sce al é bun o no messon desmostré avisa desco pa la qualità dla cultura.

Tradiziun vën dal latin - *tradere*: al ó di - dé ennant! Tradiziun é porchël dé ennant éi co s’á mostré bun, éi co s’á confermé y á mantegnì le bun ennom nia por caprize, o por mancia de val de nö.

Al vën gonot dit che le tomp passé ea miú; cösc n’é nia vëi! Patria ne n’é nia le tomp passé, mo chël da encö con düc i festidi y les ligrëzes che nosta vita comporta.

Le turism s’aspeta da la cultura y da la patria na zinzolada folcloristiga por plajëj; por i foresc vëgnal trat ca döt y činamai la cujina ladina, co ne n’é pö nia ladina, mo nosc mangé é da éiasa ten gran raiun de Tirol. Che dij pa che les tultres o les balotes è

N Crist, olà che jënt
sta chiè a palsè,
a periè y a punsè.

en cëi o na spezialité ladina? Al é val de spezial por i ladins, chël bën. Envié ia cöstes iniziatives ó mefo di, proé da trá plü sciori y i muje endortöra. Al é le medemo co sce zacai dij che le plü bel de Salzburg é les "Mozartkugeln" y de Viena le Prater. An ó fa fora de valurs sensaziums. Fora de no-sta cultura vëgnal' gonot fat na ëra co se vënn a chël co i pîta le

plü. Al vën confermé, che al ti plej tan ai sciori! Ai s'al damana! Cösta é na vertora por ascogne le livel bas dles manifestaziuns. I crëi che degün forest ái dit, che al ne n'ó nia na dërta cultura popolara. Al vën manipolé la saú dal forest. Al é bën vëi, che le turist dlot döt, sce al ne ciafa nia val d'ater. Ensciö ésera incé pa mësa: an sbürla jö por la gher-sala

Trèi vedli Schützen d'La Pli de Marco.

iné ci co ne sa nia bun, sce al n'é nia val d'ater sön mësa. I forresé tol döt ci che an i pîta, iné cualité. Ai é sogü encompri a valüté la cualité, mo sce nos sun tal forest, se vára iné enscio. I tolun döt, mo tert o adora s'anadunse, sce an s'a pîte cualité o no. Ala fin él na forma de cherianza, sce an venn cultura con trics o sce an romagn sonziers y pîta cualité.

Iné tal turism mëssa varëi la mosöra dla etich, dla moral. Sce i ti dun belo al scior en bel cuartier con en tlap de bogn sorvisc, mëssunse iné i dé cultura sonziera y no falsificada. An mëssa i pîte en dër cuader dla cultura da laota y da encö. I ne podun nia i mostré al forest nosta jont desche ara stess ma tres a soné y a cianté. Nosta jont laora, é sonziera y a ci moda desson pa spo ti la mostré al turist döt entorta y nia realista?

Te 40 agn áNSE sciüré sotissora nüsc paisc deplén, deache i aratán de mëssëi i ofrí al turist val d'extra. I án vonü o trat jö le vedl y i jun encö nos enstësc tai musei a ti ciaré. Trep esson endô ienn te nostes mans. Altamo s'anadunse che i àn fat damat, mo al é tert. So por munt vëgnal fat fora de scofes y ciasotes üces, ma deache le forest va ienn sö por munt. Can odunse pa ete che cösc é döt teater? Scofes y ma juns é por le fèn y nia por mëter a dormí sciori o personal. Che á pa lit en articl co dij che cösc é

dërt? Ciases vedles ne mëssa nia gni trates jö, mo pò y dess gni dorterades fora por i bojügs da encö. A ci moda menunse pa tlaps de sciori fora por nostes villes a ti ciaré a nostes ciases da paur? Ma deache ai á enteres y paia entant? Tan tignunse pa nos enstësc sön cöstes ciases?

Sunse a öna da les daidé mantegni y da sensibilisé les porseenes co vir leite che ares les mantegni?

La vacia che an ó muje ne pon nia copé! Nostes carateristighes y tradiziuns ne podunse nia eliminé, sce i orun avëi iné tal dagni altamo valch co enteressa i foresc. Nüsc mituns mëssa y dess vire atlò y spo adorai iné paisc co á sões carateristighes da ciasa y co i plej ai turisc.

I dé vita nea a massaries da zacan, nia plü adorades encö, ne n'ó nia dì les taché sö por chi mürs dles ostaries, olá che ares ne dij nia y gonot él iné le personal co ne n'a nia idea por ci che che massaria sorvìa. Bela figura!

Da di él iné che cotan deplü roba da zacan foss jüda desdrüta, sce al ne foss nia turisc co mostrass enteres. Costa roba aldiß te n post motüda fora döta adöm, con les splianzes lapró che le forest sai ci che al vëiga. Cultura popolara é chëra che le turist po amiré desco les ciases da paur, na bela sì d'urt. Nüsc valurs culturai mëssunse i prejenté al turist con dignité, cherianza y identité. I mëter dant al

scior robes banales ó dì, i fa crëie che nos an na cultura tan bassa. I ne podun nia se vëne tan bunmarcé, se araté tan da püch. Le turist atlò s'arata spo porsones de püéia cultura y de na mentalité ma alistada sön le fa scioldi con döt.

Na popolaziun mëssa iné tal turism se identifiché te söa storia, te söes carateristighes y ara ne po nia se arbassé a en tec o ciadortl. Sce i orun che le turist se téggi alalt nos, spo mëssunse enstësc tegnì alalt nüsc valurs, nosta dignité, nosta storia, la cultura y le lingaz de nosta tera ladinia, olá che i foresc é envies da passé sù plü bi dis dal ann.

Nos mëssun porchël ti fa le sorvisc al forest con cherianza, zonza punsé ma al profit o ester stüffusc. I messun sté sön döes iames.

Ma cumpedé adöm statistighes ala fin dla sajun, ci che le forest á dé fora o cumpré, é na cossa da lascé ester. Sambën che i cuné mëssa ester a post, mo chi aldiss da coresponge iné con na cherta culturala, sce al ne mancia nia le sëi y le podëi.

Al vén porchël dér aconsié dai gran esperé che le turism laori adöm con jont competënta sön le ciamp dla cultura de vigne ram: cianté, balé, soné, frabiché ez.

I ne crëi gnanca che la cultura viri dal turism o podess vire, mo *le turism podess vire dla cultura*; trec impulsc y valurs po la cultu-

ra envié ia por le turism y entra mi dess se daidé. Nia la cultura n'é chëra dai scioldi, mo bën le turism y cösc ne raforza nia la posizion de chës porsones co se dá jö con la cultura. Tlò ne dess nia varëi le dit: chël co comana, paia!

Cultura dess gni enserada tal turism y cösc dess avëi trep dan ciará por sù cliené co dess, can che ai va a ciasa zonza scioldi, sbotenés fora, altamo n'avëi aprofité culturalmonter y spiritualmonter.

Cösta foss la richëza che le turist sess da aprijé y che al chir tres da nö. Che la cultura va dér bun adöm al turism, vëigon dai gran teatri de Verona, Salzburg y Bregenz co vir dal turism y ti dá al turist na richëza culturala, iné sce al l'á paiada bun. Nos viun ten raitun co mostra vigne crëp atramonter y vigne col desvalí. I àn na variété de morveia. I ne mëssun porchël nia trá jö les frabiches co é vignöna atramontér co l'atra y á vignöna söa storia particolara. I ne desson nia cherié che uniformité de ciases che le forest á belo te söa ciüté y co ne ti dij nia, mo le stüfa a mort. Trec s'à la gola y la envidia por nostes valades y nüsc paisc; ciodi aratëise pa che trec foresc sii enressés da cumpré valch atlò, an fat sce nö o vedl.

La cultura popolarà podess ti dé trep al turism, ti daurí dimenjiuns nees. Fora de cultura, tradiziun y turism dessal crësce na

La familia de Treo.

comunité co vir y condüj a na maiú florida económica cultura la dla valada. Dal tomp passé mëssunse to le positif con forza cherionta por le renové y cherié de nö.

Aldide ci che le prof. Jost Krippendorf dla Sbaiz à dit: "La tradizion popolara vén ma plü adorada a nüz y comerz dal profit turistich; le turism desdrüj en-sciö les particolarités culturales locales y regionales. Al i tol a les üsanzes y ad atres espresciuns de vita culturala popolara so si gnificant, les desgradëia a blot fol clor por le turist. Trec turisé ne se acuntontëia nia plü de cliscés adorés y sorpassés; le turist se sont plü atrat da che espresciun culturala co é vita sonda y vén coltivada con dignité. Encö vë-

gnal pö dlunch damané plü cuali té pa vigne laur y a ci moda dess pa spo le turism se acuntonté de en folclor megher y falz laprò, empede ti píté cultura sonziera! Comerzialisé bai popolars o cianées o musiga y i píté ma por divertimont, ó di dezipé nostra cultura. Al ó ester sonzierité y programs de cualité". Ensciö scri cösc gran espert de turism y ël desco sbaizer mëssa le sei. Nos se damanun, sce i sun inée belo roés tan enant o bindebò dlungia cösc marcé co venn cultura destomperada.

I n'orun nia ester en reservat de folclor, mo na popoazion co ó vire söa identité y la svilupé, avëi na unité económica fôrta; le medemo dess varëi por le ciamp cultural.

Cösc mëssa garantí la identité de en grup etnich.

Chi co vöiga ma la economia sora, é verc da en edl y manacia da gni verc inée dal ater.

Na popolaziun co va ma söpert con la economia y trascüra lingaz y cultura, se desfej da sora y se desfanta te kört tomp dai grups de lingaz co vir enceria. Chisc sarà bogn da la ciücé sö, deache ara vöiga ma le afar blot. Le grup etnich spariss y söa storia gness eliminada fora dal gran foliant storich ladin. Dé sö söa identité ó di se ignoré enstësc y kösta foss la fin de na popolaziun.

Nos mëssun orëi vire desco ladins y no ma desco abitané encér les Mëisules. Chisc abitané po en bel dé inée ester de n ater lingaz y te val valada ladina á kösc prozes dadìo motü man; i ladins con so lingaz pordará tres deplü pëis, sce ai ne se enteressa nia deplü por saulé so lingaz con le baié

dagnora te familia y se defëne desco grup ladin. I enteresc economics susc é bogn te kört tomp da soracorí chi culturai y da ti dé na coerta de lingaz desvali.

Goethe á dit:

“Nia le passé ne desson se aodé, mo bën svilupé le vedl y cherié de nö laprò”.

Trepes idees de kösc articl ái tut fora dal referat de V. Herbert Pöttler “Kultur- und Heipatpflege im Fremdenverkehr”, publiché te “Schönere Heimat”, Minca 1985/Heft 4, S. 231. Iu l’á empü adaté a nüsc païsc y a nostra situaziun.

I crëi che la gran pert de köstes idees poi gni adorades da nos y che i podunse emparé cotan y schivé da tomé te de gran büjes. Qualité costa y la cultura ne dess nia ester bunmarcé. Sparagné sön kösc ciamp é falé, deache la cultura é la miú investiziun por la formaziun dla porsona y le saülé na popolaziun.

Früè dl laur - Miscì da Lungiarü.

U'IMPER.

Descendënzès da antenaç

Aldedancö mostra tröpa jënt na gran ligrëza da podêi descmostrè sö, che so cognom o süa parntela o sceta va dér zeruch tla storia.

Nosta provinzia i dà cínamai en bel documünt y en relief variö sön banda a chës ciases che è bunes de mëte dant i ennomms di geniturz sön chël nüz almanco por 200 agn: "Erbhöfe", "Masi aviti", "Lüj arpà".

Chilò i antenaç (mâ dal pere enfora) dl scroan. So pere à dagnora sotescrit con en G y nia con en C. Al è fi de

1. Jan Bat. Graffonara d'Alfarei "dl Gran"
18.02.1862
„ 03.07.1917 con Maria Gasser da Grones/Rina
† 29.09.1933
2. Jan Bat. Graffonara d'Alfarei "dl Gran"
20.04.1806
„ 23.11.1847 con Maria Huber da Curt/Rina
† 04.12.1884
3. Sept Crafonara d'Alfarei "dl Gran"
31.01.1771
„ 14.04.1802 con Anna Ritsch
† 26.03.1851
4. Iaco Crafonara d'Alfarei "dl Gran"
01.05.1724
„ 24.01.1769 con Maria Agreiderin da La Plì
† (?)

5. Stefo de Alpharei de Crafonara a Badia
 12.04.1694
 ↂ 21.06.1719 con Gertrud Stobinger da Lisciun
 † 08.02.1744
6. Caspar de Alpharei de Crafonara a Badia
 04.03.1638
 ↂ 26.04.1672 con Margarita de Fostil de Badia
 † 22.06.1726
7. Tomej de Crafonara de Badia
 06.12.1600
 ↂ 04.02.1624 con Catarina da Valgiarei de Badia
 † (?)
8. Domenico de Crafonara de Badia
 (?)
 ↂ (?)
 † 18.10.1605
-

18.03.1592 è gnöda sopolida na creatöra de Domenico de Crafonara.
 Plü ensö ne våra nia dai ji dô a cästa parentela dea che i libri "dles matricoles" va a Badia mä cina l'1588.

M.G.

Proi nasciüs deforadecà da geniturz o næini de nostra valada

L' Calënder Ladin 1990 à porvè a desmostrè sö i proi nasciüs y chersciüs sö te nostra valada: sce i ëis cumpedè, n'ëise abinè en pü de plü co 400. Tratan n'éle endô gnü alöm un o l'ater. Ci bun che Chëlbeldì s'à orü y s'ò a nos Ladins: de sigü nia meritè y nos minun che ara mëssi ester enjö!

Por cäsc Calënder 1991 ele gnü suratut en nia tröp mëinder laur: cäl da abinè adöm i proi nasciüs deforadecà da geniturz y næini ladins gnüs al monn te un di paisc da La Plì cina sö Calfosch.

Ne stede a minè che an i ài ciafè fora düè: rovè laprò dan l'1750 zirca pôn i dì fortüna, dea che al fala i scrièc nezesciari. Plü dì che an fora, plü saurì che an röia endô pro un o l'ater.

Peri y umes, nëini y lâs dla val de Mareo/Badia i à plü da dì bele mazè ite a sü mituns da pici en gran respet por i ministri de Chelbeldì, da i daidè, dai jì dô ala cherdada y dan da döt da periè dassën por i proi y dô proi. Sce dijessun pô plü gonot y con dér tröpa devoziun cäs parores santes dl Patenoster “Pere al cì,... al vëgnes to règn!” Plü na bela oraziun por y dô prei ne conësci iö nia, dea che Gejù se l'à ensegnada.

Ara vëgn tres plü scarscia la cossa coi proi dles valades y de döta nostra diozeja. Co ñiarera mo fora - mât por dì - chilò da nos te 10 agn: l'ann 2000? Sarale ñiamò 6 o 7 proi che laora te nostes ploanies marôres/badiotes? Olà starai mo? Sia la grazia de Dì che tröc laizi laora bele sëgn inçè por l'bëgn spiritual de nos Ladins!

Mât por ne l'desmontiè nia: deforadecà è nasciüs y chersciüs sö da y pro geniturz dla valada chisc 7 proi: 5 è ñiamò en vita. Mons. vësco Nazio Canazei († 1946), Pire Gasser († 1913), i sign. Heinrich Videsott a La Val, dot. Alfred Frenes a Porsenù, Mons. dot. Antone Agreiter prefeto apostolico tles misciuns, Marcus Irsara a Mantena todëscia, Lois Valentin misionare de S. Ojep.

Proi fora dles families nobles con sü antenaç te nostra valada ladina

A. La familia nobla de Rost o da Raas è rovada adalerch a Al Plan encér l'1300: con en zerto Maiule da Andrac a Fodom. L'ultimo Rost a Raas d'Al Plan, o da Curt dô i scriç vedli, è mort fora ailò l'ann 1641.

La familia s'è destenöda fora a Aufhofen, Kehlburg, Austria y Svizera.

1. Pire, canonicus da Sançiana mort a Silian	† 1347
2. Gregorio canonico a Neustift prou a Tasten	† 1535
3. Johannes Carlo	† 1624
4. Paul Alfonjo, Neustifter	† 1654
5. Paul, canonico, Neustifter	encer † 1630
6. Johannes Adalbert, Can. Berchtesgaden	encer † 1630
7. Ferdinand, canonicus	encer † 1700
8. Franz Rudolf, canonicus a Chur	† 1705
9. Franz Johann, canonicus a Porsenù	† 1728
10. Adalbert, Convënt Admund (A)	encer † 1700
11. Sigismund, Neustifter	† 1729
12. Leopold, prelot a Fiecht	† 1771

13. Leopold, prelot a Sanċiana	† 1736
14. Josef, prinzipe vësco da Chur	† 1754
15. Johannes Franz Dionisius Graf von Rost y prinzipe vësco da Chur	† 1793
16. Josef Edler von Rost Sanċiana	† 1805

B. La familia nobla de **Piazza** tl ciastel Freiegg a Piccolin à inċe albü val proi. I Piazza sarà gnüs da Col de S. Lizia fora.

1. Josef Piazza mort a Albeies/Porsenù	† 1714
2. Josef Anton Graf Piazza mort a Fügen	† 1720
3. Caspar Ignaz Grof Piazza mort a Porsenù	† 1723
4. Dominicus Piazza mort a Sorega/Fassa	† 1774
5. Johann Piazza	† 1700

G. La familia nobla de **Mayerhofen** a Sumpunt/Badia

L'inom den prou Casper Ignaz de Mayerhofen, Nasciü y chersciü sö a Badia è gnü scrit sö tl Calënder ladin 1990. Sce Sumpunt è la cöna di nobli Mayerhofen, éle ri dì. Deslariè fora s'è cäsc inom nia püch lunc y lerch.

1. Balthassar	nasciü a Lisciun mort a ?	1636 prou 1660 1672
2. Romedius	nasciü a Kollman mort a ?	? prou ? 1750 ?
3. Johann Bapt.	nasciü a Liscium mort a Bornech (degan)	1656 prou 1684 1705
4. Vinzenz	nasciü a Schnals? mort a ?	prou 1733 1750
5. Franz de Koburg	nasciü a ? mort a ?	? prou ? 1751
6. Stefan	nasciü a Bornech ? mort a Porsenù ?	prou 1775 ?
7. Franz de Paula	nasciü a Gufidauñ mort a ?	1731 prou ? 1770
8. Martin, Capeziner	nasciü a Gufidaun mort a ?	1733 prou 1757 1780
9. Alfons, Neustifter	nasciü a Lisciun mort a ?	1739 prou 1770 1785
10. Johann Nepomuk	nasciü a ? mort a ?	? prou ? ?

11. Franz Xaver	nasciü a Balsan mort a Desproch	1704 prou ? 1831
12. Johann Melchior	nasciü a Bornech mort a Varn	1751 prou ? 1848
13. Antone	nasciü a Ulten mort a ?	1815 prou 1840 1850
14. Josef	nasciü a Laurein mort a ?	1843 prou ? 1869 ?
15. Vinzenz	nasciü a Schnals ? mort a ?	? prou 1844 1871

D. La familia nobla di Engelmor

I "Engelmor", gniüs da Aufkirchen (Toblach) a La Plì de Marou à fat sö la Gran èisia o èiastel Moregg l'ann 1575. Dò circa 200 agn ési rovà demez o morèc fora: a La Plì.

1. Johann Jakob (Neustifter)	nasciü a La Plì mort a Asling	1636 prou 1660 1682
2. Johann Georg Neustifzer	nasciü a ? mort a ?	1650?prou ? ?
3. Hyginus capeziner	nasciü a ? mort a Sterzing	? prou ? 1827
4. Franz Antone	nasciü a ? mort a Ried Tirol	1709 prou 1732 1777

E. La familia nobla de Colz/La Illa

L'ann 1485 vègnel nominè ten documënt por enduliënzès l'inom Colz a Badia. Plü avisa è cästa familia di Colz la familia Winkler de Colz a Rúac (Rubatsch). Di 1691 à i Winklers venü l'èiastel an zerto Pire-Paul de Bernardo.

1. Lienhard	nasciü a La Illa mort Ploan a Fassa	? prou ? 1316
2. Peter de Colz	nasciü a ? mort a Porsenù (benef.)	? prou ? 1619

F. La familia nobla di Asch - Brach

Defata dô l'1300 rovâ da Verona sö en zerto nobl de Brach y maridà spo na nobla di Asch. La parentela de chisc s'è destenöda fora der dassën. Fora dlungia Linz (A) vîle èiamò en dër discendent, zerto cavalier Pire Grof de Asch-Brach, ben conesciü dal scroan de chësc articl.

Le prou plü emportant fora de cästa familia è ben ste Albert I, prelot da Neustift mort l'ann 1789.

Proi col pere de nostra valada

1. Iorž Filippo Rudiferia da S. Čiascian	n. 1715 a Porsenù	1739	† ? a Porsenù
2. Albert Compojer Capez. da La Val	n. 1747 a S. Sigmund		† 1810 a ?
3. Iaco Frenademez de Badia	n. 1749 a Rorei ?	1816	† ? a Trent?
4. Johannes Pizzinini de Badia	n. 1805 a ?	1831	† 1891 a ?
5. Erasmus Ferdigg Capez. da La Plì	n. 1864 a Mantena t.	1886	† 1945 a ?
6. Franz Tasser da S. Čiascian	n. 1876 a Rorei	1899	† ? a ?
7. Pire Paul Costner da Corvara	n. 1878 a Fodom	1904	† ? tl. Africa
8. Hermann Sorà da S. Martin	n. 1883 a Onies	1906	† ? a ?
9. Francis Deiaco da Lungiarü	n. 1895 tl'America	1920	† ? a New Yorch
10. Ludwig Deiaco (frè) da Lungiarü	n. 1896 tl'America	1920	† ? a New Yorch
11. Felizian Ferdig Franz. da Rina	n. 1900 a Fones	1924	† 1966 a Balsan
12. Vinzenz Pedevilla da Rina (mone)	n. 1901 a Stubaital	?	† 1943 a Desproch
13. Fulgens Tolpeit Capez. da La Val	n. 1902 a Ratschings	1931	tal Jesuheim
14. Peter Prousch d'Antermcia	n. 1911 a S. Andre	1935	† 1970 a Tils/Porsenù
15. Josef Declara da S. Čiascian	n. 1913 a Sterzing	1942	a Hall/Tirol
16. Wilhelm Declara Cap. (frè) da S. Čiascian	n. 1915 a Sterzing	1940	a Lana
17. Josef Erardi Misionare da La Val	n. 1922 a Falzes	1947	† 1981 a Falzes
18. Paul Pezzei Misionare da Lungiarü	n. 1944 a Mühlbach	1973	a Graz

A mo inè chisc l'pere de nostra valada?

1. Pire Rubatscher Neustifter ?	n. 1741 a Porsenù	1765	† 1775 a Neustift
2. Josef Robatscher	n. ? ?	1770?	† ? a ?
3. Antone Robatscher Neust.	n. 1752 a ?	?	† 1834 a ?

Proi con la uma de nostra valada

1. Clemens Wieser Franzisc. de Badia	n. ? a Laiun?	?	† 1900 a ?
2. Alessio Bernard Capez. de Badia	n. 1885 a Fassa	1904	† 1957 a Trent
3. Johann Obexer de Badia	n. 1890 a Fones	?	† ? a ?
4. Paul Obexer Neustifter frè de Johann	n. 1901 a Fones	1926	† 1976 a Neustift
5. Ludwig Gillarduzzi da Calfosch	n. 1904 a Desproch	?	† 1970 a Trins/Stubai
6. Hermann Millechner da S. Martin	n. 1902 a Pradl	1926	† 1987 a Desproch
7. Johann Pramstaller da La Plì	n. 1912 a S. Laurenz	1936	a Ehrenburg
8. Josef Michaeler da La Val	n. 1912 a Fones	1941	te Dänemark
9. Erminio Pizzinini Franz de Badia	n. 1925 a Selva	1953	a Cavalese
10. Pius Krapf Neustifter d'Antermeia	n. 1910 a Teis	1935	† 1973 a Neustift
11. Alfons Krapf Franzisc, frè d'Antermeia	n. 1913 a Teis	1940	a Lè de Braies

Proi con l'nëine de nostra valada

1. Dr. Johann Deiaco da Lungiarü	n. 1903 a Pergine	1928	† 1968 a Maran
2. Caietan Decall Capez. da La Plì	n. 1915 a Lisciun	1941	† 1985 a Neumarkt
3. Dr. Ellemunter Anton Capz. da La Plì	n. 1930 a Lè/Braies	1956	a Porsenù
4. Dr. Alois Ties da Lungiarü frè de	n. 1935 a Ahornach	1961	a Porsenù
5. Bernhard Ties Franzisc. da Lungiarü	n. 1944 a Ahornach	1976	a Sanciana
6. Dr. Josef Kronbichler S. Martin y Badia	n. 1946 a Bornech	1971	a Porsenù
7. Johann Kronbichler Mision. S. Martin y Badia	n. 1947 a Bornech	1974	tl'Africa
8. Rupert Ferdigg Franzisc Rina	n. 1935 a Fones	1959	a Vilpian

9. Albin Pescoller Capez. Badia (?)	n. 1941 a Kiens	1968	a Pfunders
10. Franz Josef Campidell de Badia	n. 1961 a Raiscia	1985	a Eppan
11. Andrea Agreiter d'Antermeia	n. 1964 a Natters	1990	tles misciuns
12. Johann Hauser de Badia	n. a Hall	1936	† 1981 a Hall/Tirol

Proi con la lâ de nostra valada

1. Josef Knapp da La Pli	n. 1921 a S. Laurènz	1944	a Porsenù
2. Leonhard Steger Mision da La Pli	n. 1934 a Sorafurcia	1966	tl Pakistan
3. Ambros Stampfl Neustift. d'Al Plan	n. 1934 a Lisciun	1959	a Welschnofen
4. Ernst Knapp frè da La Pli	n. 1935 a S. Lorènz	1961	tla Germania

Signor Merch Graffonara

**Siur Augustin Moling
cun les sorùs
Sr. Norberta y Sr. Edelberta
y la uma Monica.**

Chëlbeldì ne l'à nia orü

La polizia dla strada l'à straufé trëi iadi dassënn. In plü ti âra tut la patent. Mo nia ne jovâ. Apëna ch'al â indô podü ji, âl cun so gran motor taié la strada y ê roflé adüm cun n auto. Dui morc y trëi feris ê ste l'bilanz de chësta matalda.

La Zeitung y i atri folieç portâ spo la noela: "Al é la orienté de Dì, che nosc bun fi y fré... gnê cherdé ia in l'ater monn."

Él propi ste la orienté de Dì? Â forsc Chëlbeldì orü, ch'al suzedess chësta tremenda desgrazia? Sce chësc foss vëi, spo à chi dërt, chi che disc che Chëlbeldì é crûde.

Mo a ti dì söl müs ai parënc, che à pardü so müt y fré, ch'al é ste instëss la colpa, é inçe crûde. Vëi te so dolur se cunsolëia, che Idì à lascé suzede, vël sà ñiudi che ara messâ suzede a chësta moda.

Tratan la vera n'el de chi che ne se curì nia dal nemich. Ai se punsâ: Can che mia vita é ruvida, spo pôi pa ester olà ch'i ô, spo ne la téggi nia zruch. Mo un o l'ater de chi che la punsâ insciö, s'à ciafë na steca, s'à spaché na giama o ferì n brac. Da che depëndel pa sc'i m'amari, sc'i perdi la vista, sc'i möri? da me o da Chëlbeldì? da can che la lege comana de se mëte l'ciol söl auto, él manco morc sön strada.

Mia só che vëiga püch, mët tan averda can che l'tru é ingrasié da ji te tiac a dô lëgna. Ara n'é mai tomada tan da se fa mé.

Al è d'aurì dl'ann passé. Püch dan mesanöt gnêl n paür fora d'ustaria. Dô püç metri ti rëflel ados un dal motor y l'maza sotyura. Degun aiüt pur vël. Da mesanöt él mort.

Tan de iadi pudessun pa dì a chisc che pëia impormó ia, sciöch'an disc datrai: "Lascete dlau-rela, mostro de mat!"

Tl Vangele él writ, che Chëlbeldì à cumpedé i ñiavëis de nosc ñé y che degun spoz ne toma dal cil zënza che l'Pere lassö l'sài. Düç i populi crëi ch'al é n destin; valch mina, ch'al side bele düt danfora calculé, ch'al side sura vignun na forza misteriosa, a chëra ch'an ne i sciampa nia.

I vedli Greci y i germani â stües divinitêis, che fajô fora l'destin de vignun. Pur d'atri populi él la posizion dles stêres dezijives bele ch'an che na porsona nasciô.

Nos cristiagn y d'atri crëi sön la providënça de Dì, che rigirëia l'monn y ôj düt sön so fin y al calculëia bele ite laprò, sce nos s'en tolun sura cun nostes orazius de ne ester nia vitima de val'desgrazia o de val' bur inzidënt.

Inçe sc'i ne sun nia bugn de testlarì i trus de Dì, un che à fede

Fam. de Giuvani Moling - furchëta.

vëiga impò inanter i faç süa orenté, so amur a nos. La fede ala providënsa n'é nia buna de stlarì les neures ch'an incunta söl tru dla vita, mo ara se dà sugherté che ia dô la néura él Chëlbeldì che s'ô bun.

A Roma vëgnel arjigné ca n catéchism de 400 pages pur i cattolizi de düt l'monn. Ailò él gnü dit, vëgnel pesé sura dassénn tl 5 comandamenti dl trafich sön la strada.

Chëlbeldì respectëia la liberté dla porsona. Al é bun de trà fora de bugn frùc olà che jënt somëna zizania. Datrai él forzes dla natüra nia controlades de gauja, datrai él jënt ignoranta o che ne s'intopa nia, val' bot él inè cativeries de jënt che fesc aposto, mo la bunté de Dì sà da oje les de-

sgrazies pur l'bëgn dla jënt, dles porsones.

Chël lasci ester: che an n'en vëgn sura impormó dô agn, ch'al é ste pur nosc bëgn, che Chëlbeldì l'à minada buna.

ac

Anotaziun dl scrivan responsabel dl Calënder: Al è n iade n té pice müt che â na britl tla man y laurâ impara. Purnant che la uma â udü la britl tla man dl müt, ti l'âra tuta y chël pice müt a metü man de pité y de i dì de vigni sort de bur inoms ala uma. La uma â cënt pur cënt rafjun da fa inscio! Mo inè nos sun bel avisa sciöche chël pice y fajun bel l'medemo sciöche chël pice müt, mo la colpa urunse dagnora i dé ai atri.

M.A.

Àste bele rit assà

N scritur à scrit sciöche l'malan dessura à insigné l'malan dessot ta t'in molé üna ala jënt.

S'la rì pur ligrëza y pur aurela cörta é val' che tira söpert, mo s'la rì pur cuiené y pur ti fa truz a zacai, é val'che tira jöpert.

Inèc l'malan sà ch'an rì pur vigni sort de gaujes. Aristoteles, n filosof dl'antichité à constaté, che mâ l'uomo su é bun de rì, anima y corp che laora deburia da y l'tr ne n'à nia ciurvel.

De plü studià de vigni categoria à scrit pursura l's'la rì, mo in manieres dër desvalies. Al basta osservé jënt can ch'ai rì. An un ti bastel de fa la grigna da rì, an n'ater ti él dër dl bun da rì, n terzo fesc sö na dërta scala; un rì dër alalt, n n'ater čiamó tol forra la usc bassa y inscio inant.

Da val'sentada, olà ch'an la pënsa desvali, él caji che la situaziun é dër trata, spo ti vëgnel immënt a un da di na coinaria y düc mët man da rì; al é sciöche al rumpiss la dlacia. La coinaria à pur chësc iade salvé la situaziun; an podess t'ipaié n gote.

I mituns rì dea ch'al ti sà bel, jënt atëmpada se tëgn plülere ite, al ti basta la grigna da rì.

Damascenus, n astrolog talian, che viô dan 1700 agn, orô savëi da indiché i modi pur via de ci che la jënt rì. Un che rì ho-ho-ho à n temperamënt sangui-

nich, un che ri sön he-he-he-he à n temperamënt colerich, chël che rì sön hi-hi-hi-hi é melancolisc y chël che rì sön ha-ha-ha-ha é flegma.

N n'ater mina, che chël che rì zënza gauja é n pü indô cun la trapola, y vanitùs chël che s'la rì dainré n iade y cürt y stlüt ite, laboriùs y fedel.

Un che s'la rì apëna é pinsierùs, paziënt, fleißig y dessenùs. Chi che s'la rì cun la grigna da coiné, se sënt sura i atri, é falz, baujurun y da burdun.

Epictet se pronunzia inscio: No rì de messa, no rì pur cosses da nia y no rì massa dadalt. Zirca inscio él inèc l'Cohelet dl vedl Testamënt che la mina: L'tec sbroca fora cun na godüda dadalt y l'schiché cunësciu apëna ch'al rì".

I conventuai y i teologhi dl'antichté suratolô dai greci y dai giüdes l'ideal de tignì mosüra tl'espresciun di sëntimënè. Giuvani Crisostomo dijô che Gejú n'à mai rit te süa via, purchël - inscio minâ - che al ne se l'dais nia pur sanè da rì dadalt. Tanvedla che chësta minunga é, inèc i studià y i sanè dess rì sciöche düc i atri.

Te na vedla tradizion di Egi ziagn él da osservé, ch'ara disc: Dì à cherié l'monn cun set godüdes (iüdes). Dl Dì dla Bibia él

Musiga da La Val - 1950.

dit ti salmi, che al rì sura sü ne-misc. "Chël che é sënté sö al cil, rì sura de vëi".

Meister Eckhart, mistico dl medio evo, disc te na meditaziun dla relaziun nanter les trëi Divines Persones, ch'ai s'la rì ados üna a l'atra y insciö dess inèe fa i cristiagn. Gran numer di Sanç dla storia dla Dlijia nöia, de chi ch'an cunësc plü avsia la storia de süa vita, à fat dô al cunsëi dl teolog domenican. Ai savô che n sant che à la ria, é n sant triste. An recorda Filippo Neri, Giuvani Bosco, Clemens Maria Hofbauer, Thomas Morus y Papa Giovanni XXIII. Propi Papa Giovanni

XXIII à mostré che chël che à humor se destanziëia dal monn y da se instëss.

L'bun humor y la buna lüna rinforza l'armonia dl anima y é da racomané spezialmënter a jënt atëmpada; al é sëgn de maturité.

L'rì pô destëne, liberé y vari, al fesc comunté. Un che sà da mené coinaries y da mëte a rì jënt, é dagnora bëgn odiü. Chël che à l'carisma dess se n'aprofité, sanbëgn zënza ofënde jënt.

Zacai à dit na parora sterscia: "L'dé plü pordü é chël, olà ch'an n'à nia rit."

Pidrô y La Val.

La Val y s. Berbura.

Les 3 dlijies da La Val.

Costa da La Val 1965.

L'ejam triennal

Sön chësc monn él mefo döt che se müda. Datrai oreßun propi di, che l'monn se foss rosedé söl'atra pert, tan döt atramënter élè da laota incà.

Laota él ciámó l'ejam triennal pur i caplagn. Ci ô pa di chësc? Chësc urô di, che n caplan messá fa n ejam pur trëi agn alalungia. Al è tan co n pü de ripetizion de ñi ch'al â imparé te chi cin agn de teologia. Insciö èsi sförzà i proi jogn da tó ca indó i libri y ciaré laite. Al i fajô pa bëgn bun.

Aldédaincö n'ési nia plü chisc ejams, mo al vëgn bindié indô fat n curs de "Weiterbildung" (formazion inant), che döra na té piciá edema. Inè chësc fesc bun!

Bëgn, bëgn, mo sëgn la storia dl caplan da Colle, che è jü a Pursemù a dé jö l'ejam triennal. Al è l'ultimo ejiam triennal ch'al fajô.

Colle S. Lucia alda aldédaincö pro Belluno, mo laota aldil ciámó pro la diozeja da Pursemù.

Chisc ejams triennâi è dagnora i pröms dis d'otober, can che la scora tl Seminar â metü man.

Dô mëssa è l'caplan sanbëgn jü a gosté, spo âl arjigné ca la roda. Al â na té gran roda pesoëcia dla marca Dürkop.

Söl iade adorál inè val' da mëte sot l'nës ite. La cöga ti â metü n bel tò de cioc y döes püces sëcès te ruchsoch, spo dijôra ciámó: "Tolesse pa l'òmerel" (la cöga è d'La Pli de Mareo).

Le vedl Medo d'Al Plan.

L'caplan ciolâ spo l'ambrela sön stangia dla roda, se metô inè ciámó la britl te gofa, se vistî l'ruchsoch, jô a saludé l'curat y la cöga, se sëntâ sön roda y inmallora.

Can ch'al è bele pié ia, aldil ciámó la cöga che scraiâ dô: "Jide pa plan!"

Insciö metô man l'iade cuntra Pursemù y al è pa lunch. Al orô passé pur Čiaulunch, Frara, Gardëna y jö y fora.

Lois de Costata va con les biesces sön Čiastlins - 1946.

Al ê n dé dér bel da sorëdl y zënza n nio y purchël mâ dërt pur l'iade da fa pur munts y pur valades y pur ruvé tla cité dl vësco.

Čina a Reba ne gnôl nia jö dal čiaval de fer, inèe sc'al messâ trà sofluns maç sö pur la tlê de Colac cuntra Andrac.

A Reba ne jovâl döt nia. Les ôtes de Varda sö y fora ê massa ërtes.

Al s'â despié l'samare, l'tacâ söl ruchsoch y sburlâ la roda, döt gobe dô chères ôtes sö y se lasciâ scialdé la goba dal sorëdl che petâ čiamò ca scialdi éialt, scebëgn ch'an jö bele scialdi ite pur l'altunn.

Apëna ch'al â arjunt l'jù de Čiastlins, se vistìl indô l'samare y fora jö cuntra Corvara, döt a rifl de rofl, che les peres sprinzâ mâ. Laota n'êl mine čiamò l'asfalt ne.

Corvara parô mez mort; degü-na jënt purincërch da udëi y purchël mâ inant döt debota.

Al ne ruvâ plü cis lunc no, ch'al messâ indô, ia sot Calfosch, gni jö de roda y s'la sburlé.

Ar'ê pa bëgn lungia čina sön Ju de Frara (Grödnerjoch) y la pum-pa jö tres plü a pezot. Bindièé messâl ste chit, se spraizé sö pur roda y trà l'flé.

Mo al ê čiamò jonn y na té palsane dörâ mine dì ne. Plü co ater

Romano Brocia - Mantova
Kaiserjäger † 7.12.89 a 90 agn.

sa la goba y la sëi se fajô sinti tres deplü.

Söl Ju de Frara êl stort pro. Al cunesciô pö la familia dl'Usti. Ai-lò s'âl buiù n tee cun valga sort de tosser laite. Pur la sëi essel albü plü ion val' de frëit, mo dea ch'al â tröp l'cialt, ne s'infidâl nia da bëire na bira o n gote de vin.

Al n'ê pa ste dì ailò, ch'al ê indô senté sön roda. Sëgn pudôl fa n rait ñina Pursenù, sc'al urô.

Mo ara n'ê nia stada inscio; ara ê gnüda atramënter.

Da ji demez dal Jù de Frara, i gnôl bëgn immënt, che l'murin metes man da ji a öt. Dô la fan

ch'al â, messâl ester gran ora dla marëna. Can ch'al ê fora insom la strada sot chi crëp dl Sella fora, olà che la strada fesc na té gran óta y olà ch'an vëiga spo dër bel l'Saslunch y l'Sasplat, bel ai-lò s'él fermé, ê gnü jö de roda, l'â avërta sö pur na té crëpa in urt de strada y ê jü valgëgn metri sura strada sö a se sënte. Spo âl dauri l'ruchsoch, â tut fora na pücia y l'cioce y se l'â mangé oramai mez. Sanbëgn ch'al â fan dô n té iade impò scialdi lunch, y al n'ê pa ñiamó dì ne nia a post.

Al ñiarâ söl'ora y al ê la öna domisdé. L'sorëdl petâ ca bun cialt y al parô che i crëp y les munts foss taiâ fora. Al sinti inè na frizia la stanchëza y inscio s'él indurmidi.

Auti ne passâl laota ailò apëna duí al dé y inscio âl la pësc.

Çi che l'â descedé, ê na schira de agaciuns, che â tofë l'cioce y jorâ incér vël ia.

Al s'â feter spordü y ne savô impröma apëna olà ch'al ê. Al ñiarâ söl'ora y se spordô. Gran ora da ji inant, sc'al urô ñiamó ruvë apresciapüch cun la dé a Pursenù.

Sö col ronz söl spiné y l'mandl sön roda y innalora. Dô chères ôtes de Plan de Gralba jö messâl dassënn arforé, ch'ara ne jiss no massa debota. "Jide pa plan", âra dit la cöga.

Da Plan ia y fora êl spo bel da raité y al se recordâ, ch'al ê fora dal Hotel Posta a S. Crestina na cujina che fajô la Kellnerin.

Tan gonót i âra dit: "Vì n iade a me ciafê, can che te passes". Chël pudôl fa incö, dea ch'al passâ impò y al ne savô nia, tan dì che ara dörâ, denant ch'al ruvass indô de chi versc.

Ara â albü ion, ch'al ê jü a la ciafê y damanâ atira: "Pôi te porté val' da mangé?"

No, no, da mangé n'adorâl nia, ch'al â impormó marné sön chë munt. Spo i âra porté n chert de vin y can ch'al â albü buiü chël, ciámó n gote y insciö i gnôl propri inmënt ch'al l'sintiss.

Tratan s'la cuntâi da ñiasa y de vigni sort y l'tëmp passâ y l' dé inèce. Te stüa d'ustaria êl feter da impié la löm.

Ah, spo âl pa bëgn salpü, ñi ch'al â da fa. Al â dit dilan ala cujina, l'à saludada, ê sënté sön roda y ñina Pruca, i gnôl inmënt, ch'al foss mâ ste t'en santimen.

Al ê impò n pü stanch y purchël sintil inèce chël vin plü atira y n'u-dô nia cis i prighi dla strada. Pur furtüna n'âl gnanca incunté n au-to su ne.

Mo indere, l'dé â mâ snel lascé lerch ala nöt y da Pruca sö cuntra Tlüses messâl bele impié la löm dla roda.

Al i gnô inèce inmënt che la strada gniss tres plü ërta y dan vigni picia tlê messâl gni jö de roda y s'la sburlé.

Al ê bele tröpes ores sön roda y al sinti l'lù dl nordpol che la-drâ. Laprò gnôl tres plü scûr.

Al se punsâ: "Madér ch'i röis a dërt'ora a post ch'i ciafi ciámó

alberch pur la nöt. Da ste alale-ria no ne butassera pa cis."

Insciö jôra mefo tres plü straciada inant y inèce tres plüplan cuntra nord.

Dô la sécurité messâl ester da sëra tert. L'caplan gnô debl y l'magun metô man da brunturé tres de plü.

Çi êl pa fa? La próma resposta ch'al se dô, ê de palsé invalgó dlungia strada y se mangé chël tò de cioce avanzé y l'atra mesa pücia.

Punsé y fat! Al gnô jö de roda y la metô ala pert de sot dla strada sólo rampa, se sëntâ jö dlungia y tolô fora de ruchsoch l'cioce y l'pan. Cun la britl s'un taiâl jö de beles gran sones de chël cioce y mordô te chë pücia sëcia che döt graciâ mâ. Al â fan y chë cëna ê mâ buna.

Can ch'al â albü mangé l'cioce y l'pan, ciarel incérch y väiga atira ia delâ n ñiamp de rês (jiscel). Al va ia a s'un trà fora un, l'mona y se l' mangia cun na bela gran saù.

Spo se dijôle: "Bun êl ste. Sëgn palsi pa ciámó n püch, spo vâi pa bëgn, ñina Pursenù n'éra mine plü tan lungia. Chilò sunsi defata sö".

Al se lasciâ dôfora sólo cortesc coi brac sot al cé y... s'ê indurmedi... döt dala stanchëza!

Tan dì ch'al â durmì, chël ne sànnia.

Tert tla nöt êl ciámó passé n auto, che l'â descedé.

Püre caplan! Sëgn ne savôl veramënter nia, olà ch'al ê. Dlunch Intoronn döt scür!

Al se sëntâ jö, ciarâ intoronn, se sferiâ la frunt cun la man y scassâ l'é.

Dadalt se dijôl spo: "Scé mo, olà sunsi pa? Tl'Africa? Tl'America o tla China? O él veramënter ste les stries o i striuns che m'à trtrasporté tl hirahara? No, noo, tl hirahara ne sunsi nia ciamicó; al é pö mia roda chilò y l'ruchsoch. Ài propi durmì? Tan dì pa? I ne sà nia. Olà mëssi pa sëgn ji? de chësc vers o dl'ater vers?

Forza de ciaré plü avisa, cunesciô ailò da l'atra pert dla strada la ciasa dl Ziggler y chëra âl ciamicó nù da can ch'al studiâ.

Al luvâ sö impè y ciarâ ciamicó intoronn, cina ch'al cunesciô fora la munt dla Plose. Sëgn savôl, olà ch'al ê y de ci vers ch'al messâ ji. Al se dijô: "Sëgn ài gran ora da ji, sc'i ô ciamicó ciasf alberch."

Al tulô l'ruchsoch söl spiné, sentâ sön roda y pedalâ ci ch'al ê bun cuntra Pursenù. Al n'ê nia plü lunc.

Can ch'al passâ sot l'portal dla Sonne ite, dôra dodësc! Spo s'âl bëgn spordü y se dijô: "Sëgn pôra ji mal cun l'alberch!"

Tan debota ch'al ê bun, jôl ia dal Seminar. Al se punsâ: "See l'portier foss mefo ciamicó impè, spo tlocori te finestra, spo me lascel pa bëgn ite".

Mo al ê döt scür y degüign n'al-dì tlocoràn.

Al sëntâ indô sön roda y punsâ: "Sëgn la prôi sö dal Schlüsselwirt". Inè dailò döt scür!

"Ci n'él mo jö dal Turnwirt?" Inè scür!" Ah mo, sö dal Rösselwirt él pa bëgn ciamicó davert: "Scür inè dailò.

Chël püre caplan gnô sëgn veramënter gram. Al gnô jö zruch y ailò dal Ciamparin Blanch se punsâl: "Sëgn väi jö da siur Alfonjo y ailò soni tan dì la brunsina, cina ch'al vëgn valgëgn."

Siur Alfonjo abitâ jö tla strada olà ch'an va jö dai capuzineri y ailò â chël caplan nù, dea ch'al ê plü gonót ste a ciasf siur Alfonjo, che ê orglist dl Dom.

Dan porta gnôl jö de roda y drüccâ l'botun dla brunsina.

Chësc iade â albü furtüna. Al n'â nia albü bria de soné dui iadi, ch'al se dauri lassö na finestra y al ciarâ fora la coga de siur Alfonjo, che ê süa só y â inom Rosa.

Can che l'caplan â dit, che ch'al ê y ci ch'al urô pur ladin, l'âra atira cunesciü y dijô: "Gnide mâ atira ite, i vëgn a dauri."

Sëgn êl salvé chël püre caplan. La Rosa jô a i fa n bun tee y a i arjigné ca n let al caplan. Spo dijôra: "Al mëss pa bëgn inè defata gni siur Alfonjo. Al é jü ala probe da ciante y chëra döra dagnora n pü dì".

Tratan che nosc caplan se buiô l'tee, êl inè gnü siur Alfonjo y spo se l'ai pa bëgn ciaculada ciamicó n pez, cina ch'ai ê jüs diüc a durmì.

Cun döta la scarogna ch'al â albü l'caplan, êra impò èiamó jüda bun.

L'ater dé adora âl ringrazié y saludé siur Alfonjo y la Rosa y é jü ia tl Seminar a dì mëssa y spo a gusté.

Dales nü êl gnü pro a fa chël ejam, che dörâ mâ cin minüè. Al saludâ inè sii compagns, se sénâ sön roda pur raité indô cuntra ciasa, chësc iade nia plü pur Gherdëna, mo pur la val de Badia.

Sëgn se punsarëise: "Sëgn sarâra bëgn impò ruvada chësta storia. Ci sarâl pa inè tan da cunté da gni ca pur Puster, ite pur nosta valada y inant ite a Fodom cun la roda?"

Mo, ara n'é nia èiamó ruvada.

L'caplan ê defata gnü jö de roda, ciudi che sö pur cité da Pur-senù urôl gni a pè.

Can ch'al passâ dlungia la bütëga di libri dl Weger ia, udôl ch'al ê metüs fora dui libri de Reimmichl.

"Chisc mëssi avëi", se dijôl. Al jö ite, i cumprâ y s'i metô te ruch-soch.

Dô ch'al â albü cumpré chi dui libri, i êl mefo dër èiamó resté tan de scioldi da pudëi èiamó se cumpré na marëna söl iade èina a Colle, che ê sanbëgn nia cört.

Atira da pié ia cun la roda, sin-til bëgn l'stare tles iames, mo da riatié ia pur Puster s'êl indô ausé ite, ch'ara jö bun assà.

Al ê mâ plü ste chit a Piculin a marëna y sö dala Posta Vedla a Pedraces a se bëire val' ch'al â sëi.

Da Corvara sö messâl sanbëgn indô sburlé la roda, mo spo jôra indô oramai sora èina olâ ch'al mët man les prômes ciases de Colle.

Al rovâ a post, ch'al gnô bele indô scialdi scüir.

Dô cëna jôl sön süa stüa a se li l'brevier. Spo tulôl fora de ruch-soch chi dui libri de Reimmichl. Al ne daurì sö un y metô man da li y plü ch'al liô y plü bel ch'al gnô y plü curiùs ch'al ê sciöch'ara jö inant. Al n'ê nia plü bun da lascé, inè sc'al messâ datrai se spraizé sö i edli, ch'ai ne i to-mass pur la sonn y la stanchëza.

Savëise spo, sicöche ara é jüda inant?

Can che al â albü rové l'pröm, âl tut ca l'ater y dales 4 da doman i âl ruvé de li.

Spo êl jü a durmì y can ch'al â messé lové, i savôra bëgn da stran.

Insciö ê inè passé l'ultimo ejam triennal.

Sc'i n'urëis nia crëie, êl inè anfat! Vëi êl impò! Chël che à fat chëstes straciaries, les à inè scrites!

A.M.

L'perié tol demez l'spavënt

See porsones dër püres prëia, spo adoreres manco medejines y varësc plü snel. Chësc é l'resultat d'en studio den n spezialeist american sura l'cör che à vijité 393 paziënè tla staziun intensiv. Chësc dotur spezialist dl cœur à constaté, che 192 amarà che periâ y â interesse de religiun, adorâ trö manco aiüt pur l'flé y manco tablettes co i atri 201 pazienè che n'â nia da fa cun la religiun.

Mahatma Gandhi dess avëi dit danfora ch'al ne murì nia da maratia. Pro vël él ste vëi chësc, dea ch'al é gnü copé. Gandhi ne n'â mai tëma, bele da pice insö n'âl mai albü pôra.

A chësc punt él gnü cunesciü cun na giaculatoria, che vëgn adorada tl'India. Chi che venerëia Krischna, adora na zerta spaternöra da 108 perles. Chësta giaculatoria mëss pronunzié fora tres l'inom de Dì.

Val'scetes che vëgn dal Oriënt, fesc inèc inscio. Y che che tégna da Krischna, disc fora na infinité de iadi l'inom dl' idolo Kirschna. Ai cianta y disc 16 iadi 108 al dé, in düt 1728 iadi la Mantra (na oraziun lungia) "Hare Krana... hare, hare, hare Rama. Hare Krana y Hare rama é trëi inoms de idoli o divinités induistes.

Chi che venerëia Krischna, adora na zerta spaternöra da 108 perles.

Pro i cristiagn dla Dlijia orientala él na oraziun a Gejù dër adorada. Ai disc dër tröc iadi indôlater la parora Gejù. Val'iade diji: "Gejù, fi de Davide, àis pieté de me."

T'en liber sura l'Rosare à n teolog catolich nominé nosta corona a S. Maria "l'oraziun de Gejù dl'Ozidënt".

Sciöche i savun, à nosta corona la repetiziun de püces y medemes preghieres, ch'an messass indere dì cun meditaziun di misteri.

L'esperiënza di populi mostra che la repetiziun de parores santes y oraziuns fesc na gran impresciun sön la porsona. De té oraziuns toca la profondité dl'anima; a chë moda àres inèc forza da varì les maraties. Chëlbeldì pô varì cun forzes naturales y al pô inèc entré tl prozess de varì in maniera straordinaria. Chël che se vëiga ascognü tla man de Dì, resta inèc tla maratia pesoçia chit y fidënt.

Fiduzia y humor pô a fazium positiva sön l'andamënt dla maratia. Un che à fede, crëi ala forza dla oraziun, purchël dess l'amarré perié pur se instëss y nos

Fam. de Pire Planatscher da Ties da Lungiarü.

sagns dessun perié pur i püri. La tradiziun cristiana cunta de varis miraculosamënter. al basta a punsé a tan de tofles de ringraziamënt che é tacades sö ti santuars, spezialmënter de S. Maria, olà ch'an va pur sanç. An ne dess nia urëi sforzé Chëlbeldì pur varì. Gejù instëss se parâ de varì amarà ma pur sodesfà la sensazion de jënt.

Sön tru a Chëlbeldì cun na maratia él la porsona che rüva plü saurì a cunësse se instëss. Tan inant ch'ai pënsa mâ a se instëss, se dé düta l'importanza mâ ala propria porsona chirí so onur, so nuz, él l'malcuntënt che gnê

maiù y l'öt daite a se instëss chersciô. Mo in chël momënt ch'ai s'ojô a Dì, ciafâi na condi-
ziun nöia de se instësc.

Co fejun pa a s'oje a Chëlbeldì y ti baié ados a vël? Chësc impa-run dai mituns che â fiduzia a so pere y a süa uma. An ti baia ados a Dì sciöche i mituns ti baia ados al pere y ala uma: Beldì, incö mësse me daidé, i adori to aiüit. Ciara de mia jënt, stravedi da de-sgrazies y da vigni sort de màis.

Insciö pôn se stravardé da filstidi y bries, dea ch'an se mëtles mans de Dì, che é dagnora nosc bùn Pere.

ac

Jnvêr da pücia næi.

L'punt y i rati (storia de Pire Complot)

Ia pur chères Ajies ia él les munts plü altes dl monn. Plü de 10 de chères pizes da dlacia passa sö i 8000 metri.

Spo él inèe valades lungen cun punè dér alç, faç, cun cordes che à datrai n sbalzamént pescimo y al n'é nia cis bel da passé ia, cis can ch'al sofla n dér vënt.

A Pechin n'en viôl n iade un. Chësc â aldì cuntan, che tl Khuen-lun dôl inzann ester l'punt plü lunch y plü alt de düta la China.

Chësc bel gran punt essel urü udëi, él. N bel dé s'ál metü ia te ruchsoch n pü de val'da mangé

y s'ê metü söl iade da ji tl Khuen-lun.

Dô da na buna edema n'âl incunté un che gnê de chi versc. “Él vëi”, âl damané, “ch'eis tl Khuen-lun l'punt plü alt y plü lunch de düta la China?”

Chël minassi bëgn iö!.

Pur che te pôis te fa na idea de sua altëza, t'en cunti pa üna. Ciaramo, l'ann passé, ai trëi d'agost, él tumé jö n gratun, can che l'müsc ruvâ prësc ia amez. Mo fina aldédaincö n'él pa nia ciámó ruvé jö t'ega. Spo él bele bun mez ann ca!

N té punt n'àste danz ñiamó mai udü tö”.

“Chël no, noo, chël no!.

N té punt pael la möia da ji a udëi”, disc l’om che s’un fajô gran morvöia y daurì sö dui de gragn edli.

“A Pechin n’unse danz no tan de gragn punç nos”.

“Ah, tö vëgnes da Pechin, tö! Ciara vë! Chësta va bun! dailò sàste dessigü da me di val’. I à aldi cuntàn, ch’al doss inzânn crësce de gragn rati de chi versc.”

“De gragn rati?”

De chësc n’â chël da Pechin gnanca mai aldi baiàn ne. Mo chëra dl gratum tumé jö de punt,

che ne ruvâ mai jö t’ega, ti â propi salpü n pü massa na tocia èra!

“Aspeta mo tö”, se punsâl. Chilò vëgni pro de t’la rete bel atira.

“De gragn rati dijte? Oh, de gran rati bëgn veh! Ne t’as gnanca na idea ne.

Te pôs te sparagné de ji a Pechin. Tén pér de mëisc ési madüs. Purchël pôste t’en dé óta a ciasa a i aspeté. Ai é pa mefo tan lunè y tan lunè, ch’ai röia pa saurì fina te Khuen-Lun! dailò pôste spo ti èiaré zënza fadia!

Y sëgn vì mâ cun me a me mostré vosc bel gran punt!”

L’pér de ñialzà falc

(*storia de Pire Comploy*)

Al ê n iade n vedl scrivan chineje, un de chi alaingrana.

Mo al punsâ düt damat, sciöche chël professer, che cuiô sö vigni pera da ji dô n tru fora a udëi sc’al ê n corët. Tla finada àl tut fora l’ora a udëi ñi ora ch’al ê. Can ch’al â udü ch’al ê scialdi tardì, s’al metü ia te tascia la pe-ra ch’al â tla man y à sciuré de-mez l’ora.

N bel dé jê chësc chineje fora pur na té cuntrada dla cité cun so aiutant, che ti jê bel dô scioch n ñian.

Fora de nia àl metü man de i fa mé an pè a chësc vedl chineje.

Al â metü man de zuturé. Im-prüma se punsâl, ch’al foss la strada storta, dea ch’al i gnê in-mënt che l’pè dërt foss plü cürt co chël ciamp. Mo can ch’al ê ru-vé sólo gran strada, messâl tres ñiamó zuturé.

Spo s’ojel ia cuntra l’fant: “Sà-ste mo da me dì, ñi ch’al n’ë cun mi pîsc incö, ch’i mëss ji zot.?”

Chësc i ñiara avisa ai pîsc de so scior y disc spo: “Gran signur, a üsc pîsc ne i falel nët nia, mo ai ñialzà! S’ëis visti n ñialzà pur sort! Chël dal pè dërt à l’tach cotan plü bas co l’ater, èl!”

L'vedl chineje ti čiara avisa a sü čialzà.

“I ëis rajun”, dijel spo, “i à franco n čialzà pur sort. Vâ debota a čiasa a me dô l'der pêr. Intran s'aspeti chilò iö”.

L'fant va debota a čiasa y rõia indô adalerch dô da n strüf. Čialzà n'âl degügn pro ël.

Dlun fladân dijel; can che l'a-

ter damana: “Ci falel pa, che te vëgnes adalerch zënza čialzà? Ne i àste nia ciafë?”

“Signur scé, gran signur! Ciafë bëgn, ciafë! Mo cun me ne i ài nia ater tut, dea che chi â inèc, intra mi dui, n tach plü bas co l'ater!”

“Oh, n té videl! Sce al te foss almanco gnü inmënt de n'en tó un cun te! Cal êl bel anfat!”

I dui avaruns

(de Pire Complot)

T'en post viôl n iade n gran avarun, che rablâ adium düt ëi che ê da aduré y inèc nia d'aduré.

Al ne sciurâ mai demez nia pur têma ch'al i gniss d'öga val'iade.

Ch'al ê hunc y lerch l'maiù avarun, se lasciâl bëgn ite y ê čiamó “Stolz” laprò.

Mo n iade âl aldì, ch'al n'ê čiamó t'en n'ater post n maiù co vël. Al s'â punsé de ji n iade a l'ciafë y udëi ëi ch'al ess čiamó pudü imparé da vël o d'udëi sce ara stimenâ ëi ch'al â aldì da jënt.

L'ater ne savô sanbëgn nia dla vijita, mo al â tut sö l'colega cun n grüm de complimënc y na gran cortesia y cordialité.

“Senta mâjö chilò, Osmin, ch'i s'la cuntun pa n pii”.

Ai â metü man de cunté pursura l'tëmp, l’“tema” plü cunesciü da mëte man n discurs inanter dui, che se vëiga l'prüm iade, spo dles meseries ch'al é incërch y zënza čiamó de vigni sort de patüc.

Tla finada disc Osmir a Osmin: “Ara me desplesc tan, ch'i n'à nia te čiasa da te dé da mangé o da bëire. I n'à gnanca degun co go, ch'i pudess mëte a ji a cumpré ite val'che al me gniss trö massa èr.

Sc'i adori val'o sce al vëgn val'iade valgügn a me ciafë, spo vai dagnëra instëss a cumpré ite söl marçé dala urdüra bele da agn alalungia.

I n'â nia salpü che te gnêș a me ciafê. Spo sunsi zënza nêt nia. Da ji sëgn a cumpré ite val', él imposcibl! I ne pô mine pretênter de te fa gni cun me ne, y da te lascé chilô a ciasa su ad aspeté fina ch'i vägni, n'él gnanca na bella cossa ne!"

L'prüm avarun se n'â atira albü capì fora, él, che l'ater l'â studia- da giüsta pur n'avëi nia bria d'i ufri val' fina ch'al s'un jê indô y chësc s'âl recurdé vël.

Pur l'purvë ciarà, dijel spo: "Ne t'un fa mâ no nia adinfora, Osmir. I feji gion n pêr de vari cun te. Insciö me mostreste n pü l'marcé. An à tres val'da impa- ré."

"Al n'é nia da tec l'maradët", se pënsa l'gran avarun. Al ne jô dûta la buriada nia co l'lascé gni cun me."

Apëna ch'ai röia söl marcé, val naota ia dal pech: "Oste n bun pan frësch?"

"Frësch y morjel scioch smalz!"

"Spo saräl sanbëgn inèc dêr aladô", se pënsa l'avarun Osmir, y al ti dô bele l'venter. Ne mangé nia gniss bëgn cotan miù marcé, él!

Spo dijel a Osmin: "Sce l'pech arata che so pan sides tan frësc y morjel scioch smalz, spo él bëgn trö mì cumpré smalz.

Can che valgûgn vägn a me cia- fê, ài dagnëra la usanza de tó l'miù patiic iö. Co arâteste pa tó, Osmin?"

Ah, dër na bela cossa. "Ehre und Respekt".

Spo väi debùriada ia da chël dal smalz.

"Ci smalz àste pa chilô da vö- ne?"

"L'miù ch'al é da ciafê! Al é bel frësch y à na saù scioch l'miù öre d'urì."

Sön chësta s'osc ia Osmur cun- tra so ghest Osmin: "Aste aldì, scioch'al à dit? So smalz é scioch öre! Dailò él bëgn mì cumpré öre. Purater él inèc cotan plü sann!"

"Miù marcé él inèc", se pënsa Osmin. "Chësc Osmur sà da fa sü afari, vël! "Al ti plesc tres de plü."

Ai va inant, ia da chël che vönn öre.

"Aste de bun öre da vöne?" l'damana Osmur.

Mi bun signur, iö à chilô l'miù öre ch'al é da ciafê. Tan de bun n'en ciafëis nia lunc y lerch. Al â n bel curù y é tlér scioch na ega!"

Sön chësta s'ojel indô ia cuntra so ghest, l'gran avarun: "Sce l'miù öre é tlér scioch na ega, spo él bëgn na gran matada dé fora scioldi lassura! Ega unse bëgn inèc a ciasa surafora assà, buna frë- sca! Vi mâ, colega! S'un jun indô a ciasa. Dailò ciafeste ega bel fi- na che t'ös, bun marcé."

Sëgn väiga ite l'avarun Osmin, che l'ater é ciamó trö majer. Al ti fesc i complimënc y s'un dà indô óta a ciasa.

Dui strolighi

(*storia de Pire Comploi*)

Dan da valgügn cënt agn viôl a Lienz n té stroligo, che n'â degüna vöia da lauré y ess impò urü mangé bun.

“Chilò ne bütera nia plü! I mëss me dûré massa na gran fan. I và pa a Graz!” se punsâle. “dailò pôl ester ch'ara väis damì”.

Tl medemo têmp viôl inèc a Graz n té stroligo malcuntënt, che se tumô de messëi murì da fan y se punsà: “I va pa a Lienz! dailò se tirun sigü plü sauri l'vire co a Graz, bele dea ch'al é na mëindra cité.”

Bel l'medemo dé lasciâi, un Lienz pur ji a Graz y l'ater Graz pur ruvè a Lienz.

Dô da n valgünes edemes de bundernamënt ruvâi adüm zirca amesa strada inanter Graz y Lienz.

“Bun dé”, disc l'prüm.

“Bun dé”, respogn l'ater. N'Orunse nia se sënté jö na migula te n'ambria a palsé y fa na té picia ciaculada?”

“Al ne foss pa nët nia damat”, respogn l'prüm. “Nos dui arati ch'i ne jumun gran tröp, nos. Da ulà vëgneste pa tö adalerch”? damana inant Lüca.

“Iö vëgni da Graz, iö,” disc Ugo. “Y tö pa?”

“Da Lienz”.

“Chësta va propi bun ëra. Iö à l'pinsier de ruvè a Lienz, iö. Ma-

gari sàste da me dì val'sciöch'an s'la passa a Lienz”.

“Mal! dër mal! Purchël m'ài punsé de ji a Graz a udëi sc'ara é damì”.

“A Graz? Aih, aih, aih! Ne ste ma no a te punsé de té patiic. Iö m'tun sun jü demez da Graz, dea ch'i me tumô de murì da fan!”

“Aih, no no! Sc'an jiss mefo zënza invalgó pro val'paur a udei de ciafè n laur nia massa rì y la trà inant a val'moda.”

“Ara ne jarâ pa atramënter.”

Ai lê sö y pëia ia deburiada. Ara ne döra nia tan dì ch'ai röia pro na çiasa. Sön porta êl na vedla patruna, che èiarâ incërch.

Ai ti và purmez, la saltüda y damana: “N'esses nia pur cajo n laur da se dé a nos dui?”

“Bel assà! Al m'ugass tan n famëi da vardé l'manz y un da tó fora de stala”.

Tan ciafassùn pa spo de paiamënt”? damanâ trami dui t'en iade.

“Trenta corones al mëis pu dessi mefo se dé. Sc'i sëis cuntenç, pudëis atira mëte man”.

“Zënzâter”, disc Lüca. “Trënta corones al mëis y la spëisa. Sun bëgn intèji. Ugo, và tö a vardé l'manz incö! Iö toli fora de stala, iö”.

Ugo tol l'manz te na picia corda pur l'cundüje sön pastüra.

Apëna che l'manz ê fora de stala,
tirel n strüf y immalora.

L'famëi ti scraia bëgn tan dò:
“Ferma, ferma!” Mo l'manz ne i
mët mine averda, ël.

L'ater i salta bëgn tan dô,
ciumpëda y plunfa ia pur tera,
s'ajieia y se scherza sö l'guant.

Dô da n valgunes ores el pa im-
pò bun de l'abiné.

Da sëra, can ch'al mëna a ciasa,
se pënsel: “L'manz ne vardarâi
danz no plü. Lüca é ste n bel
furbo, ël! Intratan che i à messé
ti salté dô düt l'dé a chësc malan
d'en tier a m'ajie y me scarzé
l'guant, âl vël pudü s'un ste bel
pazifico a ciasa y s'la dé buna dô
ch'al â albü sciuré fora de stala
chères trëi furçes de cultüra”.

Mo al Lüca ne i éra pa nia jüda
tan bun, sciöche l'Ugo s'la metô
tl cé. Impé de tó la ciuvira y fa
la bria de rodé dô stala ia y sön
zopa, âl mâ daurì sö la finestra
yà metü man de la trà da finestra
fora.

Da chë pert dla stala êl na bela
ambria y al ê l'vizeombolt ailô
sënté sön n tapo che s'la palsâ n
pü.

Sanbëgn ch'al s'â ciasfè la prü-
ma furcia de cultüra jö pur l'cé.

Denant ch'al ruvass adalerch
la secunda, êl stluté in aria sciö-
che n tranì, ê salté ia y ite te stala,
â tut na scuriada, che ê mâ
bel dailò yâ metü man de dramé
sö l’“Stallbui”: “Malan d'en frai-
dun! Trà la cultüra da finestra
fora ad ajié sö düt cant! Chësta

ói pa iö te mazé fora dl cé. Ciamó
na óta, che te me fejes na té cos-
sa, spo te n drami ciamó n iade
tantes”.

Can che l'om de Cumun se n'ê
jü cun n dér sënn, se pënsa l'Lü-
ca: “Chësta é stada n pü na bela
ciavada, éra. Induman ne stai
danz no iö chilò a trà la cultura
fora de stala. L'Ugo pô ste düt
l'dé ponü pro so manz sön pastü-
ra deperpo che iö mëss ste chilò
te chësc tofy ciamó me lascé dra-
më sö, ch'i ne sun gnanca plü bun
de m'armöre ne! Al dess mâ inèe
ël purvé val.”

Can ch'ai röia indô adüm da
sëra, fesc vignun sciöch'al n'ess
falé nia ater.

L'Ugo röia adalerch dlun sciuran
y mëna tla corda l'manz bel
pasciü. Lüca cíara de fa na bela
grigna y damana: “Spo pa? Ara
buté incö?”.

“De morvöia bel!” mënt Ugo.
“I sun ste düt l'dé te n'ambria
punü deperpo che l'manz s'la za-
fà bel pazifico sciöch n agnel. Y
tö pa? Co te l'aste pa tö passa-
da?”

“I à tut fora de stala y can ch'i
â albü ruvé, sunsi jü sön majun a
me fa na bela durmida! Val'plü
de bel n'él nia. Mo sce tö t'ures-
ses pa baraté induman, spo pôste
tö te fa na bela durmida, can che
t'as ruvé de tó fora de stala”.

“Ugo ê sanbëgn bel atira ste
intenü, ël.

L'ater dé i diji ciamó: “Sce te
tires la cultüra da finestra fora

impè de la ciuviré dô stala ia, spo
vàra ñiamó cotan plü snela.”

A chësta mainira s'ësi dër
gnüs da baraté jö laur. L'ater dé
bel adora pëia ia Lüca cun
l'manz. Ai n.ê gnanca ñiamó sön
antersies, che l'manz i cacia n
strüt ala corda y inmalora dlun
saltan. L' Lüca prô d'i salté dô ñi
ch'al ê bun, mo inè vël plumfa
ite sciöche n sach de soni y se
drëna sö l'guant.

Intratan va inè l'Ugo ia da sta-
la a trà fora la cultüra. Chël dal
dé denant ê bele indô ia dô mür
ch'al aspetâ a udëi sce les stri-
ches â fat fazium.

Macchè! Al se ciasfa indô la me-
dema cultüra, ñiamó plü lütra, jö
pur l'cé! Chësta ne s'essel mai
aspeté! Cun n sënn ñiamó plü
gran lél sö, va ia y ite te stla, tol
ca la seuriada y mët man de cia-
vaté ñi ch'al ê bun jö pur l'pure
Ugo.

“Ne te l'ai nia forsce dit inìr,
che te dôs ciuviré la cultüra fora
y sön zopa y nia la trà da finestra
fora! Diao d'en fraidun! N terzo
iade ne m'la fejeste danz no plü!”

Da sëra röia adalerch mez
mort dal saltamënt, Lüca col
manz. Apëna ch'al vëiga Lüca
l'Ugo, l' damanel düt dessené:
“A ñi moda ne m'aste pa nia dit
in sëra, che chësc burièio ne dê
degüna tria, ch'an mëss tres ti
salté dô?”

“A ñi moda m'aste pa tö acun-
sié a sciuré la cultüra da finestra
fora impè de tö la ciuvira?” da-
mana l'Ugo ñiamó plü dessené.

Dô che ai s'les â albü dites sö
dütes cantes chères che ti tomâ
ite, disc Lüca: “Ah pu, ñi urumse
pa ste chilò a strité n pez? Al n'é
pa bel pur nët nia. An pô bëgn
s'un cavé sce ara ne büta propi
tan nët nia!”

L'dé dô, can che la patruna se
descedâ, ësi bele dadì inmalora
vëi.

Al è n bel sarëgn y al mët tosc
man de gni n dër ñialt. I duí ciasfa
sëi y n'à gnanca na gota de val'
da bëire no.

Dì alalungia n'él lunc y lerch
na üitia de nia da udëi, ulà ch'ai
pudess ciasfá na boçia d'ega.

Fora de nia röi pro na vedla
cisterna. Ugo disc a Lüca: “I sun
massa stanch. I ne sun gnanca
plü bun da ste impè ne. Va tla
cisterna y tè fora n più d'ega da
bëire pur intrami duí.”

“Va tö ite”, disc Lüca, “t'es plü
lisir y rampizënt co iö. Prëi mâ
tan bel”.

Insciö él mâ l'Ugo che mëss dé
dô. Pur furtüna ñi na corda valga-
mia lungia pro vëi. Sc'al è n iade
n rü o n canal da passé ia, spo
ësi apost.

Ugo se taca la corda amesa la
vita ia y Lüca l'lascia jö dër bel
plan.

“Lüca”, scraiel sö l'Ugo, can
ch'al è jö in funz de cisterna, “ega
n'él pa degüna! Al è düt süt chilò.
Mo al è n grüm de perles, rubini,
diamanè y peres prezioses. Al
foss bun ji a chirì n sach da les
mëte laite.”

Lüca salta debota a chirì n sach intratan che l'ater aspetta. Al à la furtüna de n'en ciafè valgamia n bel gran y ti l'sciütra jö da l'lascé ñiarié ite deperpo ch'al se pënsa: "I ne sarun mine tan mat da parti cun l'cumpagn ne! Chël pô bëgn s'un ste jö in funz de cisterna a crëpé o ad aspeté che n náter l'tires sö."

"Tira mâ sëgn"! Scraia tla finada l'cumpagn jö in funz de cisterna.

Lüca tira bëgn tan y can che l'sach è ruvè sönsom, se l'ñiariel söl spiné, se mët ia la corda, s'osc y scraia ñiamó jö te cisterna: "Bel giulan, mi bun Ugo!" Palsa bëgn y lascete savëi bel tla buna ambrìa, ulà che t'es!"

Spo s'un pëiel ia bel cuntënt. Mo l'sach devënta tla finada tan pesoch, ch'al é sforzé de l'lascé jö dô da n strüf. Al palsa n püch, se l'ñiaria indô sö y va inant. Mo al mëss demestrù ste chit a lascé jö.

Al süia y flada scioch n suflun. Tla finada va l'tru ñiamó cotan söpert.

Can che l'pür Lüca è sö insom, él tan mazé pro, ch'al lasciâ tomé jö l'sach ia pur tera t'en iade. In chël momënt aldel n scraiu.

"Aih, ñi mé! Prëi tan bel, dôra sö y lâsceme fora!"

Atira se dà Lüca na spurdüda mata. Cun les mans che tremura dôrel sö l'sach y al vëgn fora l'Ugo.

"Tö t'es n pü n bel bestia tö"! disc spo Lüca, "te lascé purté tan

lunc, da n té ñialt, cun chë sëi ch'i mëss ñiamó me duré laprò."

"Ne t'm'un mënés pa nët nia piçé! Tö t'es bëgn albü la cheranza de me lascé murì da fan jö in funz dla cisterna, tö! L'sach àste bëgn trat sö y purté demez cun te cun la speranza ch'al foss perles laite y a me n'esseste urü m'un dé degünes. N bel birbante éste! Mo a me n'éste nia ste bun de m'la fa!"

Lüca mëss udëi ite, ch'al à tort y al disc: "Lasciun mâ ester düt nia y se partium bel da fredësc l'scioz che è jö in funz dla cisterna".

Al jota fora i scioldi d'or y d'arjënt, che è tl sach y fesc sö dui grüms cun les munëdes cumpedades fora avisa.

Inultima restel ñiamó na munëda d'or y chëra ne våra nia da parti.

Zënza n pez fa stories la mëtel pro süa pert y disc: "Ara ne vå nia atramënter: Mesa munëda d'or te sunsi ñiamó debit.

Sëgn m'un vai indô zruch a Lienz. Te n n'ann vëgneste a me ciafè, spo pôi refà mi debit."

N ann passa ia dër snel y pur l'Ugo vëgnel l'momënt da ji a Lienz a se fa dé dal Lüca ñi ch'al ti vëgn ñiamó debit.

Lüca se recorda pa assà, él, de ñi ch'al é ñiamó debit al Ugo, mo al n'à degüna vöia d'i dé ñiamó val'.

Spo dijel a süa fomena: "Sc'al ess da gni incö un da Graz, che damana dô me, spo mët mâ man

de pité y da fa sö strepiti ch'i sun mort. I ti sun ciamañó debit 500 corones, mo i n'à degüna vöia de i les dé."

Dô da n strüf tlocura zacai a porta. Al vägn ite chësc da Graz. Al salüda y damana la sciora sce al é pur incérch l'Lüica.

Véra mët atira man de pité y s'lamenté, ch'al é avisa mort dan da n pice momënt.

"Aih, mo n té spavënt! Pudessi mo ciamañó almanco l'udëi pur l'ultimo iade?"

Sön chësta n'à la fomena pudü se strafà y ara mëss l'lascé ji te stangode.

Mo l'Lüica â aldì düt, ël, y s'un sciampa debota te let. Al sta ailò scioch n cadaver.

L'Ugo à mât bria de i dé na udłada pur capì che l'ater fesc mât na té finta.

Al ne se lascia nia cunësce sura. Al mët inçè vël man de pité y de s'un pudëi mal, ch'ara é jüda inscio cun so bun cumpagn.

Al damana la fomena, tan dì ch'al é ste püre, ci maratia ch'al à albü y disc ch'al ô resté ala so-politura.

Spo vál a cherdé i vijins, ch'al é mort l'Lüica. Ai vägn atira adalerch.

L'mort... vägn fat ia t'en bel linzó blanch y purté tla ciamaña dai osc, sciöche al é la usanza de chi versc. La fomena y l'Ugo va impara. Sön porta dla ciamaña ô la sciora ti dì aruveder al cumpagn de so om, mo vël disc: "Vattun mât a ciasa tö. Iö resti chilò,

iö. Al s'un va ite tla ciamaña can che düè i atri se n'é dà òta.

Sëgn ch'al é mât plü vël su pro l'... mort, tolel ca na maza y mët man de ciavaté lassura: "Aspetta mât tö, birbante! I ô pa bëgn te fa ressuri! Me paiese l'debit sëgn o no?"

Mo l'ater plü gion co tó fora i scioldi, tolel les striches. Al resta tres ailò bel stare.

Fora de nia aldun usc che röia tres plü daimprò. L'Ugo lascia tumé la maza y s'ascogn scioch al pô.

Chisc che röia adalerch, é düè leri che vägn te ciamaña dai osc a se partì ci ch'ai â abiné adüm düt l'dé. Ai á tosc albü fat, mo al resta na sabla. Cun chëra ne våra nia da fa pertes. Al dà ca na stri-tada.

Inultima disc un: "Iö ti dess la sabla a chël che à curaje d'i taié ia l'cé a chësc mort chilò.

Bel avisa che un à l'curaje y al tol bele ca la sabla. Sön chësta mët l'... mort man da trumuré fina fora la piza di pìsc dal gran spavënt! Al s'la väiga bele persa y mët impò man cun na usc dér bassa: "In aiüt, in aiüt! Gnide vos morè a me dé na man".

Inçè l'cumpagn väiga ch'al n'é plü da mené cuinaries y cun na usc scioch valgëgn gniss dal ater monn: "Gnum! Gnum atira!

Can che i leri alda chëstes usc fora de nia, mëti man de se tuméi tan dassënn, ch'ai lascia dailò düt l'patiic y s'un sciampa.

Apëna che i leri se n'è inmalora, vëgn l'cumpagn fora de so ascognadù. Al desliëia sö l'Lüica y disc dlun riòn: "Sëgn me daràste bëgn finalmënter chëstes 500 corones, che te m'es ñiamó debit, purchël ch'i t'à russurì y salvé la vita dai leri."

Al Lüica ne i restel bëgn uramai plü degüna vertura da se trà sot-fora.

Ai fesc a üna chisc dui strolighi y se partësc ñiamó düt cant èi che i leri à lascé zruch da s'un sciam-pé.

"La sabla me salvarâi bëgn uramai a me", disc chël da Graz, "tö t'à s bëgn l'prüm iade metü ia mia pert, tö.

"N iade porom", disc l'proverb.

Inè val'da rì

Siur curat incunta n dé Tobia, so parochian, y al se pënsa: "I mëss bëgn impò i dì n iade na parora a chësc Tobia, ch'al ne fesc nët nia l'pulto".

Purchël dijel a Tobia: "Tobia, n'oresste nia mëte man n n'atra maniera de vire?"

Tobia: "Ah, da fa chël él massa tert."

L'curat: "No, no, Tobia, i se falëis, da fa chël n'él mai massa tert."

Tobia: "Ah bëgn, co ch'ora è insciö, ói ñiamó aspetè n püch."

La fomena a so om: "Al é pö düc che sà, che i omi maridà vir plü dì co i mituns vedli".

L'om: "Nia vëi, mia buna Clara. Ai omi maridà i vëgnel mât inmënt, ch'ai vires plü dì."

Tl Südafrica él n polizist che tëgn sö n moro y disc: "Holt, chësta dlijia é mât pur i blanç".

L'moro: "I ô mât n pü scoé sö l'funz de dlijia".

L'polizist: "Bëgn, bëgn, spo, mo no te lascé abiné che te prëies."

N om va a spazier cun süa fomena y röia t'en dér temporal.

Spo disc vëra: "Te recordeste čiamò, laota ch'i s'un cunesciü, âl inè tranié y toné".

"Hee, al é vëi", disc vël, "y iö, püre tec, n'à nia cunesciü ñi ch'al urô di".

L'vicare ala sciora Irene: "L'acusé à spo porvé de se bajé cun forza, sciora Irene?"

Scee, sceee, siur vicare", respogn Irene.

L'vicare: "Y ñi âl pa spo fat, co s'âl pa spo astilé?"

Sciora Irene: "Al à spudé te trames les mans..."

N turist čiara y cunscidrëia na vedla dlisia dla picia cité y damana spo un dl post: "Pudëise os me dì, ñi sort de figüres ch'al é corassö sön têt?"

Chël él respogn: "Chël ne säi nia. Mo i aspetun mâ čina da sëra. Sc'ares s'armör spo, spo éle lauranç..."

"Oh, mia cara, ñi mai àste punsé, can ch'i sun ruvé a čiasa in sëra cun n edl tan inflé y bröm?"

"Can che te gnös a čiasa, ne l'âste nia čiamó bröm y inflé"

John B. Priesley, che cunscidrâ na mostra d'ert, dijô: "I depënjadùs moderns é impormó bugn da me dé na cunvinziun, sc'ai maridass n n'éra sciöche ai la depënji."

Döes ères é tl bar y se bëir l'café.

Inurchëltan él sciora Ernestina, che se baudia y disc: "I mini tres de plü, che mi om m'à mâ maridé pur i scioldi."

Sciora Ghisa respogn spo: "Altamo pôste te cunsolé, ch'al n'é nia tan da tec, co ch'al čiara fora."

Secretêr Nichl vëgn dal patrun y disc: "Podessi mo avëi lëde incö domisdé? Savëise, al é 25 agn ch'i sun maridé".

L patrun: "Chël podëise, mo no che chësc suzede ciamó n iade".

"Dì me mo n iade, Nichi, èciudì óste pa dagnora ch'i te tègni tles orëdles, can ch'i te bají?"

"Mâ pur la fa sigüda, Evelina. Sàste, al é n iade ste üna che m'à tut l'tacuin deperpo che ara me bajâ."

Pire Comploi y Dr. Lois Trebo.

Cronich

Sciöche vign'ann, orunse inèc chësc ann de iubileo dl Calëneder ladin recordé valgügn avenimënè dl'ann 1990 te nosta valada y tl monn.

Danfora él dër interessant da recordé apresciapüch èi tëmp ch'al é ste tl'ann passé.

Dal ann denant - 1989 - él ste dis de sorëdl, zënza n nio, dal 12.11. - 12.12.89.

Dai 13.12-20.12.89 plöia cina sóles munts plü altes, dedô dis da sorëdl, mo frëit, cina ai 2.1.1990 y inant.

Dal 1. de iener cina ai 20. d'otober él ste 175 dis plëgns de sorëdl.

I ultimi dis de iener âl n pü plovü cun val' de picieres sböres de nëi.

Dai 11-14. de forà âl fat dër pücia nëi (cina 12-15 cm ales basses), ai 24.2. inèc indô pücia nëi jö tla val. Dër de gran catastrofes dl tëmp él ste chi dis ia pur England, tla Germania y tl'Austria cun plü de 60 morcè.

I atri dis de forà é sta bì; dër frëidt n'él ste döt invêr nia. Merz à albü 29 dis de bel tëmp, mâtal 23-26 val' plöia y alalt na migula de nëi. Ai 14. de merz ân udü a S. Martin les prömes vidunderes.

**Sr. Martina Nagler
dl Mornà da Lungiarü
morta a 103 agn.**

Auri à albü püèc dis completa-mënter da sorëdl. Al è n tëmp d'aurì, sciöche al sta tl liber, cun sorëdl, dër gonót de té pices plöies cun sböres de nëi, mo picieres. Ai 20 d'aurì cotan de nëi sö alalt. Al va fora cun vënt.

Mà à albü 18 dis dl plü bel sorëdl. Mà aldi da ester mol, mo al è ste dër süt. Dal 12 inant cina ai 25 él danmisdé bel tëmp y domisdé gonót val'plöia y burasca cun tëmporài. Al va a finì cun la broja da doman.

Jügn â mâ 5 dis de dër bel soredl, i atri dis è caraterisà da val plöia lisiera o scenó da bel tëmp danmisdé y temporài domisdé o sólo sëra. Cialt êl inè assà. Plöia i ultimi 3 dis.

Iuli mët man frësch, spo plöia cina ai 10, spo l'plü bel tëmp da d'isté 23 dis alalungia. I ultimi dis dër cialt, sura i 30 gradi ia pur l' dé y val' temporal de nöt.

Agost mët man bel y cialt cina ai 10., mo les nöts vëgn bele plü frësches. Cina ai 16., ia pur l' dé bel tëmp y de nöt val' temporal, spo mâ plü dër bel cina ai 27. I ultimi dis da plöia, mo no tröpa, Agost â 21 dis de bel tëmp.

Setëmber à albü 16 dis de bel tëmp, mo l'Sant al Cerf, l'1. de setëmber, è plilere ste da nio y da plöia y insciö veramënter inè döt l'mëis püch o tröp. Les nöts è plilere frësches. L'mëis se finì cun bel tëmp, pur se fa la müsa.

Otober mët man da lönes sciöche setëmber cina ai 8., spo Cina ai 20 unse albü 14 dis de bel tëmp, dedô plilere la plöia de nöt cina ai 18.

Plü inant ne sài nia ciudì chi mëss mené ala stamparia la cronich.

Düè spera, ch'i ciafunse finalmënter indô n invêr sciöche al alda da ester, frëit y cun nëi... scebëgn che l'ore da scialdë é jü t'Italia cina sö ales stëres coi prisc.

Frabiché êl inè indô gnü scialdi tröp, ciases nöies, mo spezial-

mënter êl gnü renové o mudé ciases daitefora o fat toç laprò. Lauré vëgnel inè pro plazes dl sport, che adora na gran lerch.

La scora nöia y la calonia da Lungiarü è dessigü d'adoré pur chësc ann 1991.

Al è spo gnü deslarié strades provinzelas tla valada, mo la gran strada statala è bëgn da dodé!

L' movimënt di furesti è inè indô ste gran y an pô dessigü ester cunténè. N té isté tan da sorëdl y tan bun cialt ne se recorda degun vedl.

Falé à mefo scialdi i unguns, mo al n'é pa gnanca döt da pité dône; al ê madér stritäries y invides impara. I patrunz di bosc pô i ciaré dô. Al gnô dit, ch'al ne gnônia furesti, sc'al n'é nia funguns. Furesti êl ste mâ bel assà y funguns oramai degügn. Ara va bëgn inè zënza funguns y sce i furesti vëgn mâ pur i funguns, spo stará mal, spo sunsi bëgn de püri cosci.

I paurs à albü tröp süt, mo ai ê impô scialdi cunténè ciudì che la maiù pert s'à fat ite l'fègn y l'artigöi zënza na plöia. Dër süt êl ste sö pur les munts. I prà da munt n'à nia valü tröp l'ann passé, massa frëit impröma y spo massa süt.

La sanité dla jënt è inè stada valgamac buna.

Ai 6. de mà êl indô ste les lites de Comun. Mâ te Mareo ài baraté l'ombolt. Impé de Gustl Ties so fré Paul.

Intendënt Dr. Fr. Vittur, prof. Paulmichl, Ulrich Willeit y prof. P. Hölzl.

Dirighënt Pepi Pitscheider y orghelist Paul Dapunt.

Artisè: Otto Irsara, Fr. Irsara, Lois Auvidalfarei y Alb. Crazzolara.

Lois Rottonara y Morlang Angel.

Ai 11.11. él ste inè les lites di Cunsëis de Cöra. Ai 12.10.90 él vardüjö döes majuns y na ciasa de Sotsas da La Ila, üna dles ultimes beles viles ciamó cunservada tl'alta Val Badia.

Sëgn n'é gnanca chëra plü. Sciode! canta chël, mo plan, plan, él i ladins che vënn so bel païsc ai furesti. Sc'ai ne se vënn madér no l'anima pur i scioldi.

I damani: É chisc ciamó ladins? dandaia vagai la vita pur defène les ciases y l'païsc. Coche l'monn se brodora! Ah, ester i junse bëgn dô dër dassënn a Grüda Iscariot! Vëi éle! Chilò fossel pur dërt i gran problems de nostra jënt, no ji a n'en chirì de chi che é adatà da se desdrüje completamënter!

Tl gran monn podunse dì, ch'al é suzedü da dantann da d'altonn incà n gran miraco! Les naziuns dla Polonia, dla Cecoslovachia, dla Ungheria, dla Bulgaria, dla Romania, dla Jugoslavia y in gran pert inè dla Ruscia se n'à desdit dla dictatur comunista y à chirì y ciafé la liberté democratica. La liberté de religiun é indô gnuida declarada te chi païsc.

Tröc agn alalungia periân dô vigni mëssa pur la cunversciun dla Ruscia. Sëgn sunse gnüs ejaudìs. I murins de Chëlbeldì majina plan, mo sigü.

Dai 2 ai 3 d'otober s'è indô inè unides les döes Germanies y inscio él mà plü üna na Germania cun zirca 80 Miliuns de abitanè.

Al n'é de chi che se tém da chësta uniu, mo les gran potënzës dl monn l'à sotescrita.

Da recordé él ciamó sëgn nanterite che l'gran ladin Luis Trenker é mort ai 13.4.1990 a 97 agn de vita.

Y spo ne pudonse nia se desmentié l'iubileo de 30 agn "Calënder ladin", che é gnu zebré ai 22.9.1990 tl gran salf dles manifestaziuns a S. Linert de Badia. Autorités dla Provinzia, di Comuns y dla Scora à tut pert a chësta festa, che é gnuida abelida cun dër de beles cianties dai cors de dlijia dla valada.

Sanbëgn che artisë de pitüra y scultüra, de lëteratüra y de musica à tut pert y al ti vëgn ciamó dit n gran bel dilan de cör a diùc canè. Dër bel dilan a chi de Badia pur les gran bries d'arjigné tan bel l'salf dla manifestazion.

In ocajiun de 30 agn de Calënder ladin oressi mefo impò m'infidé de dì ciamó val' ai ladins.

"Os ladins, ciaresse mo datrai n pü dassënn tl spidl y lascede les lamentaziuns y les critighes cuntra i atri. I l'ëis dër gonót massa buna te osta vita.

Al me vëgn immënt sëgn les parores de Prinz Charles de Wales d'England, che à dit: "I crëi, che na porsona, che perd l'contact cun l'passé, perd inè süa anima".

Spo àl ciamó dit: "Al n'é degun falé da imparé dal passé. Al n'é gnanca falé da imparé dai ante-

naç, che à albü tan de fadies pur avëi, ci che nos un".

Inèc nos ladins dessun se recordè ci che nüsc antenaç raprejëntanç, metüs sö dala popolaziun, à impurmetü cun juramënt dan zirca 200 agn, spo ci che nüsc raprejëntanç metüs sö dala popolaziun à declaré cun n scrit

solene dô la pröma gran vera y dô la secunda inèc.

Sc'i se tignun a chël, jarunse dërt y scenó jarunse stort.

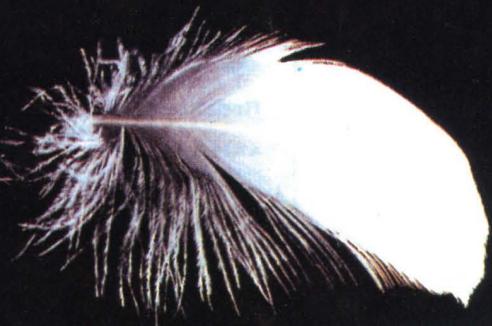
Y sëgn aodunse çiamó n iade düt l'bun a düc i ladins a ciasa y fora decà y al calënder ladin, ch'al pôis ji inant çiamó tröc agn.

Morlang A.

HOTEX

die feine Art seine Gäste zu betten

BETTWÄSCHE
BETTÜBERZÜGE
FLACHBETTEN
DAUNENDECKEN
FEDERBETTEN
POLSTER
MATRATZEN
FEDERNREINIGUNG
KÜCHENWÄSCHE
BADEWÄSCHE
TISCHWÄSCHE

multiwerbung bruneck / arphoto bruneck

HOTEX

HOTEL TEXTIL
ANDREAS-HOFER

HOTEL TEXTIL ENGROS

ANDREAS-HOFER-STRASSE 5

39031 BRUNECK

TEL.(0474) 84428·FAX 84425

Südtirol Fenster

**Finestres Südtirol
Interpack OHG
de Seeber Davide**

**GAIS (BZ), Zona industriala
Tel. (0474) 54257**

- FINESTRES de lëgn**
- PORTES y ÜSC sön mosöra**
- LISCIOS y rolôs con cuertl**

...Ihr Augenoptiker im Pustertal!

- Brillen und Kontaktlinsen
- Sonnen-, Sport- und Skibrillen
- Mikroskope und Lupen
- Ferngläser
- Wetterstationen
- Fotoapparate und Zubehör
- Fotoentwicklung
- Gratis Computer Sehtest

eben immer
eine Nasenspitze
voraus!

Studio Bruneck

opticrapid

BRUNECK - TOBLACH - SAND IN TAUFRERS

MATERIAI DA FRABICHÉ

N gröm de materiai por
costruziuns nöies y vedles

CERAMICA

plates da parëi,
da mogun y da funz

POR LE TËT

cola, plates da têt, scianores,
materiai por l'isolaziun

POR LE CIALT Y CUNTRA LA VERA

Thermolan TR 340
Rochwool, de plö sortes de materiai por
l'isolaziun sciöche, sciüber y cocos

MOGUNS Y MATERIAI DA BORJÉ

por n bel abité

SCONANZA DL AMBIËNT

Sc'ara se trata de Osc frabicat!

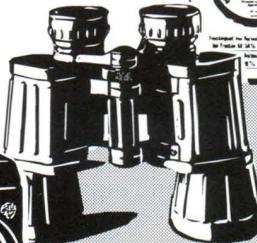
Frabiché danü cun material sann, restrotorè frabicaç
vedli cun la dërta lîta di materiai

Sce an ô renovè, resanè o sparagné energia...
dal têt ñina ales plates da funz y da parëi...
sön nos podëise Ves tralascè!

39031 Bormeck, Strada S. Laurenz, 41 - Tel. (0474) 85451/21068

**Qualität
Ehrensache
Auswahl-
Selbstverständlichkeit**

WETTERSTATION

**OPTIC
MARINER**

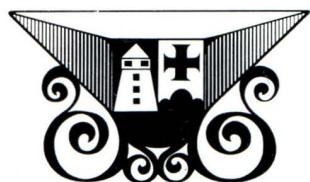
Bruneck • Stadtgasse

Brüning

PUZENÈ LE GUANT DA **»Albert«**
TEL. 51067 - AL PLAN DE MAREO

Castlunger Alfred & Co.

S. MARTIN
Zona Artejanala Nr. 58
Tel. 0474/53400

Fej laurs de fer batü a man
por ciases privates, hoti y bo-
tëghes; feriades de finestra y
de porta, crusc da mort, de
bel patüt por informà la ciasa
y por scincundes. Fej inçè
massaries de fer por paurs.

Osc partner por le fabriché

EDILFER OHG

frêdesc SARTORI

Materiai de fer
y
materiai por frabiché

39030 S. Laurënz - Str. Bornech, 5 - Tel. 0474/44555

RENDEMETZ S.r.l.
G.m.b.H.

ÖRI DA SCIALDÉ DL'

Agip

PIDRO - BADIA (BZ)
Tel. 0471/843133 - 843170

Motorrad - Verkauf

PUMPES A INIEZIUN

SÎS ELETTRICHES

**GROHE
MARTIN
ELEKTRO · DIESEL**

39031 BRUNECK · Schornweg 4

☎ 0474/85420 · Part. IVA: 0067 334 021 2

Die gute Werkstatt

Butëga

SPORT KOSTNER

Kostner Walter & Co. Snc

Curvara

Tel. 836117

**Articli de sport - CONFEZIUNS
Folieć y Suvenîrs**

De vigni sort de roba - Mangiarìa

DITA

TISCHLEREI

MIRIBUNG PAUL - ĆIAMPLÓ / LA VAL

Tel. 0471 / 8431 95

**De vigni sort de mebli sön mosöra
stöes - ćiasadafüchs - ćiamenes**

cujiné miú cun de manincor

anfat sce frogorá combiná o singui

con frogorá **de manincor**

Ves arjignëise ite bun

frogorá a lëgna o a ciarbun

frogorá a gas - frogorá elètrics

frogorá a scialdamënt zentral

lavandins cun frigo o mascînn da lavé jö incorporá

F 100 • dimensioni cm 100x60x85

F 60 • dimensioni cm 60x60x85

Mair-Zeugschmied

BORNECH - TEL. 85515

*Cun le rendimënt
de na gran ciasa*

J. Plaschke

- chitares elètricas
- y acustiches
- ampliadù por stromënc
- por vigni rendimënt
- implanç por ciàntë
- box
- orghi
- bateries
- stromënc à flé
- vidores
- acordeons
- basc
- notes
- inçé trôpa eletronica
- y trôc tòc da cumpře dô

J. Plaschke
BORNECH
STR. ANICH 2 F
TEL. 0474/21130

C. AMBACH OHG
SNC

BUTËGA ELECTRO-TECNICA
BORNECH

Strada Zentrala nr. 62 — Tel. 85 2 39

S e p i t a

Aparac dla Radio y Televijun de marches talianes y forestes - Gramofons y plates - Magnefons - Mascins da lavé y frigidaires - Plumac electricisc y aparač da assüé i čiavéis - Soprësces - Mascins dal caffé - Aparac electricisc da to jö la berba y dük i atri aparač electricisc

POR OSC INTERESSE: Sce ëis da cumpre

Mascins da cuji

Mascins da lavè y dütés les atres mascins pur čiasa de vigne sort d'aparac electricisc por ciasa, da pozenè func, dla-ciadöres

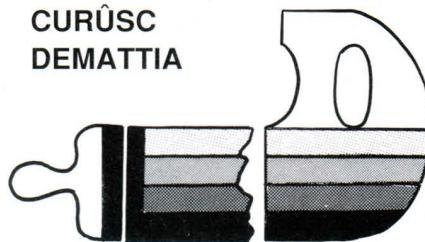
Radio y aparac dla Televijun

Electro PAUL DAPOZ

LAILA - Tel. (0471) 847005

Al vögn cuncè mascins da cuji "Necchi" y fat d'atres reparatures

CURÛSC
DEMATTIA

Material por depenjadûs
y artissc,
por caroziers
y industria

NÖ

BORNECH, Tel. 0474/85595
Str. M. Pacher nr. 8

PATRUN: WILLI PLANK

Consëis da n profescionist

HEINRICH FRENA & Co.

BORNECH - Strada Europa 20 - Tel. 0474/85718

- uifice de consulënza assigurativa
- rapresentanza de compagnies primaries nazionales y esteres d'assiguraziun:
ZURIGO Assigüraziuns (Soc. Svizra)
SAPA S.p.a. Assigüraziuns
R + V Allgemeine Versicherung AG
(grup Raiffeisen y Banches Popolares)
VITA (Compagnia de Siigüraziuns sólo vita) (Soc. Svizra)

TOLÉDE CUNSEÑI DA NOS PUR ESTER SIGÜSC DE ESTER BUN ASSIGURÀ

ELECTRO OHG/snc

RADIO MAIR - Bornech

Tel. 85247 — Strada Zentrala nr. 70

BUTIGA SPEZIALISADA POR:

Radio		Mascins da lavé
Televijün		Dlaciadoies
Impianç stereo	HOME-COMPUTER	Forgurés a gas y electric

Plates y cassëtes de musiga - Reparaziuns de radi y aparać TV

VIDER Y PORZELANN
MASSARIES POR ČIASA Y ČIASADAFÜCH, HOTEL Y USTARIA
PATÜC DE ČIASA
COSES D'ERT POR LA ČIASA
ARTICLI POR SCINCUNDES

K. NEUHAUSER

BORNECH - Tel. 85 2 97

PEZZEI HANNI + CHRISTIAN

BORNECH - Strada Michael Pacher - Tel. 85811

ARTICOLI DE GUMI Y DE PLASTICA:

Ros de gumi por bagnè lurt - Manti, gormà, mancèces y stivà de gumi - ctoi a cone (Keilriemen) - Anì de gumi por mascins dal lat - Condles, bozes y copes de plastica - Tovaies de mësa - Tapeç de plastica y ros de plastica y ros pur la condüta da l'ega.

Düc Üsc dejideri por s'arjigné ite la ciasa pò gnì ademplis
Ciaféis da nos in gran lita
MEBLI de vigne sort y grandëza

TEPIHS

MEBLI FAÇ SÖN MESÜRA pur vignun l' dërt in qualité y prisc.
Al vëgn ince dé cunsëis dl mestir in chësta materia.
Gnide a se ciafè y a udëi tla

Čiasa di Mebli PEINTNER

SAN LAURËNZ - Tel. 86 3 28

Federico Ploner

39030 PEDEROA
Tel. (0471) 843120

- fej laûrs da spangler sön têt*
- met sö finestres de têt*
- fej bandles por l' ega cialda*
- fej vasches de ram por ciüf*
- desdlacia condütes dal' ega*

C O N F E Z I U N S

Sport ciasa "Roch"

Corvara - Pescosta

D. Schönhuber srl
GmbH

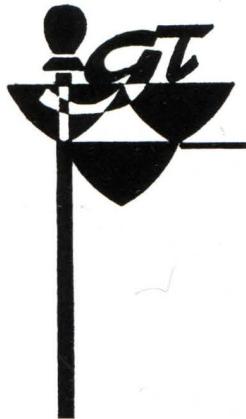
39031 BURNECH · Tel. 0474/85425

LA BUTEGA SPEZIALISADA:

- pur bel porzelann, pur spidl fin y arjënt ütl pur ciasa,
- pur patüc da rì da fà belaîta.

L'HOTEL SERVICE

a prîsc bâsc, bona cualité y in gran lita.

Canche urëis dorturé sö la ciasa, sciöche:

- depënje les talares
 - fa bela la falzada
 - o inçë mëter ite d' atri func
 - y fà stramëses de plates de ghips
- cherdëde la firma de

GUIDO TAVELLA

LA VAL - Tel. 0471/843116

Short Tony

LA ILA

Tel. 0471/847026

Confeziuns - Guanć “Trachten” - Roba da mangé Articoli de sport - Chertes y Folieci

TÜRENWERK G.m.b.H. KIENS S.r.l.

BLASBICHLER & RUBNER
Tel. 0474/55225 - 55208

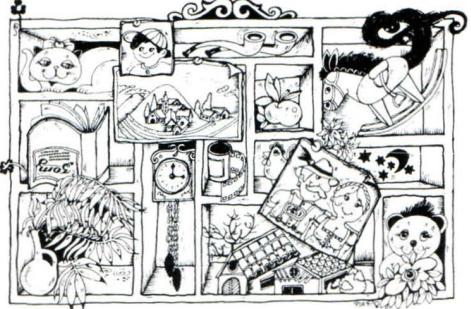

PASTICCERIA - KONDITOREI

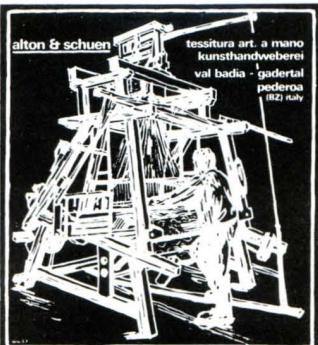
R. WINKLER

**BORNECH - Strada de Cité 9
Tel. 0474/84635**

Tortes desvalies por noza - compli i agn - sant inom
“Confetti” por noza - batejimo - crejima - próma comunium

VISITATE BESUCHEN SIE
SPORT - SOUVENIR - FOTO
HANSI
S. VIGILIO DI MAREBBE · ENNEBERG
Tel. 5 12 56
articoli sportivi - Sportartikel
abbigliamento sportivo - Sportbekleidung
articoli da regalo - Souvenirs
giocattoli - Spielwaren
articoli fotografici - Fotoartikel
artigianato locale - Heimische Kunst

Tescere d'ert
G A I D R A
de Iaco Schuen & Co. OHG/snc
PEDEROA

Castlunger Carlo
Feur artistich
San Martin de Tor N. 18 - 39030 (BZ) - Tel. 53234

Fej laurz de fer batü, de ram y de latun
scioche löms, ores de metal laurè,
cintönes por guanc da Zacañ y tan de atri
pici laurz de artijanat artistich

Butëga dai cialzá
A. Falk - Arpadus
Bornech - Str. Zentrala, 28 - Tel. 85500 - dlungia le "Stadt Caffee"

Ćialzá por pici y gragn	buna qualité
de bogn prisc	A s'odëi

GATTERER

DRAPAMËNTA
POR ABITAZIUN

Str. Zentrala 34 - Bornech

GATTERER

BLANCIARIA

Str. Zentrala 64 - Bornech

GATTERER

MEBL

Str. A. Hofer - Bornech

GATTERER

CORAN & MODA

Str. Zentrala 35 - Bornech

SchuhHaus Thomaser

39031 Bornech - Str. Bruder-Willram, 2 - Tel. 0474/85114

Gran lita - de bogn prisc
Al vëgn ince cuncé cialzá

Roba por bürô
Registri - Formulars

HERZOG - DIET-STR. 3/B BORNECH / DIETENHEIM - Tel. 20360

Nö a Bornech

Tasces
Manèces
Articli da
scincunda
Aubreles

CORAN
ESCLUSIF
Y BEL

Cufres
Döt fat con stil
sportif
classich
funzional

staudacher

Butëga dal coran - Te Cité

studio 3b *M. Brunck*

Ich freue mich auf's Bad

**E. INNERHOFER AG
BRUNNECK**

DANTESTRASSE 1
TEL. 0474/ 85133 – TELEX 400519

Wir sind
heute schon
auf den
Fortschritt der Zukunft
ausgerichtet!

In der Landwirtschaft

Leca-Block
Silos
Stallböden-Stalldecken usw.

Im Hochbau

Leca-Bausteine
Hohlsteindecken in verschiedenen Ausführungen
Plattendecken, Baumaterialien usw.

In der Außengestaltung

Pflastersteine
Bordsteine
Betonelemente für Freiraumgestaltung usw.

In der Umwelttechnik

Mineralölabscheider
Fettabstreicher
Tiefbauproducte usw.

LECABLOCK

39030 GAIS/Bruneck, Industriezone, Tel. 0474/54113

Nos aconsiun a vigni familia dla Val Badia:

Laldun l'Signur

Liber de oraziuns y ćianties
928 pl.

Richard Scarry

Mi pröm dizionar

cun passa 1200 dessëgns y les paroress por badiot, gherdëina y fascian
(*por mituns*)

79 pl.

De cörtés stories por mituns

1. Tone y la condla dal lat 23 pl.
2. I crëp slaurls 23 pl.
3. Ciuria chécena 23 pl.
4. I dódesc frêdesc 30 pl.
5. Stories de tiers 52 pl.
6. Da Afal al Sonarin 51 pl.

Bepe Richebuono

Picia Storia di Ladins dles Dolomites

Asa ne n'è pa nia tan "picera" a dì la verité: prësc 200 plates de storia cun tröpès ilustraziuns!

da ciafè tla Biblioteca dl

Istitut Ladin “Micurà de Rü”

a San Martin Tel. 0474 / 53110

Lois Graffonara

I Ladins dles Dolomites

Lingaz - preistoria - storia
situaziun dl dédaincö
de nostra mendranza

36 pl.

1. Al ê n iade

y

2. La uma cunta

döes cassëtes cun cater sotries
por mituns
(*casséta + liber + scatora*)

Ćianté cun plajëi

80 ćianties (cun les notes)
y n gröm de rimes por mituns
208 pl.

Nos ćiantun

Liber da ćianties dai Ladins
dles Dolomites
141 pl.

Angel Morlang

Sonn de ćiampanes

Românn

108 pl.

senni Figur

senni Figur il nuovo JOGURT MAGRO del Centro Latte Brunico

dal latte fresco di montagna della Valle Pusteria

DÜT VA...

Liberté zenza confins

Fiat Panda

STEIR PUCH 4x4

Ara Tira con cater rodes

AUTOHAUS MOSER

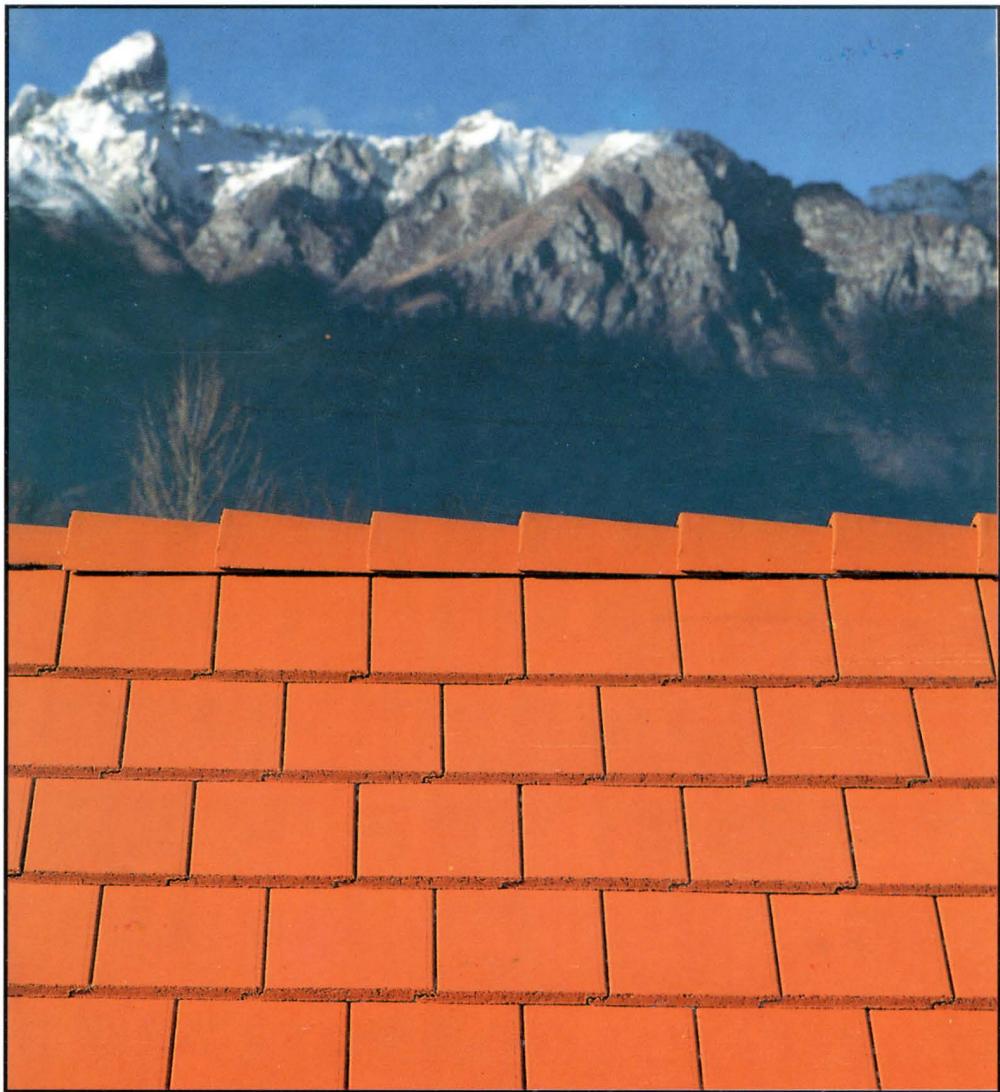
BRUNICO/BRUNECK - Tel. 84312

FUJINES AUTORISADES

F. Rottonara - LA ILA

A. Vallazza - PIDRÔ

Tegalit

DIVISIONE DELLA BRAAS ITALIA S.p.A.

SEDE

39030 CHIENES (Bolzano) - Tel. (0474) 55381 (5 linee r.a.) - Fax (0474) 55385

DIREZIONE VENDITE SUD

00065 FIANO ROMANO (Roma) - Tel. (0765) 255366 - Fax (0765) 255467

STABILIMENTI

25017 LONATO (BS) - Tel. (030) 9130355-37 - Fax (030) 9131073

27030 CASTELNOVETTO (PV) - Tel. (0384) 63037-38 - Fax (0384) 63051

35010 CURTAROLO (PD) - Tel. (049) 5591055-02 - Fax (049) 5591281

39030 CHIENES (BZ) - Tel. (0474) 55308 - Fax (0474) 55385

10090 S. GIORGIO CANAVESE (TO) - Tel. (0124) 35266-67 - Fax (0124) 35673

47032 BERTINORO (FO) - Tel. (0543) 448407 - Fax (0543) 448249

00065 FIANO ROMANO (Roma) - Tel. (0765) 255366 - Fax (0765) 255467

87046 MONTALTO UFFUGO (CS) - Tel. (0984) 934105-87 - Fax (0984) 934349

82100 BENEVENTO - Tel. (0824) 43804-266 - Fax (0824) 53415

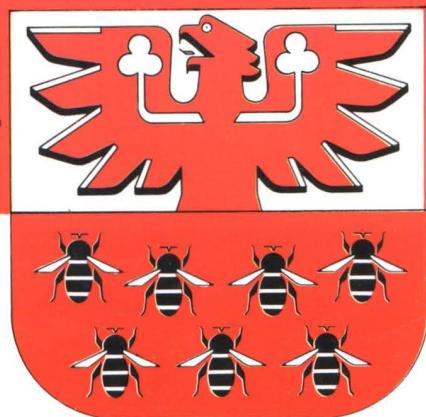
93100 CALTANISSETTA - Tel. (0934) 26549-877 - Fax (0934) 82513

WIERER®

Por
tū scioddi
l'miù
post

Cassa di Sparagn
dla Provinzia
da Balsan

Vi a facunsié!